

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ»
ΡΕΘΥΜΝΟ

Η ΒΙΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΟ ΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ: Νομοθετική Ρύθμιση της Μετανάστευσης

ΕΤΟΣ: 2007-2008

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: Νεκτάριος Σολανάκης

Α.Μ.: 11

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Επόπτης: Επ. Καθηγητής Γκούνης Κων/νος

Μέλη: Καθηγήτρια Κούση Μαρία

Επ.Καθηγήτρια Λαβράνου Αλίκη

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΑΙΔΕΙΑ ΜΠΡΟΣΤΑ
2^ο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	2

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Κεφάλαιο 1

Α. Η φύση της εξουσίας - Εξουσία και γνώση.....	5

Κεφάλαιο 2

Βιοπολιτική και βιοεξουσία

Α. Η βιοπολιτική παραγωγή	9
Β. Βιοπολιτική και ιατρικοποίηση της κοινωνίας	16
Γ. Ευγονική – Η διαχείριση των πληθυσμών	24
Δ. Γενετική - Η σωματοποίηση του υποκειμένου.....	29

Κεφάλαιο 3

Το νέο εξουσιαστικό υπόδειγμα	39

Α. Βιολογικοί πολίτες – Η συγκρότησή τους ως υποκείμενα ...	44
Β. Η διαμόρφωση μιας νέας ηθικής	53
Γ. Βιομετρικές εφαρμογές στο κοινωνικό σώμα	58
Δ. Παγκοσμιοποίηση.....	63
1) Ο έλεγχος της οικονομίας	65
2) Ο έλεγχος της κίνησης.....	67
3) Ο έλεγχος της πληροφορίας.....	68

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΜΙΑ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

Κεφάλαιο 4

Ο ΒΙΟΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ.....	71

Α. Μετανάστες, υγεία και κοινωνικός αποκλεισμός.....	74
Β. Οι νομοθετικές ρυθμίσεις.....	81
1. Ο νόμος 2910/2001	84
2. Ο νόμος 3386/2005	86
3. Η περίπτωση της εγκυκλίου Υ4α/οικ.8992.....	87
Γ. Η κοινωνική ένταξη των μεταναστών.....	89
Δ. Η χρήση των βιομετρικών στοιχείων στον έλεγχο των Μεταναστών.....	92

Επίλογος – Συμπεράσματα.....	95

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	99

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αναζητώντας τη νέα, σημερινή, μορφή της εξουσίας, η προσοχή μας στρέφεται πρωτίστως στο άτομο, ως φορέα φυσικών δικαιωμάτων, υποχρεώσεων, αλλά και εξουσιών. Το άτομο, το υποκείμενο, φαίνεται να λειτουργεί και παράλληλα να εντάσσεται σε δυο θεωρητικούς αλλά και πραγματικούς πόλους, έναν ολοποιητικό, τη μάζα, τον πληθυσμό και ένα εξατομικευτικό, όπου εμφανίζεται η ύπαρξη και η δράση του μοναδικές, ειδικωμένες σε ένα ιδιωτικό πλαίσιο δράσης. Το θεωρητικό αυτό δίπολο, μάζα – υποκείμενο, ή ολοποίηση – εξατομικευση, λειτουργεί σήμερα σε ένα βιοπολιτικό πλαίσιο που συγκροτείται από χαρακτηριστικά που διαμορφώνουν ένα νέο μοντέλο εξουσίας που δεν είχε προηγούμενη εφαρμογή.

Το πλαίσιο ανάλυσης της εργασίας παρουσιάζει την έννοια και τη φύση της εξουσίας, τον τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο την ενσωματώνει και προσδιορίζεται από αυτήν, καθώς και την σχέση της εξουσίας με τη γνώση και το δίκαιο. Σκοπός της εργασίας είναι η έκθεση των τρόπων και των ‘τεχνικών’, με τις οποίες η σημερινή βιοεξουσία ενεργεί και καθορίζει την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα σε πολλαπλά επίπεδα της υγείας, της ηθικής, της αντίληψης του εαυτού και του κόσμου, της ιδιότητας του πολίτη, της αναπαραγωγής της ζωής, της μετακίνησης και του ελέγχου των πληθυσμών.

Ο σημερινός άνθρωπος, φαίνεται να αντιλαμβάνεται με νέους όρους, το περιεχόμενο των εννοιών της ζωής και του θανάτου, προσαρμόζοντας στους όρους αυτούς την συμπεριφορά του, την ύπαρξή του. Με αφετηρία το έργο του Foucault, προσεγγίζεται η σύγχρονη δυτική κοινωνία, αρχές συγκρότησης της οποίας είναι η επικράτηση της βιοπολιτικής, η εξάπλωση των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου, η γενικευμένη πειθαρχία, οι καταναγκασμοί που παράγουν και υφίστανται τα σύγχρονα υποκείμενα.

Η βιομετρική τεχνολογία και οι βιομετρικές εφαρμογές επιστρατεύτηκαν για την υλοποίηση των παραπάνω αρχών, εκλογικεύοντας τον έλεγχο, με την συνδρομή φορέων

προπαγάνδας, δημοσίων σχέσεων και διαφήμισης αλλά και μηχανισμών μυστικότητας, ασφάλειας και λογοκρισίας.

Η συγκρότηση του νέου εξουσιαστικού παραδείγματος, που φέρνει τη βιοπολιτική στο απόγειό της, υλοποιείται μέσα από την αποδυνάμωση των κυρίαρχων κρατών και την απουσία ρύθμισης των διεθνών αγορών, την κυριαρχία των φιλελεύθερων αρχών στις οικονομικές σχέσεις, μέσα από μια διαδικασία που σήμερα προσδιορίζεται ως ‘παγκοσμιοποίηση’ και είναι στενά συνυφασμένη με την τεχνολογική αλλαγή, την κινητικότητα των ανθρώπων και των κεφαλαίων. Σε όλη αυτή τη διαδρομή, η πραγματικότητα ορίζεται μέσα από την άποψη του Foucault, ο οποίος την προσεγγίζει μέσα από τους τρεις άξονες: πεδία γνώσης, σύνολα κανόνων, μορφές υποκειμενοποίησης¹.

Η ερευνητική μου υπόθεση είναι ότι το σχήμα αυτό συνιστά και σήμερα την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα, της προσδίδει την βιοπολιτική της φύση και εκφράζει τον τύπο, την ουσία, τους τρόπους άσκησης της σύγχρονης εξουσίας.

Στο θεωρητικό πλαίσιο προσεγγίζω τη φύση της εξουσίας και τη σχέση της με τη γνώση, τις βασικές αρχές της βιοπολιτικής και της βιοεξουσίας, περιγράφω τον τρόπο με τον οποίο περάσαμε από την ευγονική στη γενετική, από την πειθαρχική κοινωνία στην κοινωνία του ελέγχου που συνεχίζει όμως να υιοθετεί και πειθαρχικές τεχνικές, προκειμένου να είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική. Επίσης παρουσιάζεται εδώ ο νέος τρόπος με τον οποίο ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται το σώμα του, αντλεί από αυτό τους όρους της ύπαρξής του, το χρησιμοποιεί ως σημείο αναφοράς για να ρυθμίσει κάθε του σχέση, να ενταχθεί σε σύνολα, να προσδιορίσει τις ανάγκες του, τις φιλοδοξίες του, τον τρόπο ζωής του. Στο κεφάλαιο 3 προσδιορίζω τον τρόπο άσκησης της βιοεξουσίας σήμερα, βασική παράμετρος της οποίας είναι ο έλεγχος που διαμορφώνει ένα νέο τύπο ‘βιολογικού πολίτη’, αλλά και νέες ‘βιολογικές συλλογικότητες’.

Τα παραπάνω επιτυγχάνονται με την επικράτηση μιας νέας ηθικής, ενός νέου ηθικού κώδικα. Ο έλεγχος υλοποιείται και ασκείται με

---

¹ Foucault, 1987.

πλήθος βιομετρικών εφαρμογών, ενταγμένων στις παραγωγικές σχέσεις, την κίνηση κεφαλαίου και ανθρώπων, την εξάπλωση των μέσων επικοινωνίας. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας που αφορά μια μελέτη περίπτωσης επιχειρείται μια σύνδεση του θεωρητικού μέρους με εμπειρικά δεδομένα και συγκεκριμένα με την ύπαρξη – εφαρμογή των βιοπολιτικών αρχών στη μεταναστευτική πολιτική της χώρα μας, εξετάζοντας την λειτουργία κανόνων που παίρνουν τη μορφή των νόμων και συγκροτούν περιοχές γνώσης, επιστημονικούς λόγους αλλά και νέους τύπους υποκειμένων στον συνοριακό έλεγχο, την είσοδο και έξοδο των οικονομικών μεταναστών στην Ελλάδα, τη διαμονή και την ένταξή τους στο κοινωνικό σύνολο.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

A. Η φύση της εξουσίας - Εξουσία και γνώση

Η έννοια της εξουσίας, αναπόσπαστα δεμένη με την έννοια της δύναμης, αποτελεί βασικό μοχλό κατανόησης και χειρισμού των πολιτικών θεσμών και των κοινωνικών επιστημών. Η δύναμη μπορεί να οριστεί ως η ικανότητα αποτελεσματικού καθορισμού της συμπεριφοράς των άλλων και η εξουσία ως η νόμιμη άσκηση δύναμης. Για τον Weber «δύναμη είναι η πιθανότητα που έχει ένα πρόσωπο, που δρα στα πλαίσια μιας κοινωνικής σχέσης, να είναι σε θέση να πραγματοποιήσει τη θέλησή του ανεξάρτητα από την αντίσταση που τυχόν θα συναντήσει, όποια κι αν είναι η θεμελίωση της πιθανότητας αυτής». (Max Weber – 1964, p.152).

Όταν η δύναμη αυτή παίρνει σάρκα και οστά, όταν γίνεται ενεργός, μεταφράζεται σε κυριαρχία και ορίζεται από τον Weber ως πιθανότητα υπακοής σε διαταγή με συγκεκριμένο περιεχόμενο. Η νόμιμη άσκηση της κυριαρχίας, η θεμελίωση της συμμόρφωσης στο νόμο, συνιστά την εξουσία² που θεμελιώνεται στη βία, στην απειλή ή την άσκησή της από την πλευρά του κυρίαρχου, στο φόβο από την πλευρά του εξουσιαζόμενου, χρησιμοποιώντας την επιστήμη και την αυθεντία για να καθορίσει τους κανόνες που απαιτούν υποταγή.

Από το στάδιο της οργανωμένης φυλής που κυριαρχεί στο άτομο, μέχρι την υποταγή στον καταμερισμό της εργασίας, κοινωνία και κυριαρχία συμπορεύονται σε μια αδιαπέραστη ενότητα³, όπου συλλογικότητα και κυριαρχία εμποτίζουν κάθε μορφή σκέψης με τέτοιο τρόπο, ώστε τα χαρακτηριστικά της καταπίεσης της κοινωνίας να ταυτίζονται σε μεγάλο βαθμό με τα χαρακτηριστικά της καταπίεσης της συλλογικότητας. Η επιβολή

---

² Weber, 1964.

³ Horkheimer/Adorno, 1996. σελ. 56-57.

της μειοψηφίας που εξουσιάζει επιτυγχάνεται ως υποταγή στις επιταγές και το συμφέρον του συνόλου, με τον καταμερισμό της εργασίας να προβάλλεται ως μέσο για την επίτευξη του γενικού συμφέροντος, ώστε η κυριαρχία απέναντι στο άτομο, να εμφανίζεται ως η επικράτηση του ορθολογικού στην πραγματικότητα.

Ιστορικά, υπάρχουν εποχές μετάβασης, όπου διαμορφώνονται νέες τεχνικές εξουσίας με νέες στρατηγικές που προωθούν νέες τεχνικές. Οι μεγάλες στρατηγικές της εξουσίας είναι ανώνυμες, δεν έχουν υποκείμενο, προκύπτουν από μια σειρά τοπικών τακτικών, μια σειρά πολιτικών πρακτικών. Έτσι, η πολιτική εξουσία ασκείται σήμερα, μέσα από μια αφθονία μεταβαλλόμενων συμμαχιών ποικίλων αρχών, προκειμένου να ελεγχθεί η οικονομική δραστηριότητα, η κοινωνική ζωή και η ατομική συμπεριφορά. Η φύση της εξουσίας σήμερα, δεν αφορά τόσο τον καταναγκασμό, όσο τη δυνατότητα δημιουργίας πολιτών, ικανών να αντέξουν ένα είδος ρυθμισμένης ελευθερίας⁴.

Η προσωπική ελευθερία δεν είναι τόσο αντίθετη με την πολιτική εξουσία, αλλά αποτελεί όρο – κλειδί στην άσκηση της τελευταίας, καθώς τα άτομα δεν είναι πια τα αντικείμενα της εξουσίας, αλλά εκπληρώνουν συγκεκριμένους ρόλους στην άσκηση της. Ο όρος της εξουσίας παραπέμπει πια σε τρόπους δράσης και πράξης ενσωματωμένους σε κάθε απόπειρα γνώσης και καθοδήγησης του πλούτου, της υγείας και της ευτυχίας, ατόμων και πληθυσμών. Τα πιστεύω και η συγκρότηση των ανθρώπων κατασκευάζονται σε επιθυμητές φόρμες, με πλήθος επεμβάσεων στη θέληση, στις εκάστοτε συνθήκες και στο περιβάλλον.

Η εξουσία διαμορφώνεται ως καθεστώς στρατηγικών, τεχνικών και διαδικασιών μέσω των οποίων υλοποιούνται προγράμματα που συνδέουν τους σκοπούς των αρχών με τις δραστηριότητες των υποκειμένων και των ομάδων⁵. Δεν πρέπει να αναζητούμε την εξουσία στο επίπεδο της απόφασης ή της πρόθεσης, αλλά στο επίπεδο των πρακτικών της, στο πεδίο εφαρμογής της, εκεί όπου

---

⁴ Rose – Miller, 1992.

⁵ Rose – Miller, 1992.

παράγονται τα πραγματικά της αποτελέσματα⁶. Η εξουσία πρέπει να γίνεται αντιληπτή ως ρέουσα διαδικασία, η οποία είναι παρούσα σε κάθε κοινωνική σχέση, με τα υποκείμενα να μην έχουν παθητικό ρόλο απέναντί της, αλλά να συνιστούν τα ίδια, στοιχεία της άρθρωσής της.

Κάθε εποχή διαθέτει θεσμούς και λόγους που τους διαμοιράζει στο εσωτερικό ενός δικτύου το οποίο υπακούει αποκλειστικά σε μια στρατηγική εξουσίας που προηγείται της γνώσης και των μορφών που εδραιώνονται μέσω αυτής. Θα μπορούσαμε να πούμε πως οι σχέσεις εξουσίας ενέχουν τις σχέσεις γνώσης, αλλά και οι σχέσεις γνώσης προϋποθέτουν με τη σειρά τους τις σχέσεις εξουσίας⁷.

Οι μεγαλύτεροι μηχανισμοί της εξουσίας συνοδεύονται από ιδεολογικές παραγωγές:

Ιδεολογία της εκπαίδευσης, της μοναρχίας, της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, οι παραγωγές αυτές είναι κάτι παραπάνω από ιδεολογία, είναι εργαλεία για το σχηματισμό και τη συσσώρευση της γνώσης, είναι τρόποι έρευνας, μέθοδοι παρατήρησης, τεχνικές καταγραφής, συστήματα ελέγχου. Όταν η εξουσία ασκείται μέσω αυτών των λεπτών μηχανισμών, δεν μπορεί παρά να παράγει, να οργανώνει και να θέτει σε κυκλοφορία συστήματα γνώσης, που δεν είναι ιδεολογικά κατασκευάσματα⁸.

Έτσι, η εξουσία, δεν είναι απλά και μόνο βία, όχι μόνο γιατί διαπερνά κατηγορίες που εκφράζουν τη σχέση δύναμης προς δύναμη (προτρέπω, παρακινώ, παράγω ένα χρήσιμο αποτέλεσμα) αλλά, γιατί σε σχέση με τη γνώση, παράγει αλήθεια, καθώς κάνει τους άλλους να βλέπουν και να μιλούν. Η εξουσία παράγει γνώση όχι μόνο γιατί κάτι τέτοιο την εξυπηρετεί, αλλά και γιατί είναι εξαρτώμενη από αυτή καθώς κάθε σχέση εξουσίας σχετίζεται με ένα γνωστικό πεδίο και δεν νοείται γνώση που να μην προϋποθέτει ή να μην κατασκευάζει σχέσεις εξουσίας.

Εξουσία και γνώση στις ιστορικές τους μεταλλαγές, παράγουν σαν αποτέλεσμα το υποκείμενο γνώσης, τα αντικείμενα της γνώσης

---

⁶ Foucault, 1991, σελ. 87-100.

⁷ Gilles Deleuze, 2005.

⁸ Foucault, 1991, σελ.180.

και τους διάφορους τρόπους κατάκτησης της γνώσης. Δεν είναι η δραστηριότητα του υποκειμένου της γνώσης, εκείνη που παράγει μια γνώση, χρήσιμη ή ανυπότακτη στην εξουσία, αλλά η εξουσία – γνώση, οι διαδικασίες και οι αγώνες που εισχωρούν σε αυτήν και την απαρτίζουν, αυτές καθορίζουν τις πιθανές μορφές και τα πεδία της γνώσης⁹. Κάθε μοντέλο αλήθειας παραπέμπει σε ένα μοντέλο εξουσίας, κάθε είδος γνώσης εκφράζει και εμπερικλείει μια ενεργό εξουσία.

Η σταθερότητα της γνώσης συμβαδίζει με την πρόσκαιρη δυναμική των σχέσεων εξουσίας, έναντι των οποίων αντιπροσωπεύει μια αναγκαστικά προσωρινή απόπειρα σταθεροποίησης. Το σύνολο δηλαδή, των μηχανισμών που δίνουν φωνή και όνομα στην εξουσία, σε αντιστοιχία με τη λειτουργία της γνώσης, που οργανώνει την καθαρή ύλη μιας εξουσίας που εξαπλώνεται ακανόνιστα. Η ένωση της γνώσης και της εξουσίας θεμελιώνεται στην αμοιβαία μη αναγώγιμη διαφορά τους, η οποία τους επιτρέπει να αλληλοσυμπληρωθούν μέσω των αμοιβαίων συνεισφορών τους¹⁰.

---

⁹ Foucault, 2005.

¹⁰ Pierre Macherey, 2005.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΒΙΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΒΙΟΕΞΟΥΣΙΑ

A. Η ΒΙΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Ενώ στην παραδοσιακή μορφή της εξουσίας ο άρχοντας έχει το δικαίωμα θανάτωσης όλων όσων αποτελούσαν απειλή για αυτόν, από τον δέκατο έβδομο αιώνα και μετά, αναπτύσσεται μια νέα μορφή εξουσίας που επικεντρώνεται στο δικαίωμα διαχείρισης της ζωής των υπηκόων, σε όλη τη διάρκειά της, σε κάθε της εκδήλωση. Τούτο επιτυγχάνεται μέσα από δύο συνιστώσες. Η πρώτη αντιλαμβάνεται το ανθρώπινο σώμα ως μηχανή, το εντάσσει σε οικονομικά συστήματα ελέγχου, αυξάνοντας τη χρησιμότητα και την υπακοή του. Η δεύτερη, επικεντρώνεται στο σώμα – είδος, στη μηχανική του σώματος και σε κάθε βιολογική διαδικασία. Γεννήσεις και θνησιμότητα, υγεία, διάρκεια ζωής και οι συνθήκες μέσα στις οποίες οι διαδικασίες αυτές εξελίσσονται, διευθύνονται με σειρά από παρεμβάσεις και ρυθμιστικούς ελέγχους που συνιστούν μια βιοπολιτική του πληθυσμού¹¹.

Ο Foucault προσδιορίζει τη βιοεξουσία μέσα από τρεις άξονες: α) τα πεδία της γνώσης, β) τους τύπους της κανονικότητας – το σύνολο των κανόνων, γ) τις μορφές υποκειμενοποίησης.

A) Τα πεδία της γνώσης είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την συγκρότηση των εμπειρικών επιστημών. Οι επιστήμες αυτές εστιάζουν τη μελέτη τους σε ένα συγκεκριμένο αντικείμενο που μπορεί να αποτελείται από υποενότητες όπως η υγεία ή η αναπαραγωγή της ζωής¹². Επιστημονικοί λόγοι (discourses) αναλύουν και ερμηνεύουν συγκεκριμένα αντικείμενα παράγοντας αλήθειες για τα αντικείμενα αυτά. Τόσο στη θετική όσο και στη θεωρητική κατεύθυνση, οι λόγοι αυτοί καταφέρνουν να διαμορφώσουν τρόπους σκέψης και δράσης, να δημιουργήσουν νέες κατηγορίες και ταξινομήσεις, νέα προβλήματα και νέες

---

¹¹ Foucault, 1989.

¹² Foucault, 1987.

λύσεις. Οι επιστημονικοί λόγοι που καταφέρνουν να επικρατήσουν όχι μόνο καθιερώνουν νέες κανονικότητες, αλλά και νέους ‘ειδικούς’, ανθρώπους κατάλληλους να διαχειριστούν πολιτικές και στρατηγικές που αφορούν τον καθένα και που εφαρμόζονται στο όνομα των αξιών που προβάλλουν.

Β) Το δεύτερο πεδίο αφορά στρατηγικές που εφαρμόζονται στη συλλογική ύπαρξη αποβλέποντας στη ρύθμιση και στον έλεγχο της με τη νομοθεσία, την πολιτική, τους κάθε είδους κανόνες. Συνιστούν στη πραγματικότητα συστήματα εξουσίας που ρυθμίζουν συγκεκριμένα πεδία της καθημερινής πρακτικής, όπως για παράδειγμα η υγεία ή η σεξουαλικότητα, ενώ υποστηρίζονται και από άλλους θεσμούς (θρησκευτικούς, παιδαγωγικούς, πολιτικούς). Οι επιστημονικοί λόγοι διατρέχουν το κοινωνικό σώμα παίρνοντας τη μορφή των κανόνων, κάνοντας πράξη δηλαδή, τη σχέση ανάμεσα στο πρώτο και το δεύτερο άξονα.

Γ) Οι μορφές υποκειμενοποίησης, είναι ένα σύνολο τεχνικών του εαυτού οι οποίες οδηγούν στην εσωτερίκευση της εξουσίας. Το υποκείμενο αυτοελέγχεται, αυτοπειθαρχεί ακολουθώντας τα κριτήρια και τις νόρμες που προβάλλουν οι επιστημονικοί λόγοι και επιβάλλουν οι πολιτικές στρατηγικές. Το άτομο αναγνωρίζει τον εαυτό του μέσω συγκεκριμένων εμπειριών, τρόπων που δίνουν αξία και νόημα στη ζωή τους, τη συμπεριφορά, τα συναισθήματά τους¹³.

Η εξουσία που έχει ρόλο προτρεπτικό, ενισχυτικό, που ασκεί έλεγχο και επιτήρηση σε κάθε πλευρά της ζωής έχοντας συσσωρευμένη γνώση για αυτή, η εξουσία που παρεμβαίνει οργανωτικά στη συλλογική και ατομική ζωή των υποκειμένων, αποκαλείται από τον Foucault ‘βιοεξουσία’.

Η βιοεξουσία δεν εξατομικεύει αλλά μαζικοποιεί, προβάλλει το δικαίωμα διαχείρισης από το κράτος, της ζωής των υπηκόων του σε όλη τη διάρκειά της. Έχει χαρακτήρα θετικό και διορθωτικό, σκοπεύοντας σε όλα τα επίπεδα της ζωής, στην οικονομία, στην υγεία, στη γνώση¹⁴. Είναι αποτέλεσμα της δημογραφικής έκρηξης

---

¹³ Foucault, 1989.

¹⁴ Foucault, 1982.

του δέκατου όγδοου αιώνα, μιας προσπάθειας διευθέτησης των προβλημάτων που η έκρηξη αυτή έφερε, προβλημάτων που σχετίζονταν με θέματα νοσηρότητας, δημόσιας υγιεινής, ιατρικής φροντίδας, ασφάλισης και διαχείρισης κλιματικών, γεωγραφικών και περιβαλλοντικών συνθηκών των πόλεων¹⁵.

Το ανθρώπινο σώμα ελέγχεται, καταδυναστεύεται μέσω πειθαρχικών μηχανισμών που ανήκουν στον προηγούμενο τύπο εξουσίας, ενώ ο πληθυσμός γίνεται η μονάδα ανάλυσης της βιοπολιτικής, που εξετάζει τις διαδικασίες που τον χαρακτηρίζουν και τις συνθήκες που ευνοούν την ανάπτυξή του.

Έχουμε λοιπόν δυο ακολουθίες: την ακολουθία σώμα-οργανισμός-πειθαρχία-θεσμοί και την ακολουθία πληθυσμός-βιολογικές διεργασίες-ρυθμιστικοί μηχανισμοί-κράτος. Ένα οργανικό θεσμικό σύνολο: έχουμε από τη μια μεριά την οργανική πειθαρχία και από την άλλη ένα βιολογικό και κρατικό σύνολο, τη βιορύθμιση από την πλευρά του κράτους¹⁶. Παράδειγμα της από κοινού αυτής διάρθρωσης αποτελούν οι πόλεις που συγκεντρώνουν κατάτμηση, δυνατότητα παρατήρησης ατόμων, τυποποίηση συμπεριφορών, αστυνομικό έλεγχο, πληθώρα δηλαδή πειθαρχικών μηχανισμών. Στο ίδιο περιβάλλον εφαρμόζονται μηχανισμοί που αφορούν τον πληθυσμό, παρακινούν σε συμπεριφορές που έχουν να κάνουν με την κατοικία, την ασφάλιση, την οικογένεια, την υγιεινή, τη σεξουαλικότητα. Έχουμε λοιπόν, ταυτόχρονη λειτουργία, πειθαρχικών και ρυθμιστικών μηχανισμών¹⁷.

Ο πολιτικός χώρος που προσέφερε το πεδίο ανάδειξης των φαινομένων αυτών ήταν ο φιλελευθερισμός, ο οποίος εγκατέστησε ένα νομικό σύστημα όπου πρωτεύουσα ήταν η επιχειρηματική κατοχύρωση των ατόμων, πέρα από κάθε πληθυσμιακό εμπόδιο ή δυσαρμονία. Ο φιλελευθερισμός αναφέρεται εδώ, όχι στα στενά πλαίσια της θεωρίας και ιδεολογίας, αλλά περισσότερο ως λογική διακυβέρνησης που υπακούει στο νόμο της μεγιστοποίησης της οικονομίας, της μεγιστοποίησης του κέρδους.

---

¹⁵ Foucault, 1982.

¹⁶ Foucault, 2002.

¹⁷ Rose - Rabinow, 2003.

Η λογική που συνοδεύει την κυβερνητικότητα στον φιλελευθερισμό, δεν ξεκινά από την ύπαρξη του κράτους, θεωρώντας την κυβέρνηση ως το μέσο που θα κατακτήσει όχι τόσο το κράτος όσο την κοινωνία, η οποία αποτελεί την πρώτη συνθήκη και τον τελικό σκοπό¹⁸. Εμφανίζεται η ρύθμιση μέσα από τη νομική οδό, συνιστώντας ένα πολύ πιο αποτελεσματικό εργαλείο κυβέρνησης, από τη σοφία ή την πολιτική λογική των κυβερνώντων, με τον νόμο να γίνεται το όχημα εφαρμογής όλων των φιλελεύθερων ρυθμίσεων, καθώς καθιέρωνε τύπους ολοκληρωτικής επέμβασης στο κοινωνικό σώμα, αποκλείοντας ιδιαίτερες, ατομικές ή εξαιρετικές περιπτώσεις. Στα πλαίσια του κοινοβουλευτισμού, η συμμετοχή των εργαζομένων στη διαμόρφωση των νόμων είναι ιδιαίτερα περιορισμένη και στο προσκήνιο βρίσκονται οι ιδέες που προβάλλουν τη λιτή διακυβέρνηση, κάνοντας κριτική στην υπερβολική παρέμβαση του κράτους. Οι νεοφιλελεύθερες πρακτικές αποσπώνται προοδευτικά από τον οικονομικό χώρο και επεκτείνονται σε τομείς όπως η οικογένεια, η πολιτική γεννήσεων, η εγκληματικότητα, η πολιτική ποινών.

Η άποψη πως κάθε μορφή εξουσίας, από τα αρχαία χρόνια ως σήμερα, είχε αντικείμενο τη διαχείριση της ζωής και άρα μπορούμε να μιλάμε για βιοπολιτική και εξουσία από την αρχαιότητα, ανήκει στον G. Agamben, που θεωρεί επίσης πως η εξουσία έχει ιερή διάσταση, καθώς ορίζει κάθε φορά το νόμιμο και το μη νόμιμο, κινούμενη στα όριά τους. Μπορεί να κηρύττει μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης, όπου ο φόνος δεν θεωρείται έγκλημα ή αμάρτημα, όπου το δίκαιο ανανοηματοδοτείται κατά το δοκούν σύμφωνα με τα συμφέροντα του κυρίαρχου, όπου ο κανόνας δικαίου ισχύει αλλά δεν εφαρμόζεται¹⁹. Από την άλλη πλευρά, πράξεις που δεν έχουν ισχύ νόμου, την αποκτούν με αποτέλεσμα δίκαιο και ανομική κατάσταση να λειτουργούν παράλληλα. Ο αυθαίρετος ορισμός της νομιμότητας μεταφέρεται στην γεωπολιτική και στη χάραξη των συνόρων οδηγώντας σε

---

¹⁸ Rabinow, 1997.

¹⁹ Agamben, 2004.

πολεμικές συρράξεις, μεταμορφώνοντας τα πολιτικά συστήματα σε θανάσιμες μηχανές²⁰.

Η βία που ασκείται στην κατάσταση εξαίρεσης συντηρεί το δίκαιο αναστέλοντάς το και το θέτει εξαιρούμενη αυτή καθαυτή από το δίκαιο. Στην κατάσταση εξαίρεσης ο νόμος ταυτίζεται με τη ζωή των ανθρώπων, η ζωή μετατρέπεται σε νόμο, γίνεται γυμνή ζωή, αδιάκριτη από το νόμο. Όπως το νόμιμο εμπεριέχει το μη νόμιμο, καθώς το ορίζει μέσα από την αντίθεσή του με αυτό, έτσι και η ζωή περιλαμβάνει το θάνατο που είναι μέρος και σύνορό της. Σε αυτό το όριο ζωής και θανάτου, κινούνται ο βιοεπιστήμονας, ο γιατρός, ο δικαστής, ο ιερέας, που υπηρετώντας το κυρίαρχο κράτος, διαχειρίζονται την εξουσία πάνω στη ζωή.

Η ζωή που είναι αντικείμενο αυτής της κυριαρχίας, είναι η βιολογική, γυμνή ζωή χωρίς καμιά νομική ή πολιτική υπόσταση, μια ζωή που τίθεται υπό συνεχή διαπραγμάτευση²¹. Τούτη η αυξανόμενη συμπερίληψη της φυσικής γυμνής ζωής στους μηχανισμούς της εξουσίας, η πολιτικοποίηση της ζωής στο απλούστερο βιολογικό της επίπεδο, είναι ο τρόπος με τον οποίο εμφανίζεται και εδραιώνεται η βιοπολιτική. Ο Agamben τοποθετεί ιστορικά την ένταξη της γυμνής, βιολογικής ζωής, στο αντίθετό της, την πολιτική ζωή, στη φιγούρα του 'homo sacer', στα πλαίσια του ρωμαϊκού δικαίου. Είναι ένας χαρακτήρας αποκλεισμένος, τόσο από τον ανθρώπινο, όσο και από τον θεϊκό νόμο, ένα μέλος της κοινότητας που μπορεί να φονευθεί χωρίς συνέπειες, χωρίς η πράξη να θεωρηθεί φόνος ή θυσία, μια ζωή που κινείται στα όρια ύπαρξης και ανυπαρξίας, στα όρια ζωής και θανάτου. Είναι προσωποποιημένη η κατάσταση εξαίρεσης, ενσωματώνει τον νόμο και τον αποκλεισμό του από αυτόν.

Η γυμνή ζωή είναι μια καθαρά πολιτική φιγούρα, είναι ο άνθρωπος που έχει εκχωρήσει την πολιτική του βούληση στον κυρίαρχο, αυτός που έχει υποταχθεί πλήρως, διαθέτοντας την ίδια του την ύπαρξη απογυμνωμένη. Ο ολοκληρωτισμός που σημάδεψε τον εικοστό αιώνα, έχει τη ρίζα του στην ταύτιση της ζωής και της

---

²⁰ Agamben, 2004.

²¹ Norris, 2000.

πολιτικής, δηλαδή στη βιοπολιτική. Ο Εβραίος ήταν μια πασιδήλη περίπτωση *homo sacer*, με την έννοια της φονεύσιμης και άθυτης ζωής. Το πλαίσιο στο οποίο έλαβε χώρα η εξολόθρευση των Εβραίων, δεν ήταν το δίκαιο ή η θρησκεία, αλλά η βιοπολιτική. Το στρατόπεδο συγκέντρωσης αποτέλεσε υπόδειγμα μιας συγκεκριμένης κυριαρχικής δομής²² όπου η ανθρώπινη ύπαρξη έγινε αντικείμενο πειραματισμού σε όλες της τις διαστάσεις²³.

Σύμφωνα με την Arendt, η προστασία και η άσκηση των πολιτικών δικαιωμάτων είναι συστατικό στοιχείο της ανθρώπινης φύσης²⁴. Η συρρίκνωση όμως της δημόσιας σφαίρας προς όφελος της ιδιωτικής, αφαιρεί από τα ανθρώπινα όντα την ίδια τους τη φύση και ο άνθρωπος κυριαρχείται από την πραγματικότητα των οικονομικών συναλλαγών και τους νόμους της αγοράς, γίνεται μονοδιάστατος, ο ρόλος του περιορίζεται στην παραγωγή και στην κατανάλωση αγαθών²⁵. Η πολιτική περιορίζεται στη ρύθμιση της ζωής των ανθρώπων λαμβάνοντας υπόψη μόνο την εργασιακή τους διάσταση, τη σχέση τους με τα μέσα παραγωγής, αγνοώντας τα ατομικά, οικονομικά και κοινωνικά τους συμφέροντα.

Στα πλαίσια του νεωτερικού έθνους – κράτους, τα λεγόμενα ανθρώπινα δικαιώματα που εγγράφονται στις διακηρύξεις και στα συντάγματα, δεν είναι τίποτα άλλο από την εγγραφή της γυμνής ζωής και των λειτουργιών της στον ορίζοντα μιας βιοπολιτικής τάξης, όπου ο άνθρωπος δεν αντιμετωπίζεται ως αυτόνομο πολιτικό υποκείμενο που εκχωρεί τα δικαιώματά του, αλλά ως *homo sacer* που από τη στιγμή της γέννησής του ταυτίζεται με το έθνος. Σε αυτή τη βάση, ακολουθεί ο διαχωρισμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου από τα δικαιώματα του πολίτη, όπου τα ανθρώπινα δικαιώματα ταυτίζονται με την ανθρώπινη ζωή, στη μορφή όμως, της γυμνής ζωής, αναπαράγοντας έτσι όλη τη συλλογιστική που οδήγησε στους βιολογικούς ρατσισμούς και τα

---

²² Ο στόχος της κυριαρχικής αυτής δομής, δεν ήταν μόνο η παγκόσμια εξουσία, αλλά και η ολική κυριαρχία πάνω στον άνθρωπο, η πλήρης καθυπόταξή του. Τα στρατόπεδα βέβαια, προϋπήρχαν του ναζιστικού καθεστώτος. Δημιουργήθηκαν για πρώτη φορά το 1923, από τις σοσιαλδημοκρατικές κυβερνήσεις, μετά την κήρυξη κατάστασης εξαίρεσης, για τον εγκλεισμό στρατευμένων κομμουνιστών.

²³ Arendt, 2003.

²⁴ Στο Norris, 2000.

²⁵ Στο Duarte, 2005.

στρατόπεδα συγκέντρωσης²⁶. Έχουμε έτσι, το διαχωρισμό μεταξύ πολιτικού και ανθρωπιστικού, όπου το πολιτικό ταυτίζεται μόνο με την έννοια του πολίτη και απογυμνώνει τον άνθρωπο.

Η νεωτερική κοινωνία δημιουργεί την δικιά της ιερή ζωή, από την οποία αφαιρεί τα πολιτικά χαρακτηριστικά, οδηγώντας στην εξαίρεση. Κανόνας και κατάσταση εξαίρεσης συνυπάρχουν, ο κυρίαρχος δεν αναγγέλλει την κατάσταση εξαίρεσης, αυτή ενυπάρχει διαρκώς εντός της κρατικής δομής όχι μόνο σαν μια πρόσκαιρη κατάσταση αναστολής των δικαιωμάτων των πολιτών, αλλά μια διαρκής επέμβαση στη ζωή τους.

Είναι ένα είδος αποκλεισμού, μια ξεχωριστή περίπτωση που αποκλείεται από το γενικό κανόνα, διατηρώντας μια αμοιβαία σχέση με αυτόν, καθώς η εξαίρεση αποτελεί μια κατάσταση αναστολής απέναντι στην ισχύ του κανόνα που τον επικυρώνει. Δρα πλάι στον κανόνα, στο περιθώριό του, είναι το διαχωριστικό στοιχείο, που χωρίζει την κανονική κατάσταση από το χάος, τοποθετώντας τα σύνορα ανάμεσά τους, επικυρώνοντας έτσι την ισχύ της έννομης τάξης. Στις μέρες μας, τίθεται συνεχώς σε λειτουργία, με την αυξανόμενη επιβολή ελέγχων στη καθημερινότητα, τη φυλάκιση και τη περιθωριοποίηση των εχθρών της παγκόσμιας τάξης, τη στρατιωτική επέμβαση σε ολόκληρα κράτη με τη δικαιολογία της ασφάλειας.

---

²⁶Agamben, 2005.

B. ΒΙΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΙΑΤΡΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ.

Στο σύστημα γνώσης της ιατρικής του δέκατου όγδοου αιώνα, το ανθρώπινο σώμα αποτελούσε απλά το αντικείμενο μέσα στο οποίο μπορούσε να εκδηλωθεί η νόσος που ήταν δυνατόν να καταταχθεί ιεραρχικά σε οικογένειες, γένη και είδη²⁷. Αυτή η ταξινομική ιατρική, μεταβλήθηκε σε ιατρική των συμπτωμάτων και τελικά σε ανατομική, κλινική ιατρική, με το κομβικό σημείο της αλλαγής να εντοπίζεται τη στιγμή που η ιατρική προχωρά στην ανατομία πτωμάτων²⁸.

Ενώ στην ταξινομική ιατρική, ο θάνατος είναι το τέλος της ζωής και της ασθένειας, στην ανατομική, κλινική ιατρική, ο θάνατος δίνει ένα αναλυτικό σημείο θεώρησης που κάνει δυνατή την εξέταση της ζωής και της ασθένειας, των οργανικών εξαρτήσεων και των παθολογικών αλληλουχιών, διαμορφώνοντας την πιο σημαντική διαφορά ανάμεσα στις δυο μορφές ιατρικής σκέψης, την αντίληψη του θανάτου.

Με την ενσωμάτωση του θανάτου στην ιατρική σκέψη, γεννιέται η ιατρική που ορίζεται ως επιστήμη του ανθρώπου, ενώ γενικότερα, η εμπειρία της ατομικότητας στον σύγχρονο δυτικό πολιτισμό συνδέθηκε με την ιδέα του θανάτου που προήλθε από τη θετική ιατρική, η οποία άσκησε σημαντικότερη επιρροή, μεθοδολογικά και οντολογικά, στην ανάπτυξη των επιστημών του ανθρώπου²⁹.

Στη μετάβαση από τη μια μορφή ιατρικής στην άλλη, πρωτεύοντα ρόλο διαδραμάτισε και η αντιμετώπιση των επιδημιών. Σαν συλλογικό φαινόμενο, η επιδημία περιγράφεται με δικούς της, ειδικούς όρους, σαν μια μη τελειοποιημένη φόρμα γνώσης, που βρίσκει το πραγματικό της πεδίο μόνο στη διασταύρωση απόψεων, στην επανάληψη και στην επαλήθευση της πληροφορίας, με τις διαδικασίες αυτές να ιδρυματοποιούνται στο τέλος του δέκατου όγδοου αιώνα. Οι γιατροί αρχίζουν να συνεργάζονται στενά με τον

---

²⁷ Foucault, 1975.

²⁸ Foucault, 1975.

²⁹ Foucault, 1975.

διοικητή μιας περιοχής, για να μελετούν και να επιβλέπουν τυχόν επιδημικά φαινόμενα. Τέσσερις ή πέντε ασθενείς με τα ίδια συμπτώματα, καταγράφονται και αναφέρονται στις διοικητικές αρχές του τόπου. Η τακτική αυτή δεν θα είχε κανένα αποτέλεσμα εάν δεν συνοδευόταν από συνεχή εσωτερική επιτήρηση που προσφέρει η αστυνομία. Ένα φάρμακο για την επιδημία δεν θα μπορούσε ποτέ να υπάρξει, παρά μόνο με την επίβλεψη παραγωγής και διακίνησής του από την αστυνομία. Η εμφάνιση της ιατρικής προσωπικότητας που χρησιμοποιεί την επιτήρηση και την κρίση, σημαίνει και την εμφάνιση της ιατρικής ως αυτόνομου κλάδου γνώσης³⁰.

Ένας μακρύς κατάλογος κανόνων υγιεινής προκύπτει, προκειμένου οι πόλεις να αποφύγουν την αρρώστια. Συγκροτούνται σώματα επιθεωρητών υγείας, που αναλαμβάνουν την ευθύνη δικών τους περιοχών, συγκεντρώνοντας κάθε είδους πληροφορίες και επιβλέποντας τη δουλειά των γιατρών. Δημογραφικές μετρήσεις βοηθούν σε ένα πρώτο σχέδιασμα πολιτικής για τη γεννητικότητα, ασχολούνται όμως και με το πρόβλημα της νοσηρότητας, όχι μόνο στο επίπεδο των επιδημιών, αλλά και των ενδημιών, δηλαδή τη φύση, τη διάρκεια, την έκταση και την ένταση των κυρίαρχων ασθενειών σε ένα πληθυσμό. Ασθένειες που εξαλείφονται δυσκολότερα ή ευκολότερα, που δεν είναι επιδημίες, αλλά οι συχνότερες αιτίες θανάτου, ως μόνιμοι παράγοντες αφαίμαξης δυνάμεων, μείωσης εργάσιμου χρόνου, οικονομικού κόστους, τόσο εξαιτίας της αποστέρησης των παραγωγικών δυνάμεων, όσο και της περίθαλψης που συνεπάγονται.

Γίνεται σημαντικό το πρόβλημα της γήρανσης του πληθυσμού, των ατόμων που βρίσκονται εκτός πεδίου ικανότητας, εκτός δραστηριότητας³¹, με την φαρμακευτική εταιρεία, τον ιατρικό έλεγχος της κοινωνικής δομής, την παθολογία των επιδημιών, να έχουν σαν επιδίωξη τον καθορισμό ενός πολιτικού καθεστώτος της ιατρικής σε κρατικό επίπεδο, που οφείλει να παρέχει πληροφορίες, να ασκεί εποπτεία περιορισμούς και καταναγκασμούς που

---

³⁰ Foucault, 1975.

³¹ Foucault, 2002.

σχετίζονται τόσο με την αστυνομία όσο και με την υγιεινή. Αυτός ο συνδυασμός ιατρικών πειθαρχικών και ελεγκτικών μηχανισμών, μαζί με το θεσμό του νοσοκομείου, παρέχουν τις συνθήκες μέσα στις οποίες πραγματοποιείται η γένεση των επιστημών του ανθρώπου³², με την ιατρική να γίνεται ο πρώτος επιστημονικός λόγος που αφορά το άτομο, η βάση και η αφετηρία για την ανάπτυξη των ανθρωπιστικών επιστημών.

Προβάλλονται οι έννοιες του σώματος, των συνθηκών ύπαρξης, της ατομικής και συλλογικής υγείας, ως δυνάμεις που μπορούν να αλλαχθούν ή να αναδιανεμηθούν με βελτιωμένο τρόπο, έτσι ώστε για πρώτη φορά στην ιστορία, το βιολογικό αντανακλάται στο πολιτικό³³, με ένα προνομιούχο κομμάτι της ιατρικής να επιβάλλεται στο χώρο και να είναι αυτό που έχει να κάνει με την έρευνα, τον πειραματισμό και τη διαχείριση των νέων επιτευγμάτων, αποτελώντας το επίσημο όργανο της συλλογικής συνείδησης των παθολογικών φαινομένων, τόσο στο επίπεδο της γνώσης, όσο και στο επίπεδο της εμπειρίας, εγκαινιάζοντας ένα νέο είδος ολοκληρωτισμού. Το πεδίο της υγείας διεισδύει και συμπίπτει με το κοινωνικό πεδίο και επικρατούν επιταγές για μια στατιστική εποπτεία της υγείας, βασισμένη στις καταγραφές γεννήσεων και θανάτων, (στατιστικές που αναφέρουν αίτια θανάτου, τρόπο ζωής και προηγούμενες ασθένειες), δημιουργώντας έτσι υγειονομικά αρχεία.

Τοπογραφίες περιοχών αναφέρουν λεπτομερείς παρατηρήσεις για την οικιακή οικονομία, τη γειτονιά, τους ανθρώπους, τα κυρίαρχα ενδιαφέροντα, το ντύσιμο, τις ατμοσφαιρικές συνθήκες, την ποιότητα του εδάφους, αλλά και τα έθιμα και την ηθική των κατοίκων.

Η σύγχρονη ιατρική βασίζεται στις παραδοχές του βιοϊατρικού μοντέλου που αντιμετωπίζει το πνεύμα και το σώμα σαν ξεχωριστές οντότητες και πιστεύει πως το σώμα μπορεί να επισκευαστεί όπως μια μηχανή, δίνοντας έμφαση στο ρόλο και την αναγκαιότητα της τεχνολογίας. Η βιοϊατρική εστιάζει στα

---

³² Foucault, 2005.

³³ Foucault, 1989..

βιολογικά αίτια των ασθενειών, παραβλέποντας ψυχολογικούς ή κοινωνικούς νοσογόνους παράγοντες, ενώ κάθε αιτιολογία προϋποθέτει τον εντοπισμό ενός «παθογόνου οργανισμού»³⁴. Οι ασθένειες ορίζονται ως αποκλίσεις από την κανονικότητα και ο ασθενής παθητικός δέκτης της εκδήλωσης της ασθένειας.

Τεράστιες αλλαγές πραγματοποιούνται στον τρόπο παραγωγής της γνώσης, στη δομή και τα αντικείμενά της, με εντατικοποίηση της χρήσης της πληροφορίας και των τραπεζών ιατρικών δεδομένων που δίνουν τη δυνατότητα άμεσης πρόσβασης και αρχειοθέτησης των ασθενών από γιατρούς, ασφαλιστικούς οργανισμούς και νοσοκομεία. Με στόχο την ακριβή θεραπευτική αγωγή παρέχεται εξατομικευμένη προσέγγιση στη θεραπεία και ενισχύεται η προσωπική συμμετοχή του ασθενή στη λήψη των αποφάσεων. Στις Η.Π.Α. γίνεται χρήση των στοιχείων αυτών σε στατιστικές ιατρικές μελέτες προκειμένου να παραχθούν έγκυρα και επιστημονικά κριτήρια από ασφαλιστικές εταιρείες³⁵. Η βιοπολιτική ταυτίζεται με τις επιστήμες του ανθρώπου, με την ιατρική και μέσα από αυτήν αναδύονται τεχνικές και τεχνολογίες εξουσίας πάνω στη ζωή κάθε ατόμου ξεχωριστά, αλλά και πάνω στη ζωή συνόλων, πληθυσμών. Το έργο της βιοπολιτικής υλοποιείται από διάφορες κατηγορίες ‘ειδικών’ της ζωής. Γιατροί, βιολόγοι, γενετικοί σύμβουλοι, ψυχίατροι, φαρμακολόγοι, βιοχημικοί, μελετούν τον πληθυσμό, την ανθρώπινη σεξουαλικότητα, τις οικογενειακές σχέσεις, την υγεία και την ασθένεια, τη γέννηση και το θάνατο.

Δημιουργούν καινούργιες κατηγορίες, αντιλαμβάνονται με νέους τρόπους τα προβλήματα, προτείνουν νέες λύσεις ή κατασκευάζουν νέα προβλήματα. Η εξουσία γίνεται βιοεξουσία γιατί ασκείται πλέον στο επίπεδο της ζωής, διαχειρίζεται τη ζωή και την επιβίωση των σωμάτων, χρησιμοποιώντας τη γνώση ως παράγοντα μετασχηματισμού της ανθρώπινης ζωής. Ένα ολόκληρο σύστημα πρακτικών έρχεται στην επιφάνεια, ο ‘βιολογισμός’, που προσεγγίζει πολιτικές, κοινωνικές, πολιτισμικές διαδικασίες, τις

---

³⁴ Nettleton, 2002.

³⁵ Clarke, Shim, Memo, Fosket and Fishman, 2003.

αναλύει και τις εξηγεί, με τεκμηριωμένες βιολογικές αναφορές και αρχές. Κανονικότητα, παθολογία, διαφορά, ταυτότητα, γνωρίζουν μια μόνο ερμηνεία, αυτή των βιοτεχνολογιών ή κυρίως αυτή³⁶.

Μέσα από το βιολογισμό, ως συνέπεια της βιοεξουσίας, μπορούμε να δούμε στην πράξη, τη λειτουργία των τριών αξόνων – πεδίων του Foucault, της γνώσης, τις στρατηγικές που αφορούν τη συλλογική ύπαρξη και τον έλεγχό της, καθώς και τις μορφές υποκειμενοποίησης, τις τεχνικές δηλαδή του εαυτού, οι οποίες οδηγούν στην εσωτερίκευση της εξουσίας. Η γνώση διακρίνει, ταξινομεί και ιεραρχεί, ο έλεγχος του κοινωνικού σώματος υλοποιείται μέσα από τη νομοθεσία και τους θεσμούς και ο πολίτης αυτοελέγχεται και πειθαρχεί μέσα από τις παρεμβάσεις της βιοεξουσίας στο γενετικό του υλικό. Η βιοεξουσία ασκείται επιστρατεύοντας την ευγονική στο συλλογικό πεδίο και τη γενετική στο επίπεδο του ατόμου. Οι επεμβάσεις που γίνονται στο συλλογικό πεδίο έχουν αποτέλεσμα την αύξηση του μέσου όρου ζωής και την βελτίωση της ποιότητας της ζωής στις χώρες της Δύσης, καθιερώνοντας σκανδαλώδεις διαφορές και ανισότητες ανάμεσα στις χώρες του πλανήτη. Οι αιτίες και οι θεραπείες των ασθενειών είναι γνωστές με ακρίβεια, δεν απαιτείται περαιτέρω επιστημονική έρευνα, παρά μόνο πολιτική θέληση και δράση.

Σύμφωνα με τους Rabinow και Rose, η βιοεξουσία σήμερα περιλαμβάνει έναν ή περισσότερους λόγους αλήθειας (“truth discourses”), σχετικά με το χαρακτήρα των ανθρώπινων όντων και μια σειρά από αυθεντίες που διακηρύττουν τους λόγους αυτούς. Αποκτώντας μια τεχνική μορφή, η έννοια της αλήθειας στις επιστήμες του ανθρώπου, καθιερώνει στρατηγικές παρέμβασης στη συλλογική ύπαρξη στο όνομα της ζωής και της υγείας, ενώ προβάλλει ταυτόχρονα τρόπους υποκειμενοποίησης και πρακτικών του εαυτού³⁷.

Σύμφωνα με τον Rose, οι στρατηγικές της υγείας εμπλέκονται με τις ατομικές προσδοκίες του κοινού, με τα άτομα να επιδιώκουν τη δράση πάνω στο σώμα τους προκειμένου να βρίσκονται σε καλή

---

³⁶ Skinner, 2006.

³⁷ Rabinow – Rose, 2003.

σωματική και ψυχολογική κατάσταση, ενώ παράλληλα καλλιεργούνται ελπίδες και φόβοι για το βιολογικό τους πεπρωμένο.

Η επιθυμία για υγεία και ευημερία αντανakλάται στους τομείς της ομορφιάς, της ευτυχίας και της σεξουαλικότητας, ενισχυόμενη από στρατηγικές μάρκετινγκ και διαφήμισης στην αναπτυσσόμενη καταναλωτική αγορά για την υγεία που προωθεί μια σειρά από συμπληρωματικές ή εναλλακτικές πρακτικές αυτοφροντίδας (self-care)³⁸. Με τις κρατικές ευθύνες να μετατοπίζονται σταδιακά στο ίδιο το άτομο, η βιοπολιτική τίθεται με όρους οικονομικούς και αναφέρεται ως βιοοικονομία (bioeconomics) με μια σειρά από οργανισμούς και φαρμακοβιομηχανίες να κεφαλαιοποιούν την κατασκευασμένη «επιθυμία για υγεία». Ιατρικοποίηση λοιπόν, είναι η διαδικασία όπου μη ιατρικά προβλήματα, ορίζονται και αντιμετωπίζονται σαν ιατρικά, σε όρους ασθενειών ή διαταραχών. Μια διαδικασία που αποτελεί σήμερα ένα από τα κυριότερα πεδία εφαρμογής της βιοπολιτικής.

Σύμφωνα με τον Peter Conrad, οι παράγοντες που ενθάρρυναν την ιατρικοποίηση είναι η υποβάθμιση της θρησκείας, η αποθέωση της επιστήμης και της ορθολογικότητας, η αυξανόμενη ισχύς και το κύρος του ιατρικού επαγγέλματος καθώς και μια γενικότερη ανθρωπιστική στάση που υιοθέτησαν οι δυτικές κοινωνίες. (Conrad, 1992, p.213). Η ιατρική συνδέεται με το επαγγελματικό μονοπώλιο, την κυρίαρχη ιδεολογία και την θεσμοθέτηση του κοινωνικού ελέγχου που προέρχεται από τη δυνατότητα καθορισμού συγκεκριμένων συμπεριφορών, ατόμων και καταστάσεων³⁹. Οι παράγοντες που επηρεάζουν την ένταση ή το βαθμό της ιατρικοποίησης είναι η υποστήριξη του ιατρικού επαγγέλματος, η διαθεσιμότητα παρεμβάσεων, η ύπαρξη αντιτιθέμενων ορισμών, η κάλυψη από ιατρική ασφάλεια και η ύπαρξη ομάδων που μπορούν να προκαλέσουν τους ιατρικούς ορισμούς. Οι κοινωνικές συνέπειες της ιατρικοποίησης πραγματοποιούνται ανεξάρτητα από την αποτελεσματικότητα της

---

³⁸ Rose – Novas, 2003.

³⁹ Conrad, 1992.

επιστήμης, την εγκυρότητα των ορισμών ή τις διαγνώσεις του ιατρικού καθεστώτος⁴⁰.

Σύμφωνα με τον Irving Kenneth Zola⁴¹, η ιατρικοποίηση πραγματοποιήθηκε με το να γίνουν η ιατρική και οι ετικέτες «υγιής» και «ασθενής», αναπόσπαστα στοιχεία της ανθρώπινης ύπαρξης, με το να αποκτήσει το ιατρικό επάγγελμα την αποκλειστικότητα στην αντιμετώπιση της ασθένειας, ανεξάρτητα από την ικανότητα να την αντιμετωπίσει αποτελεσματικά. Τούτο έγινε πραγματικότητα, με την επέμβαση του θεραπευτή σε θέματα καθημερινότητας του ασθενούς, αλλά και της αποκάλυψης του τελευταίου κάθε συνήθειας ή ανησυχίας του, καθώς αυτές αποκτούν πρωτεύουσα σημασία για την πρόληψη ή την εξέλιξη της ασθένειας. Η νοοτροπία αυτή αντανακλάται στην αύξηση της κατανάλωσης τα τελευταία χρόνια, φαρμάκων που αφορούν ψυχοκοινωνικές καταστάσεις και όχι τη θεραπεία κάποιας οργανικής ασθένειας. Καθιερώθηκε, επίσης, η πρόσβαση στις διαδικασίες γέννησης, προγεννητικές και μεταγεννητικές, στην αναπαραγωγή, τη γονιμότητα, αλλά και στη σεξουαλική δραστηριότητα. Η ιατρική σχετίζεται πια με γεγονότα έναρξης της ζωής, αλλά και με το αν θα πρέπει να υπάρξει ή όχι η ίδια η ζωή (γενετική συμβουλευτική).

Οι Conrad και Schneider⁴², περιγράφοντας τη διαδικασία της ιατρικοποίησης αναφέρουν συσχετίσεις με τον έλεγχο της παρέκκλισης και με τους τρόπους που αποκλίνουσες συμπεριφορές ορίστηκαν ως ανήθικες ή εγκληματικές και ερμηνεύτηκαν με ιατρικούς όρους. Νέες ιατρικές έννοιες και όροι διαμορφώνονται μέσα από αυτή τη διαδικασία, δημοσιεύονται σε επιστημονικά περιοδικά, υποστηρίζονται από ομάδες συμφερόντων και τελικά νομιμοποιούνται. Όταν ο ιατρικός ορισμός της απόκλισης θεσμοποιείται, η ιατρικοποίηση ολοκληρώνεται.

Ορισμένοι θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι αιτία της ιατρικοποίησης είναι η επαγγελματική κυριαρχία και η επέκταση

---

⁴⁰ Conrad, 1992.

⁴¹ Zola, I., "Medicine as an institution of Social Control", στο Conrad, P., Kern, R. (1986) (επιμ.) *The Sociology of Health and Illness: Critical Perspectives*, Νέα Υόρκη: St. Martin's Press.

⁴² Conrad, Schneider, 1980.

της ιατρικής δικαιοδοσίας, ενώ άλλοι θεωρούν ότι είναι αποτέλεσμα ευρύτερων κοινωνικών διαδικασιών στις οποίες οι γιατροί απλά ανταποκρίνονται. Για τους μαρξιστές η ιατρικοποίηση αποτελεί μέσο εξυπηρέτησης των συμφερόντων της κυρίαρχης τάξης και εργαλείο κοινωνικού ελέγχου, ενώ για τις φεμινίστριες η ιατρική είναι ένα ανδροκρατούμενο επάγγελμα που ορίζει τα γυναικεία προβλήματα με ιατρικούς όρους και έχει στόχο την παρέμβαση στο γυναικείο σώμα, ενισχύοντας τις υπάρχουσες πατριαρχικές σχέσεις.

Αντίθετα, κάποιοι άλλοι εστιάζουν στα θετικά της ιατρικοποίησης και αναφέρουν ότι η εξάλειψη κάποιων συμπτωμάτων και η θεραπεία τους, ελαχιστοποιούν το στίγμα μιας ασθένειας. Για παράδειγμα, η ετικέτα του αλκοολισμού ως ασθένειας, ενδεχομένως να είναι βοηθητική για κάποια άτομα να αντιπαρέλθουν ενοχές και αδυναμίες και να καταφέρουν να έχουν μια πιο ανθρώπινη αντιμετώπιση και θεραπεία (Gabe, Bury and Elston, 2004, p.61).

Γ. ΕΥΓΟΝΙΚΗ – Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ

Στα πλαίσια της βιοπολιτικής χρησιμοποιώ τον όρο ‘ευγονική’ για να περιγράψω κάθε επέμβαση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή, παθολογία, νοσηρότητα, θνησιμότητα του πληθυσμού. Ο όρος ‘ευγονική’ πρωτοχρησιμοποιήθηκε από τον Francis Galton, ο οποίος όρισε την επιστήμη ως μελέτη των κοινωνικά ελέγξιμων παραγόντων που μπορούν να βελτιώσουν ή να μειώσουν τα φυλετικά προσόντα των μελλοντικών γενεών, τόσο σωματικά όσο και νοητικά⁴³. Καλύπτει πρακτικές δημόσιας υγιεινής, από την αντισύλληψη μέχρι την έκτρωση και η χρήση του όρου αποτελεί μέρος μιας γενικότερης κριτικής. Προσδιορίζει τις απόπειρες βελτίωσης της βιολογικής σύστασης του πληθυσμού και στην πράξη υιοθετήθηκε αρχικά από τα έθνη – κράτη , στα πλαίσια των μεταξύ τους διαφορών και ανταγωνισμών⁴⁴.

Η μαζική βιολογικοποίηση των φυλών τον δέκατο ένατο αιώνα κινητοποιήθηκε από προ – και μετά – δαρβινικές θεωρίες και εφαρμόστηκε τόσο στα κυρίαρχα κράτη, όσο και στις αποικίες τους, ενώ στα τέλη του ίδιου αιώνα, ευγονικές στρατηγικές απλώθηκαν από τις Ηνωμένες Πολιτείες ως την Ιαπωνία και σε κάθε τους εφαρμογή, το περιεχόμενο της φυλής χρησιμοποιήθηκε όχι μόνο στα πλαίσια της συγκρότησης και της θεμελίωσης της έννοιας του έθνους, αλλά και στα πλαίσια της πολιτικής διαχείρισης της υγείας και των ζωτικών θεμάτων του ανθρώπινου βίου⁴⁵.

Στις αρχές του εικοστού αιώνα στη Δύση, οι ειδικοί, που έχουν την εξουσία να μιλούν για τη ζωή και το θάνατο, είναι οι ευγονιστές που βασίζονται σε μια ψευδοεπιστημονική θεώρηση της ανθρώπινης κληρονομικότητας. Δύο μεγάλες βιοπολιτικές στρατηγικές, με κρατική υποστήριξη, απλώθηκαν στην Ευρώπη, στη Βόρειο Αμερική και σε πολλές από τις αποικίες τους. Η μια είχε να κάνει με τη φυσική κατάσταση του πληθυσμού, ενισχύοντας την ατομική εγρήγορση ατομικά, όσον αφορά τις

---

⁴³ www.health.in.gr/article,4/11/2007.

⁴⁴ Rabinow – Rose, 2003.

⁴⁵ Rabinow – Rose, 2003.

συνθήκες υγιεινής στις καλλιέργειες, την αποχέτευση και τους δημόσιους χώρους με σκοπό την υιοθέτηση πρακτικών υγιεινής και ηθικής σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής. Η υγεία έγινε ένας μεταβαλλόμενος χώρος πολιτικού ενδιαφέροντος για την καλή επιβίωση του έθνους και προσωπικού ενδιαφέροντος για την ανάπτυξη του εαυτού⁴⁶.

Η δεύτερη βιοπολιτική στρατηγική ήταν επικεντρωμένη στην αναπαραγωγή, με σκοπό τη βελτίωση του πολιτικού σώματος, από οικονομική και κοινωνική άποψη.

Ευγονικά προγράμματα χρησιμοποίησαν συνδυασμούς κινήτρων, καθιερώνοντας κριτήρια με θετική διάσταση, όπως αυτά της προτροπής ή του οικογενειακού προγραμματισμού, ή με αρνητική διάσταση, που εκτείνονταν από την έκτρωση μέχρι το διαχωρισμό, από την εθελούσια ή όχι στείρωση, μέχρι την ευθανασία. Φυλετικές ομάδες υπέστησαν ρατσιστικές, ταξικές και σεξιστικές πολιτικές που σκοπό είχαν τη 'θεραπευτική καταστολή' τους, καθώς υποτίθεται ότι επιβάρυναν την εθνική οικονομία, ήταν επιζήμιοι για το έθνος και τους συμπολίτες τους⁴⁷.

Παράλληλα, διανοητικές δοκιμασίες οδηγούσαν στην αναγνώριση πληθυσμών ως καθυστερημένων ή ελλατωματικών και άρα ακατάλληλων προς αναπαραγωγή, έτσι ώστε οι πληθυσμοί αυτοί να υποστούν μέτρα ιατρικά, με επίσημη δικαιολογία τη γενετική, αλλά και τη κοινωνικοοικονομική εξυγίανση. Ήταν φυσικό τα πρώτα θύματα να είναι οι γυναίκες στην προσπάθεια ελέγχου της αναπαραγωγής. Οι πρακτικές αυτές, υποστηρίζονταν θεωρητικά από το δαρβινικό εξελικτισμό και τους νόμους της κληρονομικής μεταβίβασης των χαρακτηριστικών που περιέγραψε ο Μέντελ⁴⁸. Η βιολογική θεωρία και ο λόγος της εξουσίας συνδέθηκαν στενά και η εξελικτική θεωρία με μια δέσμη εννοιών όπως η ιεραρχία των ειδών, η πάλη για επιβίωση, η εξολόθρευση των λιγότερο προσαρμοσμένων, έγινε ένας τρόπος μεταγραφής του πολιτικού λόγου με όρους βιολογικούς.

---

⁴⁶ Rose, 2001.

⁴⁷ Garland, 1999.

⁴⁸ www.abc.net.au/science, 10/10/2007.

Ο πρώτος νόμος που καθιέρωνε την ευγονική, ήταν αυτός που θεσπίστηκε το 1757 στη Σουηδία και απαγόρευε τον γάμο μεταξύ των επιληπτικών. Στις αρχές του εικοστού αιώνα, ευγονική νομοθεσία είχε θεσπιστεί σε είκοσι εννέα χώρες, όπου εγκληματίες, διανοητικά καθυστερημένοι, αλκοολικοί, άποροι, άστεγοι, χαρακτηρίζονταν από το κράτος και τις υπηρεσίες του, ως ‘γενετικά ελαττωματικοί’ και υποβάλλονταν σε υποχρεωτική στείρωση⁴⁹.

Από το 1950 ως τα τέλη της δεκαετίας του 1970 επικράτησε ένα προληπτικό γενετικό μοντέλο και υπήρξε εξέλιξη προς μια μη ευθέως κατευθυνόμενη γενετική συμβουλευτική προκειμένου να αποφευχθεί οποιαδήποτε σύνδεση με τις ημέρες και τα έργα του ναζιστικού καθεστώτος. Το επιχείρημα τώρα ήταν πως η πρόληψη των γενετικών ασθενειών στις δημοκρατικές κοινωνίες, θα μπορούσε να επιτευχθεί μόνο στα πλαίσια της ελεύθερης επιλογής και βούλησης των πολιτών⁵⁰.

Η άποψη που περνούσε στο κοινωνικό σώμα ήταν πως εκείνοι που δεν μπορούσαν να ελέγξουν την αναπαραγωγική τους δραστηριότητα ήταν μειωμένης ηθικής, συνείδησης ή μόρφωσης, ή τέλος το έκαναν σαν συνέπεια της γενετικής τους μειονεξίας. Στις αρχές του εικοστού αιώνα, ευγονική νομοθεσία είχε θεσπιστεί σε είκοσι εννέα χώρες, όπου εγκληματίες, διανοητικά καθυστερημένοι, αλκοολικοί, άποροι, άστεγοι, χαρακτηρίζονταν από το κράτος και τις υπηρεσίες του, ως ‘γενετικά ελαττωματικοί’ και υποβάλλονταν σε υποχρεωτική στείρωση⁵¹.

Τίποτα δεν μπορεί να συγκριθεί όμως με την ιστορία της ευγονικής στη Γερμανία, που είχε ανάγει σε στόχο της την εξάλειψη των φορέων κληρονομικών ασθενειών και των κοινωνικά αποκλινόντων, ώστε να καταστεί δυνατή η προαγωγή των ‘αρίστων’. Με βάση το σχετικό νόμο που ψηφίστηκε τον Ιούλιο του 1933 και με προοπτική την κάθαρση της φυλής, στερώθηκαν σύμφωνα με μετριοπαθείς υπολογισμούς 150 – 200 χιλιάδες άτομα με χειρουργική επέμβαση, ενώ η παράνοια κορυφώθηκε με το

---

⁴⁹ Garland, 1999.

⁵⁰ Novas – Rose, 2000.

⁵¹ Garland, 1999.

πρόγραμμα ευθανασίας των ψυχασθενών, που εφαρμόστηκε την ίδια εποχή. Δημοκρατικά καθεστώτα (ΗΠΑ, Σουηδία) ανέπτυξαν και διέδωσαν τις πρακτικές αυτές που ήρθαν στο απόγειό τους στη ναζιστική Γερμανία με τους νόμους της Νυρεμβέργης, με το πρόγραμμα ‘Ευθανασία T-4’ και με την ‘Τελική Λύση’, όπου η ‘κατάσταση εξαίρεσης’ αναπαράγονταν με τον επιστημονικό ρατσισμό⁵².

Με το ρατσισμό εισάγεται μια τομή, ανάμεσα στα στοιχεία εκείνα που πρέπει να ζήσουν και σε αυτά που πρέπει να πεθάνουν, μια διαχωριστική γραμμή βιολογικού τύπου, που προχωρά στη διάκριση και ιεράρχηση των φυλών, των ομάδων. Ο ρατσισμός εγκαθιδρύει μια σχέση βιολογικού τύπου, όπου η δική μου ζωή εξαρτάται από τον θάνατο του άλλου, ο οποίος θάνατος δεν εξασφαλίζει μόνο την ασφάλειά μου, αλλά κάνει τη ζωή μου πιο καθαρή, πιο υγιή, καθώς ο άλλος είναι κατώτερος, εκφυλισμένος. Ο θάνατος αποτελεί τη δική μας βιολογική ενίσχυση, του δικού μας ενιαίου και ζώντος πληθυσμού. Στη βιοεξουσία, ο ρατσισμός είναι απαραίτητος, ως προϋπόθεση, για τη θανάτωση των άλλων, χωρίς να είναι απαραίτητο να είναι βιολογικός, μπορεί να είναι πολιτικός, μπορεί να είναι απόρριψη, έκθεση σε κίνδυνο.

Μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, τα Ηνωμένα Έθνη προώθησαν λογικές καταδίκης απέναντι σε κάθε διάκριση με φυλετικό περιεχόμενο, συνδέοντας τις διακρίσεις αυτές με την αδικία, τη φαυλότητα και την ανισότητα. Η βιολογική ερμηνεία των διαφορών ανάμεσα σε πληθυσμιακές ομάδες, όσον αφορά τα κοινωνικά και πολιτικά τους χαρακτηριστικά, υποχώρησε σημαντικά. Όμως, στις Ηνωμένες Πολιτείες, παρέμεινε σε περίοπτη θέση, η ερμηνεία της φυλής ως κοινωνικής και οικονομικής κατηγορίας, κατηγορίας που προσδιόριζε ταυτότητα και καθόριζε την πολιτική και τη διάθεση κεφαλαίων σε τοπικό επίπεδο. Η ίδια λογική επικράτησε και στους φυλετικούς πολέμους που γνώρισε η Ευρώπη κατά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, από την Αρμενία ως τα Βαλκάνια⁵³.

---

⁵² Farber P.L., 2005

⁵³ Rabinow – Rose, 2003.

Η διαχείριση της αναπαραγωγής των πληθυσμών, οδήγησε στην εφαρμογή εκστρατειών για τη μείωση του πληθυσμού στην Ινδία, τη Κίνα, τη Νοτιοανατολική Ασία και σε αρκετές χώρες της Λατινικής Αμερικής. Στη Κίνα και στην Ινδία εφαρμόζονται μαζικές εκτρώσεις θηλυκών εμβρύων⁵⁴. Οι κυβερνήσεις των κρατών, βασιζόμενες σε δημογραφικά στοιχεία και στους νόμους της ανάπτυξης, συνδέουν τον πληθυσμό με τα οικονομικά αποτελέσματα (πολιτική του ενός παιδιού στην Κίνα).

Στα τέλη της δεκαετίας του 1980, πολιτικές για τη μείωση της αναπαραγωγής στους φτωχούς πληθυσμούς, διακηρύττουν την πρόθεση να αποτραπεί η παιδική θνησιμότητα στις χώρες του Τρίτου Κόσμου. Η εθελοντική στείρωση στους γυναικείους πληθυσμούς, είναι η πιο κοινή πρακτική σήμερα, με 138 εκατομμύρια παντρεμένων γυναικών σε αναπαραγωγική ηλικία να την έχουν υποστεί σήμερα, σε σύγκριση με τα 95 εκατομμύρια γυναικών του 1984⁵⁵. Έτσι, σήμερα, η χημική στείρωση είναι σε όλο τον κόσμο η κυρίαρχη μέθοδος αντισύλληψης.

Τη δεκαετία του 1990 φάρμακο προσωρινής στείρωσης εγκρίνεται από τον αμερικανικό Οργανισμό Φαρμάκων και Τροφίμων (FDA), ενώ προετοιμάζονται νέα νομοσχέδια στείρωσης για τους απόρους και τους φυλακισμένους⁵⁶. Η δημόσια υγεία αποτελεί πεδίο πρόσφορο για την εφαρμογή ευγονικών μέτρων μέσα από υπολογισμούς και οδηγίες δημόσιων υπηρεσιών, σύμβουλων γάμων, εκκλησίας, ειδικών και βιοηθικών, τα μέτρα υιοθετούνται από τους πολίτες.

---

⁵⁴ Furst, 2003.

⁵⁵ Rabinow – Rose, 2003.

⁵⁶ www.breggin.com/Mehlerart.html, 20/08/2007.

Δ. ΓΕΝΕΤΙΚΗ– Η ‘ΣΩΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ’ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ

Στις αρχές της δεκαετίας του πενήντα, (1953), οι James Watson και Francis Crick, περιέγραψαν τη δομή του μορίου της ζωής του DNA⁵⁷(Πάγκαλος, 2003), προσανατολίζοντας την έρευνα στα αίτια της ασθένειας και συνδέοντας τη γενετική με τη μεταβολή της εικόνας που έχουμε για την ίδια τη ζωή. Στις μέρες μας, η έρευνα του Ανθρώπινου Γονιδιώματος (Human Genome Project) υπόσχεται τη χαρτογράφηση της γενετικής δομής με στόχο την θεραπεία ασθενειών. Η γενετικοποίηση των ανθρώπινων προβλημάτων οδήγησε σε ένα επιστημονικό αναγωγισμό ο οποίος πρεσβεύει ότι ένα γνώρισμα ή μια συμπεριφορά είναι αμετάβλητα, με το γενετικό παράδειγμα να εξαπλώνεται στον πολιτιστικό και κοινωνικό χώρο, επηρεάζοντας τον τρόπο αντίληψης της ζωής, της ασθένειας, της αναπηρίας, της συγγένειας, των ανθρωπίνων δυνατοτήτων και των κοινωνικών προβλημάτων. (Conrad, Gabe, 1999: 505-511).

Ως γενετικοποίηση περιγράφεται ο τρόπος με τον οποίο ασθένειες, καταστάσεις και συμπεριφορές θεωρούνται ότι καθορίζονται ολοκληρωτικά ή εν μέρει από γενετικούς παράγοντες. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τους Lippman και Wertz (1992)⁵⁸ οι οποίοι ισχυρίστηκαν ότι η διαδικασία αυτή επηρεάζει όχι μόνο την πρόληψη ή θεραπεία μιας ασθένειας, αλλά και τον τρόπο που ερμηνεύουμε προβλήματα που ενδέχεται να αφορούν τον χαρακτήρα και τη συμπεριφορά ενός ατόμου. Η έννοια της γενετικοποίησης βασίζεται στην έννοια της ιατρικοποίησης, με τη διαφορά ότι ενώ η ιατρικοποίηση αιτιολογεί την ασθένεια με εξωτερικούς παράγοντες και βλάβες, η γενετικοποίηση εντοπίζει την αιτία στο ίδιο το άτομο και την οικογένειά του, στα γενετικά συστατικά που συνθέτουν την συμπεριφορά του και τις διαταραχές⁵⁹.

---

⁵⁷ www.bioethics.org.gr/013, 22/09/2007.

⁵⁸ Από το Gabe, Bury and Elston: “Key Concepts in Medical Sociology”, London, Sage Publications, 2004.

⁵⁹ Gabe, Bury and Elston, 2004.

Με τη συνδρομή της γενετικής έγιναν αντιληπτοί οι μηχανισμοί αποκωδικοποίησης της γενετικής πληροφορίας, ενώ καταγράφηκαν πάνω από 4.000 παθολογικές καταστάσεις, που οφείλονται σε λάθη της δομής των χρωμοσωμάτων ή των γονιδίων, συμβάλλοντας στην καλύτερη ταξινόμηση της ανθρώπινης παθολογίας, αλλά και την αποτελεσματικότερη διάγνωση και αντιμετώπιση των κληρονομικών παθήσεων. Όμως, οι κωδικοποιημένες πληροφορίες που σήμερα έχουμε στη διάθεσή μας, δεν οδηγούν και στην αυτόματη κατανόησή τους, του τι σημαίνουν δηλαδή, οι πληροφορίες αυτές. Αναγνωρίστηκαν 30.000 περίπου γονίδια, που αποτελούν ολοκληρωμένες προτάσεις πληροφοριών, δεν γνωρίζουμε όμως ακόμη την λειτουργική εμπλοκή των γονιδίων αυτών στη σύνθεση πολύ περισσότερων πρωτεϊνών που συνθέτουν αυτό που ονομάζουμε φαινότυπο.

Αυτή η έρευνα κατανόησης, προβλέπεται ότι θα διαρκέσει μια εικοσαετία και θα αποκαλύψει όχι μόνο τις παθολογικές γενετικές καταστάσεις, αλλά και ‘φυσιολογικούς’ γενετικούς χαρακτήρες που καθορίζουν γενικά χαρακτηριστικά της δομής και λειτουργίας του ανθρώπινου σώματος, ή ακόμη χαρακτήρες της πνευματικής και ψυχικής έκφρασης του ανθρώπου, όπως είναι το ανάστημα, το χρώμα του δέρματος και των ματιών, το βάρος του σώματος, του γήρατος και της ειδικής ψυχικής αντίδρασης που λέγεται συμπεριφορά⁶⁰. Οι χαρακτήρες βέβαια αυτοί, για να εκφραστούν, εξαρτώνται από ποικιλία περιβαλλοντικών, κοινωνικών παραγόντων και εμπλέκονται με πολιτικές, αισθητικές και πολιτισμικές αντιλήψεις, που είναι μεταβαλλόμενες και ορίζονται από τον συγκεκριμένο τόπο και χρόνο που ζει ένα άτομο.

Οι νέες τεχνολογίες και οι νέες αντιλήψεις για τις ασθένειες κατασκευάζονται από κοινού, δημιουργώντας μια νέα βιομηχανία, μια νέα ιατρική γνώση που επαναπροσδιορίζει ως γενετικές κάποιες κοινές ασθένειες. Αυτή η κοινωνική και τεχνολογική αλλαγή έχει προκύψει με την κατασκευή ενός νέου τύπου γενετικού σώματος, από το οποίο προκύπτουν νέα ζητήματα προέλευσης της ασθένειας. Στον κυρίαρχο ιατρικό λόγο, ένας

---

⁶⁰ www.bioethics.org.gr/013_22/09/2007.

αριθμός από σπάνιες, αλλά και πιο κοινές παθήσεις όπως η καρδιοπάθεια θεωρούνται αποτέλεσμα κληρονομικότητας, ενώ διαταραχές της συμπεριφοράς όπως ο αλκοολισμός και η σχιζοφρένεια αποκτούν γενετική βάση. Το περιβάλλον και οι κοινωνικοί παράγοντες παίζουν δευτερεύων ρόλο στη δημιουργία μιας ασθένειας, ενώ η γενετική κληρονομιά είναι αυτή που καθορίζει την κατάσταση της υγείας⁶¹.

Η πρόσφατη ανακοίνωση της πλήρους αποκωδικοποίησης του Ανθρώπινου Γονιδιώματος, θα συμβάλει άμεσα στην ανάπτυξη της φαρμακογενετικής, με τον σχεδιασμό ειδικών φαρμακευτικών ουσιών που θα τροποποιούν συγκεκριμένους γενετικούς φαινότυπους, αλλά και στο σχεδιασμό 'έξυπνων' φαρμάκων, με τα οποία θα αντιμετωπίζονται πολύ αποτελεσματικότερα κοινές παθολογικές καταστάσεις, συμπεριλαμβανομένων και των λοιμώξεων.

Σε ένα άλλο επίπεδο, απευθείας γονιδιακές επεμβάσεις, μέσω της γενετικής μηχανικής, οδηγούν σε γονιδιακές θεραπείες, αντικατάστασης ή τροποποίησης γονιδίων. Οι μέθοδοι αυτοί εμπλέκονται με σαφή βιοηθικά διλήμματα, όπως η συνολική ασφάλεια των επεμβάσεων αυτών, που οδηγούν, τουλάχιστον προς το παρόν, στον περιορισμό της γενετικής παρέμβασης μόνο σε σωματικά και όχι σε γεννητικά κύτταρα⁶². Ασθενείς επενδύουν ελπίδες, πολιτικές προσδοκίες, αλλά και προσωπικά δείγματα ιστών ή χρηματικά ποσά, στην έρευνα για γενετικές θεραπείες.

Γενετικά τεστ και έρευνες αναπτύσσονται και προωθούνται από εταιρείες, ψυχολόγους, ειδικούς συμβούλους και χρησιμοποιούνται από εργοδότες και ασφαλιστές⁶³. Δημιουργείται έτσι μια ποιμαντορική δύναμη, η οποία βασίζεται και λειτουργεί μέσω συσχετισμών που δημιουργούνται από τις επιδράσεις και τον ηθικό κώδικα και δεοντολογία των γενετικών συμβούλων, των ειδικών της αναπαραγωγής, οι οποίοι χειρίζονται ως θεματοφύλακες τα ιατρικά θέματα. Αυτοί οι νέοι ηγέτες ασπάζονται τις ηθικές αρχές της αυτονομίας, της εθελοντικής

---

⁶¹ Martin, 1999.

⁶² en.wikipedia.org/wiki/sickle_cell_disease, 15/01/2008.

⁶³ Rose, 2001.

δράσης και επιλογής, του δικαιώματος της πληροφόρησης, αλλά στην πρακτική, οι ηθικές αυτές αρχές μεταφράζονται σε ένα επίπεδο μικροτεχνολογιών που θολώνει τα όρια μεταξύ εξαναγκασμού και συναίνεσης. Στην πραγματικότητα διδάσκουν νέους τρόπους αντίληψης του εαυτού μέσα από τη σκέψη και τη γλώσσα, αναμορφώνοντας το άτομο με πολλούς τρόπους, με όρους ψυχολογικής αντίληψης της πνευματικής και σωματικής υγείας ή της ποιότητας ζωής⁶⁴, μεταβάλλοντας την πρόνοια και την φροντίδα σε καθοδήγηση.

Ο έλεγχος αυτός, αποτελεί το πρώτο βήμα μιας ηθικής παρέμβασης, που ταυτόχρονα είναι και ένας στιγματισμός της ταυτότητας του ατόμου⁶⁵. Όλες οι διαδικασίες της ζωής γίνονται επεξεργάσιμες εργαστηριακά και μπορούν να ξεδιπλωθούν με διαφορετικούς τρόπους. Στις αρχές της δεκαετίας του 1970, η ταυτόχρονη ανάπτυξη της μαιευτικής, επέτρεψε την ασφαλή προσπέλαση του αναπτυσσόμενου εμβρύου, στο δεύτερο και λίγο μετά στο πρώτο τρίμηνο της κύησης. Συνδυαζόμενη η αμνιοπαρακέντηση με άλλες επεμβατικές μεθόδους και λίγο αργότερα με τη γονιδιακή ανάλυση από DNA του εμβρύου, επέτρεψαν την ακριβή προγεννητική διάγνωση αρκετών νόσων, με απόλυτο γενετικό καθορισμό, όπως είναι τα χρωμοσωματικά σύνδρομα, όπως το σύνδρομο Down, και μερικές εκατοντάδες γονιδιακών νόσων, όπως η μεσογειακή αναιμία, η ινοκυστική νόσος κ.α. Η δυνατότητα αυτή της γενετικής επιστήμης έγινε δεκτή διεθνώς και καθιερώθηκε επίσημα σαν μέρος της υγειονομικής πολιτικής πολλών ανεπτυγμένων χωρών του δυτικού κόσμου. Ενδιαφερόμενο κοινό και γενετιστές, στηρίχθηκαν στην ποιότητα ζωής που υπόσχονταν οι καταστάσεις αυτές, τόσο στον φέροντα όσο και στην οικογένειά του καθώς και στο κοινωνικό σύνολο, που οργανωμένο πολιτικά πίσω από το λεγόμενο κόστος περίθαλψης των σωματικά ή διανοητικά μειονεκτούντων ατόμων,

---

⁶⁴ Rose, 2001.

⁶⁵ Rose, 2000.

υπολόγισαν καθαρά ωφελιμιστικά την συμβολή της προγεννητικής διαγνωστικής⁶⁶.

Η γενετική διαμορφώνει έτσι μια νέα προβληματική για το ανθρώπινο είδος, είναι όμως εντυπωσιακό ότι ο βασικός πυρήνας της λογικής του δέκατου ένατου αιώνα που οδήγησε στην τυπολογία – λευκός (Καυκάσιος), μαύρος (Αφρικανός), κίτρινος (Ασιάτης), κόκκινος (Ιθαγενής Αμερικάνος) – προμηθεύει ακόμα την κυρίαρχη αντίληψη, μέσω της οποίας αναπτύσσεται η γνώση της γενετικής για τις ανθρώπινες διαφορές ή ιδιαιτερότητες⁶⁷. Ιατρικές έρευνες και γενετιστές προσδιορίζουν πληθυσμούς και τα χαρακτηριστικά τους με αυτούς τους όρους, ενώ φαρμακευτικές εταιρείες προωθούν στην αγορά σκευάσματα, ειδικά σχεδιασμένα για ομάδες όπως ‘Αφροαμερικάνοι’⁶⁸.

Η προφανής αντικειμενικότητα των ακολουθιών του DNA, βοηθά να αναδυθεί μια προοπτική αναγέννησης του επιστημονικού ρατσισμού, συνεπικουρούμενη από εμπορικά ενδιαφέροντα βιοτεχνικών εταιρειών, αλλά και από απαιτήσεις ανθρώπων για τον τέλειο απόγονο. Θεωρητικές έννοιες και πειραματικές υποθέσεις γρήγορα μεταβλήθηκαν σε βεβαιότητες, προωθούμενες από εμπορικές εταιρείες, με τη φαρμακευτική βιομηχανία να πρωτοστατεί στην έρευνα στον τομέα της νευροχημείας και η βιοτεχνική βιομηχανία στον τομέα της κλωνοποίησης. Οι εταιρείες δεν εφαρμόζουν απλά στην αγορά επιστημονικές ανακαλύψεις αλλά καθορίζουν την κατεύθυνση, την οργάνωση και την προβληματική της βιολογίας. Οι επιστήμες υγείας καθορίζουν την πολιτική που διαμορφώνεται από εκείνους που ελέγχουν το ανθρώπινο δυναμικό, τις τεχνικές και οικονομικές πηγές που είναι απαραίτητες για να υλοποιηθούν αυτές οι προσπάθειες, με την κρατική συμμετοχή στις προσπάθειες αυτές, με το πέρασμα των χρόνων να μειώνεται στο ελάχιστο.

Η βιοπολιτική μεταλλάχθηκε σε βιοοικονομική με την φαρμακευτική αγωγή να επανακαθορίζει τους κανόνες της αναπαραγωγής, τη φύση και τα όρια της τεκνοποίησης, της

---

⁶⁶ en.wikipedia.org/wiki/sickle_cell_disease, 15/01/2008.

⁶⁷ Rabinow – Rose, 2003.

⁶⁸ Rabinow – Rose, 2003.

γήρανσης που αναστέλλεται πλέον με ορμονικές θεραπείες, ή της σεξουαλικής λειτουργίας του άνδρα σε προχωρημένη ηλικία. Η σχέση των ατόμων με το σώμα και τις ικανότητές του συνδέθηκε με χημικούς παράγοντες⁶⁹.

Κυβερνήσεις κρατών επενδύουν στη γενετική, δημιουργούν ‘βιοτρέπεζες’ γενετικού υλικού και χρηματοδοτούν σχετικές έρευνες. Φαρμακευτικές και βιοτεχνικές εταιρείες επενδύουν τεράστια ποσά και απασχολούν χιλιάδες επιστήμονες και τεχνικούς σε περίπλοκα και πρωτοποριακά πειράματα.

Η αντίληψη που γίνεται προσπάθεια να κυριαρχήσει, είναι αυτή μιας γενετικής κατανόησης της υγείας, της ασθένειας και των προϋποθέσεων αυτών⁷⁰. Η γενετική επανεγγραφή στην ‘αλήθεια’ της πνευματικής ασθένειας, δεν θα γίνει στο όνομα της καθαρής φυλής ή της εξάλειψης της παρακμής, αλλά στο όνομα της ποιότητας ζωής και της ευτυχίας.

Ομάδες πίεσης, μη κυβερνητικοί οργανισμοί, ομάδες πρωτοβουλίας, έρχονται να καλύψουν το χώρο των επιθυμιών, ανησυχιών, ασθενειών, το χώρο μεταξύ της επιθυμίας για υγεία και του βιώματος της απουσίας της. Σκοπός είναι να μειωθούν τα συνολικά επίπεδα επικινδυνότητας ανάμεσα στον πληθυσμό, όπου η επικινδυνότητα εδώ δηλώνει τρόπους σκέψης και δράσης που περιλαμβάνουν υπολογισμούς και προβλέψεις, οι οποίες οδηγούν σε παρεμβάσεις στο παρόν, με σκοπό να ελεγχθεί το άμεσο μέλλον.

Η ζωή γίνεται αντιληπτή ως υποκυτταρική διαδικασία, ελεγχόμενη από ένα ψηφιακό κώδικα, εγγεγραμμένο στη μοριακή δομή του χρωμοσώματος. Περάσαμε στη μεταγονιδιακή εποχή, όπου οι διαδικασίες – κλειδιά είναι αυτές της γονιδιακής έκφρασης και της ρύθμισής της. Η γονιδιακή ακολουθία μπορεί τώρα να κοπεί, να συγκολληθεί και να μεταγραφεί ή αντιγραφεί με διάφορους τρόπους, ανάλογα με το κυτταρικό περιβάλλον στο οποίο διαμορφώθηκε από ένα πλήθος πρόσθετων κυτταρικών παραγόντων⁷¹.

---

⁶⁹ Rose, 2001.

⁷⁰ Rabinow – Rose, 2003.

⁷¹ Rose, 2001.

Νέες, καθοριστικές σχέσεις μεταξύ εαυτού και σώματος εμφανίζονται, συνοδευόμενες από νέες αξίες, αναθεωρούν τις παλιές ιδέες για την ανθρώπινη ύπαρξη, τις προσδοκίες και τις ελπίδες μας. Νέες μορφές υποκειμενοποίησης συνδέονται με ‘τεχνολογίες’ ηθικής για τη διαχείριση της βιολογικής και κοινωνικής ύπαρξης, τοποθετούμενες σε ένα πλαίσιο ‘στρατηγικών ζωής’, στο οποίο τα άτομα τείνουν να οργανώνουν το παρόν στα πιστεύω που έχουν αποδεχθεί από το χώρο της γενετικής⁷². Αυτά τα νέα μοντέλα υποκειμενικότητας, παράγουν υποχρεώσεις σε διαπροσωπικό επίπεδο επίσης, σε επίπεδο συγγένειας, στο παρόν και στο παρελθόν, αλλά και σε επίπεδο σχέσεων με επαγγελματίες γενετιστές και βιοιατρικούς ερευνητές. Αποτελώντας μέρος ενός γενετικού δικτύου, το υποκείμενο αναθεωρεί, επανεξετάζει κάθε του σχέση, οικογενειακή, προσωπική, με όρους κληρονομικότητας και γενετικού ρίσκου.

Η πρόληψη της γενετικής ασθένειας συμβάδισε με την επιθυμία της υγείας και την πρόληψη των γεννητικών ατελειών. Οι γονείς έχουν δικαίωμα σε υγιή παιδιά και μπορούν να χρησιμοποιούν τη γνώση υπεύθυνα, με το να επιλέγουν να μην κάνουν παιδιά, να ελαχιστοποιούν το μέγεθος της οικογένειας, ή να υιοθετούν. Το σημείο αυτό αποτελεί και την αφετηρία του υπεύθυνου ‘γενετικού υποκείμενου’, αυτού που λαμβάνει σοβαρά υπ’ όψη τη γνώση της κληρονομικότητας και τη χρησιμοποιεί για να παίρνει αποφάσεις που σχετίζονται με την αναπαραγωγή στα πλαίσια της οικογένειας.

Η γενετική τεχνολογία που χρησιμοποιείται για την ιατρικά υποστηριζόμενη αναπαραγωγή και τον έλεγχο γενετικών ασθενειών, περιλαμβάνει τη διαχείριση του ανθρώπινου γονιδιώματος, τη διεξαγωγή γενετικών τεστ, την εξωσωματική γονιμοποίηση, την ενδο-κυτοπλαμική ένεση σπέρματος, την τεχνητή γονιμοποίηση, τις δωρεές ωαρίου, σπέρματος, εμβρύου, τις τράπεζες σπέρματος και εμβρύων, την κρυοδιατήρηση και την παρένθετη μητρότητα⁷³.

---

⁷² Novas – Rose, 2000.

⁷³ www.who.int/making_pregnancy_safer/en, 25/02/2008.

Ο χώρος της εργασίας είναι ένα άλλο πεδίο εφαρμογής των γενετικών διακρίσεων. Ειδικά στις ΗΠΑ, όπου δεν υπάρχει κοινό καθεστώς κοινωνικής ασφάλισης και που πολλοί εργαζόμενοι ασφαλίζονται ύστερα από συμβάσεις εργοδοτών και ιδιωτικών εταιρειών ασφάλισης, είναι φυσικό οι εργοδότες να εξετάζουν εξονυχιστικά τους υπαλλήλους πριν τη πρόσληψή τους, προκειμένου να διαπιστώσουν αν αυτοί συγκεντρώνουν χαρακτηριστικά υψηλού ‘γενετικού ρίσκου’ και άρα μεγάλου κόστους για την επιχείρηση. Στην ίδια χώρα, 40 εκατομμύρια άνθρωποι στερούνται ασφάλεια υγείας ολοκληρωτικά, μένοντας έξω από κάθε πολιτική πρόνοιας. Η ασφάλιση ενός ατόμου σε μια ιδιωτική εταιρεία εξαρτάται έτσι από παράγοντες ‘επικινδυνότητας’, όπως η ηλικία, το ιατρικό του ιστορικό, το επάγγελμά του, τον τρόπο ζωής και τις συνήθειές του (κάπνισμα) και φυσικά το γενετικό του προφίλ.

Στη Βρετανία η κατάσταση είναι διαφορετική λόγω της ύπαρξης του εθνικού συστήματος υγείας, που χρηματοδοτείται από τη συνολική φορολογία, χωρίς σύνδεση με το ιατρικό ιστορικό του ατόμου ή το γενετικό ‘ρίσκο’ που το συνοδεύει⁷⁴. Και εδώ όμως, η ιδιωτική ασφάλιση γιγαντώνεται, με ένα μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού να καταφεύγει σ’ αυτήν. Για παράδειγμα, όπως στις ΗΠΑ, έτσι και στη Βρετανία, είναι υποχρεωτική η ασφάλεια υγείας, προκειμένου να πάρει κανείς δάνειο για αγορά κατοικίας. Ο διάλογος γύρω από τα θέματα ασφάλισης αναπαράγει την επιχειρηματολογία των γενετιστών, καθώς και τη διείσδυσή τους σε θεματικές που έχουν να κάνουν με τον άνθρωπο, τη φύση του, τα δικαιώματά του. Όταν το σώμα γίνεται αντικείμενο υπολογισμών, μετρήσεων, μέσα από ασφαλιστικές ή κρατικές πρακτικές, το σωματικό υποκείμενο γίνεται αναπόφευκτα γενετικό⁷⁵.

Ένας μεγάλος κατάλογος διακρίσεων ανοίγει σύμφωνα με τα γενετικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων. Οι ‘ασυμπτωματικοί ασθενείς’ συνιστούν πια, μια κοινωνική ομάδα, τα μέλη της οποίας

---

⁷⁴ Novas – Rose, 2000.

⁷⁵ Novas – Rose, 2000.

υφίστανται διακρίσεις γενετικής φύσης⁷⁶. Ο φόβος της γενετικής διάκρισης απλώνεται ιδιαίτερα σε εκείνους που έχουν βεβαρυσμένο οικογενειακό ιατρικό ιστορικό, με αποτέλεσμα να εμφανίζονται απρόθυμοι ή εχθρικοί σε εξετάσεις γενετικού υλικού. Δημιουργούνται γενιές ανθρώπων ‘γενετικά υπεύθυνων’, που επεξεργάζονται τα ηθικά τους διλλήματα με μοριακούς όρους⁷⁷.

Στο χώρο της εκπαίδευσης οι μαθησιακές δυσκολίες γίνονται επίσης αντικείμενο ιατρικής διάγνωσης ή αντιμετώπισης. Η παραμικρή εγκεφαλική δυσλειτουργία, η υπερκινητικότητα, η ανικανότητα συγκέντρωσης, χρήζουν ιατρικής θεραπείας και προσοχής. Διαγνώσεις παιδικής κατάθλιψης οδηγούν στην αντιμετώπισή της με φαρμακευτικά σκευάσματα, με τον αριθμό των συνταγογραφιών να αυξάνεται αλματωδώς, ιδιαίτερα στις ΗΠΑ⁷⁸. Πρακτικές γενετικής ανίχνευσης και προληπτικής γενετικής επέμβασης υιοθετούνται στο χώρο αντιμετώπισης της παιδικής παραβατικότητας και εγκληματικότητας, πρακτικές που η πρώτη εφαρμογή τους ανάγεται στη δεκαετία του 1960, όμως τώρα ανακαλύπτουν συνδέσμους γενετικού υλικού και συμπεριφοράς ή επίδοσης στη σχολική τάξη. Τη χρονιά του 1987, έρευνες που δημοσιεύονται σε επιστημονικά περιοδικά, διακηρύσσουν τον εντοπισμό ενός ιδιαίτερου γονιδίου στο χρωμόσωμα 15, γονιδίου που είναι κοινό στα μέλη οικογενειών οι οποίες έχουν ιστορικό δυσλεξίας και ταυτόχρονα αναγγέλλεται η ελπίδα θεραπείας σε γονιδιακό επίπεδο.

Πρόσφατες έρευνες ανιχνεύουν στην υπερκινητικότητα άμεση σχέση με την κληρονομικότητα και την εμπλοκή ειδικών γονιδίων που μεταβιβάζονται από γενιά σε γενιά, σημειώνοντας όμως ότι οι σχέσεις αυτές χρειάζονται περαιτέρω μελέτη και αξιολόγηση. Στο μέλλον, είναι πιθανό, τέτοια αξιώματα να οδηγήσουν στη γενικευμένη χρησιμοποίηση γενετικού και βιολογικού υλικού στα σχολεία, με τους γονείς και τις εκπαιδευτικές αρχές να τα αντιμετωπίζουν ως αναμφισβήτητα επιστημονικά δεδομένα⁷⁹.

---

⁷⁶ Billings, de Guevas, Beckwith, Alper, Natowicz, 1992.

⁷⁷ Novas – Rose, 2000.

⁷⁸ Novas – Rose, 2000.

⁷⁹ Novas C., & Rose N., 2000.

Το σωματικό, ασθενές υποκείμενο, πρέπει να φροντίσει να διατηρείται υγιές, όμορφο, εύρωστο, όσο αυτό είναι δυνατό και ο στόχος δεν είναι μόνο η αποφυγή της αρρώστιας, αλλά η κατάκτηση της ευζωίας. Αυτή η αυξανόμενη επιθυμία ενισχύεται από νέες στρατηγικές διαφήμισης, στην ταχύτατα αναπτυσσόμενη αγορά υγείας. Εμφανίστηκαν φαρμακευτικές ουσίες που μπορούν να αγοραστούν χωρίς ιατρικές συνταγές και το πεδίο της προσωπικής φροντίδας για την υγεία, η ιδιωτική ασφάλιση, οι υγιεινές τροφές και τα συμπληρώματα διατροφής, καθιερώθηκαν. Το σώμα έγινε το κλειδί, το πρώτο που πρέπει να φροντίσει κάποιος που ενδιαφέρεται για τον εαυτό του, δημιουργήθηκε μια ανάγκη επέμβασης στο σώμα προκειμένου να κατακτηθεί μια φόρμα που είναι ταυτόχρονα σωματική και ψυχολογική. Η άσκηση, οι βιταμίνες, η κοσμητική χειρουργική, οι επεμβάσεις φύλου, η μεταμόσχευση οργάνων, άλλαξαν την αντίληψη που έχουμε για το σώμα μας, αναδιαμόρφωσαν την εμπειρία μας και την οργάνωσαν σύμφωνα με νέες αξίες ύπαρξης, καθήκοντος και προσδοκίας.

Ο Bruce Braun⁸⁰ εισάγει τον όρο ‘μεταγονιδιακό σώμα’, έννοια που αντιπαράτασσει στο γενετικό σώμα. Ασκώντας κριτική στον Rose ο οποίος θεωρεί ότι το γενετικό σώμα ταυτίζεται με τον ατομικό εαυτό, αναφέρει ότι παράλληλα με το γενετικό σώμα υπάρχει το ‘αβέβαιο σώμα’ (“precarious body”). Ενώ ο Rose υποστηρίζει ότι η ασθένεια και ο κίνδυνος εγγράφονται στο ίδιο το σώμα, για τον Braun το σώμα κατανοείται περισσότερο με όρους παγκόσμιας οικονομίας και ανταλλαγής, με το άτομο να λειτουργεί σε ένα χαοτικό και απρόβλεπτο κόσμο.

Η διαφορά είναι το γεγονός ότι στο γενετικό σώμα υπάρχει η δυνατότητα βελτίωσης, σε αντίθεση με το «αβέβαιο σώμα», όπου η βιολογία είναι εικονική και αναφέρεται σε μια άμεση καταστροφή. Η καλή φυσική κατάσταση καθορίζεται από οικονομικούς όρους καθώς το άτομο καλείται να είναι ένας ενήμερος πολίτης ο οποίος θα αναλάβει την εξασφάλιση της ευδαιμονίας του, που είναι πια ατομική υπόθεση. Αυτή η αυξανόμενη σωματικότητα είναι ακριβώς το αντικείμενο των τεχνολογιών του εαυτού για τις οποίες κάνει λόγο ο Foucault⁸¹.

---

⁸⁰ Bruce Braun, 2007.

⁸¹ Braun, 2007, p.17.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΤΟ ΝΕΟ ΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ

Η εγγραφή της ζωής στην κρατική τάξη, στη βιοπολιτική, αποτέλεσε σταθερά που συνόδευσε κάθε εξέλιξη και πολιτικό γεγονός του αιώνα μας, με την τεχνολογία και την ιατρική επιστήμη, να οδηγούν τη βιοπολιτική σε νέα επίπεδα, όπου η κυρίαρχη εξουσία ορίζει τα πάντα, ξεπερνώντας ακόμα και ολοκληρωτικά ιδεολογήματα. Στη σύγχρονη πραγματικότητα βιώνουμε τη βιοπολιτική, ίσως στο απόγειό της. Νόμοι για την τρομοκρατία, εισαγωγή του φόβου στο κοινωνικό σώμα, παρακολούθηση και κατάργηση ατομικών ελευθεριών, αόρατα στρατόπεδα συγκέντρωσης όπου το δίκαιο δεν ισχύει, κατάργηση του οικογενειακού ασύλου, της ελευθερίας κινήσεων, βιομετρικές μέθοδοι, συγκροτούν τη πιο προωθημένη μορφή βιοεξουσίας που η ανθρώπινη κοινότητα έχει γνωρίσει ως τώρα. Η βασική παράμετρος του σημερινού υποδείγματος εξουσίας δεν είναι η πειθαρχία που δομεί τον κοινωνικό χώρο, τα όρια και τις παραμέτρους της σκέψης και της πράξης, όπως στο παρελθόν, αλλά ο έλεγχος, που κατανέμει μηχανισμούς προτάγματος στο νου και στο σώμα των πολιτών.

Σήμερα, μοιάζει να έχουμε μετακινηθεί από τις ‘κοινωνίες της πειθαρχίας’ στις ‘κοινωνίες του ελέγχου’⁸², όπου συμπεριφορές αποκλεισμού και ένταξης, εσωτερικεύονται από τα ίδια τα υποκείμενα, μέσα από ευέλικτα και μεταβαλλόμενα δίκτυα. Η βιοπολιτική γίνεται δύναμη που εκφράζεται με τον έλεγχο που περνά από τα βάθη της συνείδησης, των σωμάτων, όλου του πληθυσμού⁸³.

Η βιοπολιτική φύση του νέου εξουσιαστικού παραδείγματος, έγκειται στο γεγονός ότι η εξουσία ρυθμίζει τον κοινωνικό βίο εκ των έσω, παρακολουθώντας τον, ερμηνεύοντας και

---

⁸² Deleuze, 2005.

⁸³ Hardt & Negri, 2002

αναδιαρθρώνοντας τον. Η εξουσία γίνεται μια λειτουργία που κάθε άτομο ενστερνίζεται και επανενεργοποιεί εκουσίως. Το νέο παράδειγμα εξουσίας ορίζεται από την αποδυνάμωση των κυρίαρχων εθνικών κρατών, την εξάλειψη κάθε ρύθμισης των διεθνών αγορών, το τέλος της ανταγωνιστικής διαπάλης μεταξύ των κρατικών υποκειμένων και την ανάδυση μιας αυτοκρατορικής δύναμης σε στρατιωτικό και οικονομικό επίπεδο, τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής⁸⁴. Μη κρατικοί σχηματισμοί αποκτούν εξέχουσα σημασία με τον ορισμό του ‘κοινωνικού χώρου’ – φιλανθρωπικές οργανώσεις, κοινωνικά ερευνητικά κέντρα, ομάδες πίεσης, γιατροί, κινήματα σαν το φεμινισμό και ανάλογοι αναδιαμορφωτές που προωθούν πλήθος βιοηθικών εντολών και ρυθμιστικών οδηγιών. Το περιεχόμενο της σύγχρονης βιοεξουσίας τείνει να εξατομικεύει στρατηγικές και περιορισμούς που συνδυάζουν λόγους αλήθειας για την ανθρώπινη ύπαρξη, ενοποιούν επίσημες αρχές που διακηρύττουν την αλήθεια αυτή, επεμβαίνουν στη συλλογική ύπαρξη στο όνομα της ζωής και της υγείας, εξαναγκάζουν τους ανθρώπους να αντιληφθούν το σώμα τους, την ύπαρξή τους με τους όρους αυτούς, μέσω πρακτικών, ‘τεχνικών του εαυτού’.

Για τον Agamben⁸⁵, η κυριαρχία σήμερα έχει μια ‘ιερή’ μορφή. Η φιγούρα του homo sacer είναι ζωντανή στις μέρες μας και καθρεφτίζεται στην ικανότητα του κυρίαρχου κράτους να εγκαθιδρύει το ‘καθεστώς εξαίρεσης’⁸⁶, να παραδίδει εκείνους που στερούνται δικαιώματα σε σκοτεινές ζώνες, να βασανίζει ή να σκοτώνει ανθρώπους χωρίς νομική υπόσταση. Η δύναμη που σήμερα ασκείται στη ζωή από το δικαστή, το γιατρό, τον επιστήμονα, τον ειδικό, τον ιερέα, ξεπηδά από τη συμμαχία με την εξουσία που οι προηγούμενοι έχουν εισχωρήσει⁸⁷. Ο homo sacer δεν είναι για τον Agamben, ένα ιστορικά οριοθετημένο φαινόμενο, είναι η θεμελιώδης αρχή των σύγχρονων κοινωνιών.

---

⁸⁴ Hardt & Negri, 2002.

⁸⁵ Agamben, 2005.

⁸⁶ Ένα καθεστώς αποκλεισμού, μια περίπτωση που αποκλείεται από το γενικό κανόνα δρώντας στο πλάι του, μια αναστολή του κανόνα που επικυρώνει την ισχύ του, το στοιχείο που διαχωρίζει την κανονική κατάσταση από το χάος, καθορίζοντας τα σύνορα μεταξύ τους.

⁸⁷ Agamben, 2005.

Ένα ολοκληρωμένο βιοηθικό σύμπλεγμα, όπου η δύναμη των αντιπροσώπων των επιστημών της υγείας, να αποφασίζουν για την αρχή, το τέλος ή την αναπαραγωγή της ζωής, γιγαντώνεται, συμβαδίζει με τις εξελίξεις στην ιατρική τεχνολογία και ρυθμίζεται από επίσημες αρχές όπως ποτέ στο παρελθόν⁸⁸.

Μηχανισμοί του διεθνούς κεφαλαίου, οικονομικές στρατηγικές πωλήσεων, νέες σχέσεις αλληλεπίδρασης μεταξύ γνώσης, υγείας και κέρδους, καθορίζουν τις κατευθύνσεις της έρευνας και της βιομηχανίας, με δεδομένη την απελευθέρωση της παθογένειας σε μεγάλη κλίμακα, τις τεράστιες ανισότητες πρόσβασης στις στοιχειώδεις υπηρεσίες υγείας.

Εξετάζοντας το νέο παράδειγμα εξουσίας σε μια ‘μικρο’ και σε μια ‘μάκρο’ διάσταση, είναι ευδιάκριτες οι μεταλλαγές που επήλθαν στον τρόπο σκέψης και δράσης πληθυσμιακών ομάδων και συλλογικοτήτων, από τη μια πλευρά και την εξατομίκευση των βιοπολιτικών στρατηγικών από την άλλη⁸⁹. Νέες μορφές συλλογικοτήτων αναδύονται παντού και την ίδια στιγμή, νέοι τύποι εξατομίκευσης εμφανίζονται, τύποι που συνδέονται με επίσης νέες αντιλήψεις και περιεχόμενα εννοιών όπως η αυτονομία, η υγεία, η ζωή, η ελευθερία, η ευτυχία, έννοιες που όλες τώρα γίνονται αντιληπτές με σωματικούς και ζωτικούς όρους. Κινητικότητα παρατηρείται όχι μόνο στη γνώση αλλά και σε πρόσωπα, όργανα, ιστούς, παθογένειες που αλληλεπιδρούν με μια μικρότερη σε ένταση κινητικότητα θεραπευτικών μεθόδων και φαρμάκων. Παράλληλες κινήσεις διαπιστώνονται στο επίπεδο της υποκειμενοποίησης: ομάδες ασθενών καταργούν εθνικά και ταξικά όρια, το ίδιο κάνουν και αυτοί που τους φροντίζουν, συγκροτώντας μοντέλα ακτιβισμού που απλώνονται από την Ιαπωνία ως το Μπαγκλαντές, από την Τυνησία ως το Τορόντο⁹⁰. Οι διαδικασίες αυτές επιδρούν τόσο στο άτομο ξεχωριστά, όσο και στην ομάδα συλλογικά.

Την ίδια ώρα τα κράτη εκφράζουν τη δύναμή τους μέσα από ζώνες αποκλεισμού που συγκροτούν στρατόπεδα συγκέντρωσης τα

---

⁸⁸ Rabinow – Rose, 2003.

⁸⁹ Rabinow – Rose, 2003.

⁹⁰ Rabinow – Rose, 2003.

οποία παραμένουν θλιβερή πραγματικότητα από τους Βαλκανικούς πολέμους ως την Ακτή του Γκουαντανάμο, κέντρα κράτησης ανθρώπων ξεφυτρώνουν σε όλο τον Ευρωπαϊκό χώρο, ‘φιλοξενούν’ άτομα που αναζητούν άσυλο. Η σπουδαιότητα της εισόδου της γενετικής γνώσης στο βιοπολιτικό χώρο πρέπει να συνυπολογιστεί με τη μετατόπιση εδαφών και ορίων, τόσο μεταξύ όσο και μέσα στα ίδια τα έθνη – κράτη. Υπερεθνικές ροές γνώσης συνδέονται με τοπικές έρευνες που διεξάγονται με αυξανόμενη ένταση και με διεθνή ιδρύματα, από την Ευρωπαϊκή Ένωση ως τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας.

Τα παραπάνω θα μπορούσαν να ενταχθούν στην οπτική του Foucault σε ότι αφορά τη νοοτροπία των φιλελεύθερων δυτικών κυβερνήσεων. Η επικράτηση των φιλελεύθερων απόψεων για την ελευθερία συμβαδίζει με στρατηγικές και σχέδια που κάνουν τον φιλελευθερισμό εφαρμόσιμο, παράγοντας ‘αντικειμενικές’ συνθήκες, οι οποίες καθορίζουν τη μετάλλαξη των σχέσεων πολιτών και κοινωνίας⁹¹. Σε όλο τον εικοστό αιώνα, στις φιλελεύθερες και ιδιαίτερα στις νεοφιλελεύθερες κοινωνίες, εμφανίστηκε ένας τύπος εξουσίας ο οποίος όχι μόνο έθεσε αξιώματα, αλλά δημιούργησε συγκεκριμένους τύπους αυτοδιάθεσης, υπευθυνότητας και διαχείρισης της ζωής, μια κίνηση ηθελημένη ώστε να μειωθεί ο ρόλος της κεντρικής διοίκησης, πράγμα που είναι σύμφωνο με τις βασικές αρχές του φιλελευθερισμού. Είτε μέσω της μίμησης και του παραδείγματος, είτε μέσω των προσπαθειών αρχών και διευθυντικών κέντρων όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Παγκόσμια Τράπεζα, αυτή η πολιτική φόρμουλα αποδείχθηκε εξαιρετικά ευέλικτη και αποτελεσματική⁹². Ξεπέρασε κάθε πολιτικό δόγμα ή περιορισμό και ανακηρύχθηκε σε δεσπόζουσα πρακτική σε διεθνές και ίσως παγκόσμιο επίπεδο. Η αποτελεσματικότητά του έγινε εμφανής και σε επίπεδο τοπικό, όπου κυριάρχησε σε όλες τις πρακτικές που είχαν να κάνουν με την υγεία και τη ζωή, με την αρρώστια και το θάνατο.

---

⁹¹ Foucault, 2005.

⁹² Rose – Rabinow, 2003.

Η σχέση με τον εαυτό μας επίσης αλλάζει, εξαρτώμενη από τους λόγους αλήθειας που αρθρώνονται, τη νέα γνώση που παράγεται, από νέες επιστήμες που μελετούν την εγκεφαλική λειτουργία και τη συμπεριφορά, που σφυρηλατούν ευθείς συσχετισμούς μεταξύ των πραγμάτων που κάνουμε και της ταυτότητάς μας. Αυτά τα παιχνίδια αλήθειας, λειτουργούν σε ένα μοριακό επίπεδο – το επίπεδο των νευρώνων, των υποδοχέων αντίληψης, των νευροδιαβιβαστών, της εικόνας που σήμερα έχουμε για το ανθρώπινο γονιδίωμα. Τα μοριακά δεδομένα μεταφράζονται σε διαθέσεις, επιθυμίες, προσωπικά ή παθολογικά χαρακτηριστικά, αποτελώντας τον κεντρικό στόχο φαρμακευτικών τεχνικών που υπόσχονται όχι να χειριστούν ή να θεραπεύσουν, αλλά να διορθώσουν και να επαυξήσουν τα χαρακτηριστικά που έχουμε ή που πρέπει να έχουμε⁹³.

---

⁹³ Rose – Rabinow, 2003.

A. ΒΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΟΛΙΤΕΣ – Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥΣ ΩΣ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ

Σύμφωνα με τον Foucault, το υποκείμενο ορίζεται μέσα από πρακτικές που είναι εξωτερικές προς τα άτομα και τα πλαίσια λειτουργίας τους. Η έννοια των ‘τεχνικών του εαυτού’ εισάγεται από τον Foucault, προκειμένου να μελετηθούν οι τεχνικές αυτές⁹⁴ και αναφέρεται στα μέσα με τα οποία τα άτομα επηρεάζουν το σώμα τους, τις σκέψεις και τη συμπεριφορά τους. Οι τεχνικές αυτές είναι συνδεδεμένες με ‘αλήθειες’, ‘αυθεντίες’, που γεμίζουν το άτομο με υποχρεώσεις που αναδύονται από τη θρησκευτική πίστη και τη καθεστωτική σοφία προβάλλοντας την αυτοκυριαρχία, τη συγκράτηση των ορμών, τη νηφαλιότητα και την αυτάρκεια. Οι άνθρωποι διαχειρίζονται τον εαυτό τους και τους άλλους με τη χρησιμοποίηση ‘καθεστώτων αλήθειας’ ή με ένα ‘συγκεκριμένο καθεστώς ορθολογισμού’ που προσανατολίζει τη δράση με συγκεκριμένους κανόνες⁹⁵. Μέσα από τις ‘τεχνικές του εαυτού’, τις πρακτικές, τις μορφές δράσης, «το άτομο ορίζεται και αποκτά συνείδηση του εαυτού του ως υποκειμένου». (Foucault, Gordon, 1980, p.115).

Ηθικές επικρίσεις υποδεικνύουν τους κατάλληλους τρόπους αντιμετώπισης συγκεκριμένων προβλημάτων, με τη χρήση συγκεκριμένων τεχνικών. Ο Foucault καταλήγει στη διάκριση τεσσάρων πλευρών συγκρότησης του υποκειμένου⁹⁶: α) στην ‘ηθική ουσία’, στον τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο διαμορφώνει τα μέρη του εαυτού του ως κύριο υλικό της ηθικής του διαγωγής και κυριαρχίας, καθώς η εξουσία και η αντιπαράθεση συνδυάζονται στην κατάσταση κυριαρχίας⁹⁷, β) στην ‘καθυπόταξη’, έννοια που δεν έχει τη σημασία υποταγής στις σχέσεις εξουσίας, αλλά εκφράζει τον τρόπο με τον οποίο το υποκείμενο, θεμελιώνει τη σχέση του με τους θεσμικούς κανόνες, γ) στον τρόπο με τον οποίο η ζωή, η εργασία και η γλώσσα συγκροτήθηκαν για να παράξουν

---

⁹⁴ Foucault, 1989, σελ.38-40

⁹⁵ Foucault, 1989, σελ.34.

⁹⁶ Foucault, 1989, σελ.38-40.

⁹⁷ Dreyfus-Rabinow, 1983.

μια βαθύτερη υποκειμενικότητα, δ) η πλευρά του ‘έξω’⁹⁸, η ύστατη πλευρά, που σχετίζεται με τη θρησκεία ή τη μεταφυσική, την πλευρά από την οποία το άτομο προσμένει την αθανασία ή την αιωνιότητα, τη σωτηρία ή το θάνατο.

Η έννοια του υποκειμένου πηγάζει από τα πεδία της γνώσης και της εξουσίας και συνιστά αποτέλεσμά τους, καθώς η γνώση, η εξουσία και το υποκείμενο συνυφαίνονται μέσα από την συνύπαρξή τους σε διαφορετικά επίπεδα, τα οποία διαμορφώνουν τη σκέψη στην επιστημολογική, πολιτική και ηθική της διάσταση. Ποιες όμως είναι οι δικές μας, οι σύγχρονες τέσσερις πτυχές, όταν η εξουσία εισβάλλει όλο και πιο πολύ στην καθημερινή ζωή και στην ατομικότητά μας; Ο Foucault⁹⁹ υπογραμμίζει πως ενώ έχουμε ξεπεράσει τους παλιούς τύπους εξουσίας και τις παλιές μορφές γνώσης, συνεχίζουμε να υιοθετούμε παλιές αξίες και συμπεριφορές, έτσι ώστε η συγκρότησή μας ως υποκείμενα, να μην αντιστοιχεί στα σημερινά προβλήματα.

Από την άλλη πλευρά, ο Althusser εμφανίζει το υποκείμενο ως ιδεολογικό κατασκευάσμα ενός ιστορικά προσδιορισμένου λόγου, που ο Μαρξισμός χρειάστηκε να ξεπεράσει για να αρθρώσει το δικό του λόγο και να συγκροτηθεί ο ίδιος ως επιστήμη¹⁰⁰. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, το άτομο αντιλαμβάνεται τον εαυτό του και τους άλλους ως υποκείμενα, ζώντας μέσα στη γλώσσα, το λόγο, την ιδεολογία. Κατά τον Althusser, η λέξη υποκείμενο έχει διττή σημασία. Πρωταρχικά, είναι ένα κέντρο πρωτοβουλιών, ελεύθερο και υπεύθυνο για τις πράξεις του. Κατά δεύτερο λόγο, είναι υποταγμένο σε μια ανώτερη αρχή, χωρίς καμιά ελευθερία. Ο Althusser εντοπίζει μια διαδικασία όπου το άτομο εγκαλείται να υποταχθεί ελεύθερα στην υποκειμενοποίηση – υποταγή του, χωρίς να αναγνωρίζεται καμιά ελευθερία στο υποκείμενο, πέραν της υποταγής, χωρίς να υπάρχει δυνατότητα αντίστασης ή αντιπαράθεσης. Το υποκείμενο, συγκροτείται ως ελεύθερο, ολοκληρωτικά στο χώρο του φανταστικού, αγνοώντας τις

---

⁹⁸ Πρακτικές εξωτερικές προς τα άτομα και τα πλαίσια λειτουργίας τους, πρακτικές που ξεπερνούν το υποκείμενο και μπορεί να αναδύονται από τη θρησκεία ή την ιδεολογία.

⁹⁹ Foucault, 1989.

¹⁰⁰ Althusser, 1978.

πραγματικές συνθήκες ύπαρξής του, σε αντίθεση με την κλασική φιλελεύθερη αντίληψη, όπου η ελευθερία είναι καθοριστικό συστατικό στοιχείο της φιλοσοφικής και πολιτικής υπόστασης του υποκειμένου¹⁰¹.

Αντίθετα, στον Foucault¹⁰², η δυνατότητα αντίστασης, διαφυγής του υποκειμένου είναι εγγενής, υπάρχει εκ των προτέρων. Η εξουσία ασκείται μόνο σε ελεύθερα υποκείμενα και η ελευθερία αποτελεί προϋπόθεση όχι μόνο της εξουσίας, αλλά και της κυριαρχίας, καθώς η εξουσία και η αντιπαράθεση συνδυάζονται στην κατάσταση κυριαρχίας. Στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, αναπτύσσονται συγκεκριμένοι μηχανισμοί υποκειμενοποίησης και 'σύλληψης' του εαυτού: η νομοθεσία, που δίνει το περιεχόμενό της στις έννοιες της ευθύνης και της πρόθεσης, η ηθική, με την προσήλωση σε συμπεριφορές και φιλοδοξίες, η πολιτική, με την έμφαση στα ατομικά δικαιώματα, στις ατομικές ελευθερίες και επιλογές.

Η υπηκοότητα, από τον δέκατο ένατο αιώνα και μετά, θεμελιώνεται με όρους βιολογικούς που κάνουν τα έθνη διακριτά, ξεχωριστά και αποτυπώνονται τόσο στο άτομο όσο και στις ομάδες μέσω των γενεών. Στη Γερμανία ο νόμος του 1913 για την ιθαγένεια καθιερώθηκε με βάση τη γραμμή καταγωγής και παρέμεινε ενεργός ως το 1999¹⁰³. Τη δεκαετία του 1920 στη Κίνα, η υπηκοότητα στηρίζεται σε ένα μύθο μιας μοναδικής γραμμής καταγωγής αίματος της κίτρινης φυλής¹⁰⁴. Το έθνος δεν ήταν μόνο μια πολιτική οντότητα, ήταν επίσης μια βιολογική οντότητα που μπορούσε να ισχυροποιηθεί μόνο με τη προβολή του ατομικού και βιολογικού σώματος που περιελάμβανε.

Σήμερα, τα πιστεύω, οι αντιλήψεις αυτές που ξεπερνούν το άτομο και επεκτείνονται στην οικογένεια, στη γενιά, στις κοινότητες, στον πληθυσμό, στη φυλή, και στον άνθρωπο ως είδος, συνιστούν μια νέα διάσταση υπηκοότητας, ένα νέο, βιολογικό

---

¹⁰¹ Δοξιάδης, 1992.

¹⁰² Foucault, 1982, σελ. 173-175.

¹⁰³ Kershaw, 2002.

¹⁰⁴ Rose- Novas, 2003.

πολίτη¹⁰⁵. Παράγονται νέα είδη ταυτοτήτων που απορρέουν από όρους της τεχνοεπιστήμης και έννοιες βασισμένες στην επιδημιολογία και τη γενετική. Ο άνθρωπος αντιλαμβάνεται τον εαυτό του ως ένα μοριακό – γενετικό όν, υιοθετεί τον προληπτικό γενετικό έλεγχο, τη γενετική συμβουλευτική, σχηματίζει στις πρακτικές αυτές στρατηγικές ζωής¹⁰⁶.

Η βιολογική υπηκοότητα δρα σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Σε ατομικό επίπεδο, τα άτομα διαμορφώνουν τις σχέσεις τους με τους άλλους με όρους της σωματικής τους ιδιαιτερότητας. Βιολογικές ερμηνείες, αξίες και κρίσεις, μπερδεύονται με ένα καθεστώς – μοντέλο εαυτού, που χαρακτηριστικό του είναι η σύνεση και η δράση που πορεύεται από συγκεκριμένες επιλογές. Η υπευθυνότητα του ατόμου αποδεικνύεται σωματικά και γενετικά. Δίπλα στη παλιά φροντίδα για την υγεία, την αντιμετώπιση της αρρώστιας, τώρα κάποιος πρέπει να γνωρίζει και να διαχειρίζεται και το γενετικό του υλικό υιοθετώντας νέες διακρίσεις του καλού και του κακού, διακρίσεις ηθικής φύσεως και βιολογικής ευαισθησίας.

Σύμφωνα με τον Rose¹⁰⁷, η βιολογική ταυτότητα και οι πρακτικές της δεν οδηγούν σε παθητικότητα απέναντι στη βιολογική μοίρα, αλλά αντίθετα συνδέεται με την τόλμη, την αυτοσυνειδητοποίηση, την υπεύθυνη ατομικότητα. Τα άτομα αποκτούν μια βιολογική υπηκοότητα (biological citizenship), που συνιστά και ένα διεθνές ανθρώπινο δικαίωμα στην προστασία της ζωής κάθε ατόμου και τη διαφύλαξη της αξιοπρέπειας του σώματός του.

Η συλλογική διάσταση αποκαλύπτεται στους νέους τύπους ‘βιοκοινωνικότητας’ (biosocialities), στις νέες τεχνολογίες ηθικής που επιδρούν στις επικρατούσες κατηγορίες της σωματικής ευαισθησίας και του γενετικού ρίσκου¹⁰⁸. Οι ‘βιολογικές ομάδες’ είναι συλλογικότητες που σχηματίζονται γύρω από βιολογικές

---

¹⁰⁵ Rose – Novas, 2003.

¹⁰⁶ Στρατηγικές ζωής: Οι τρόποι με τους οποίους η γενετική σκέψη και δραστηριότητα γίνονται αντιληπτές μέσω προγραμμάτων κοινωνικής υγιεινής, με τον σχηματισμό θεσμών σε φιλελεύθερους χώρους θεραπείας, με την στελέχωση ειδικών και την ιατρική επίβλεψη (Jones, Porter, 1994).

¹⁰⁷ Rose, 2001.

¹⁰⁸ Rabinow, 1996.

θεματικές και μοιράζονται μια κοινή ταυτότητα, αναπτύσσουν δε δράσεις στο πλαίσιο της ομάδας, δράσεις που προσανατολίζονται από ειδικούς γενετιστές, εφαρμόζοντας τις αρχές που αυτοί πρεσβεύουν, ή είναι συμπληρωματική αυτών. Αναπτύσσονται γύρω από συγκεκριμένες βιοιατρικές ταξινομήσεις, στο πέρασμα του χρόνου αποκτούν αυξανόμενη σπουδαιότητα και συνεπάγονται μορφές ‘υπηκοότητας’ που εμπλέκουν ειδικευμένη επιστημονική και ιατρική γνώση για την κατάσταση ενός ατόμου¹⁰⁹. Υιοθετούν συνήθεις μορφές ακτιβισμού όπως εκστρατείες που προβάλλουν αιτήματα καλύτερης μεταχείρισης, αποφυγής στιγματισμού, δυνατότητα πρόσβασης σε υπηρεσίες, διεκδικούν δηλαδή δικαιώματα που προκύπτουν από ένα βιοπολιτικό πλαίσιο ένταξης και λειτουργίας τους.

Η νέα βιοπολιτική ιθαγένεια συνεπάγεται την ένταξή τους σε κοινότητες που συνδέονται ηλεκτρονικά στο διαδίκτυο, αποκτώντας μια επιπλέον ‘ψηφιακή’ υπηκοότητα και δημιουργώντας νέους χώρους ανάπτυξης δημόσιου διαλόγου γύρω από τη διαχείριση του σώματος και τα ηθικά διλλήματα που προκύπτουν, προτάσσονται νέα αντικείμενα διεκδίκησης, νέα ερωτήματα για τη δημοκρατία. Το διαδίκτυο είναι ο τόπος που μπορεί να χορηγήσει όλο αυτό το υλικό της βιοιατρικής αναδιαμόρφωσης του εαυτού, ο τόπος που μπορεί να βρεθούν οι απόψεις των ειδικών, αλλά και ο τόπος επικοινωνίας ανθρώπων που μοιράζονται ή ενδιαφέρονται για το ίδιο πρόβλημα. Ένα ευρύ πεδίο ‘τεχνικών του εαυτού’ προτείνεται στο άτομο – καταναλωτή, με την υπόσχεση της θεραπείας και της ευτυχίας. Η εμπιστοσύνη στην επιχείρηση εξασφαλίζεται μέσω του λόγου της επιστήμης, των ειδικών, των οποίων η ουδετερότητα και η καλή πρόθεση θεωρείται δεδομένη. Ο βιολογικός πολίτης είναι απομονωμένος, αντιμετωπίζει τη φύση του και τη μοίρα του μόνος, συντροφιά του είναι οι συμβουλές των ειδικών, η μοναχική ανάγνωση πληροφοριακού υλικού μπροστά στον προσωπικό του υπολογιστή.

---

¹⁰⁹ Rose – Novas, 2003.

Με ένα παράδοξο τρόπο η τεχνολογία κάνει δυνατή τη συγκρότηση νέων μορφών συλλογικοτήτων¹¹⁰. Φορείς του AIDS οργανώνονται σε ομάδες, σε ‘κοινότητες’, που αναλαμβάνουν πλήθος πρωτοβουλιών και αρθρώνουν το δικό τους λόγο στα πλαίσια μια βιοπολιτικής πραγματικότητας. Βιοτεχνικές, βιοιατρικές, φαρμακευτικές εταιρείες που έχουν επενδύσει με όρους κεφαλαίου στην βιοιατρική, μετέχουν ενεργά στην εκπαίδευση στα σχετικά θέματα των ενεργών βιολογικών πολιτών. Δημιουργούν και υποστηρίζουν ομάδες καταναλωτών που συγκροτήθηκαν με αιτία την διαχείριση μιας ασθένειας και παρουσιάζουν δραστηριότητες και προϊόντα ως απαραίτητα και ωφέλιμα, εκπαιδεύουν ενεργούς ή υποψήφιους καταναλωτές των προϊόντων τους.

Στις ΗΠΑ πρόσφατες νομικές διατάξεις επιτρέπουν στις φαρμακευτικές εταιρείες, την εξατομικευμένη επαφή και διαφήμιση στον καταναλωτή, καθώς και τη διαφήμιση μέσω της τηλεόρασης, συμβάλλοντας έτσι σε μια πρωτοφανή διάδοση και κατανάλωση ψυχιατρικών φαρμάκων και ουσιών¹¹¹. Οι μορφές βιοκοινωνικότητας, βέβαια, διαφέρουν και εξαρτώνται από τη χώρα και τη χρονική περίοδο που συγκροτούνται. Υπάρχουν εθνικές και τοπικές διαφορές ως προς τη δυνατότητα πρόσβασης στο διαδίκτυο, που εξαρτώνται από τη διαθεσιμότητα τηλεφωνικής σύνδεσης και επικοινωνιακής τεχνολογίας, όπως και τη διάδοση των ηλεκτρονικών υπολογιστών¹¹². Για παράδειγμα, η μορφή της βιοκοινωνικότητας στην υποσαχάρια Αφρική είναι πολύ διαφορετική από αυτή στο Παρίσι ή στο Λονδίνο.

Αν και οι οργανώσεις των ασθενών μετρούν αρκετά χρόνια σύστασης, μόνο τα τελευταία παρατηρείται μια αξιοσημείωτη καινοτομία, η απευθείας επικοινωνία και συμμαχία με την επιστημονική κοινότητα¹¹³. Προσπαθούν να έχουν ενεργό ρόλο στις εξελίξεις της επιστήμης, ελπίζοντας ότι μπορούν να επιταχύνουν την πρόοδο και κατ’ επέκταση τη θεραπεία τους. Στις νέες αυτές

---

¹¹⁰ Rose – Novas, 2003.

¹¹¹ Rose – Novas, 2003.

¹¹² Robins – Webster, 2002.

¹¹³ Rose – Novas, 2003.

‘βιοκοινωνικότητες’, η γενετική δεν είναι πάντα η κυρίαρχη άποψη, οι αξιολογήσεις διαφέρουν, πολλοί είναι εκείνοι που αρνούνται να συμμετέχουν σε γενετικές έρευνες. Δράση και υπευθυνότητα είναι τα χαρακτηριστικά του βιολογικού πολίτη, η ζωή του είναι γεμάτη από υπολογισμούς και επιλογές, ενώ συνήθειες και τρόπος ζωής αναπροσαρμόζονται με στόχο τη μεγιστοποίηση της υγείας, την ελαχιστοποίηση της αρρώστιας. Οι σχέσεις με τους άλλους, ο γάμος, η αναπαραγωγή, διαμορφώνονται με κριτήρια βιοϊατρικής και νέα πρόσωπα χαρακτηρίζονται ως προβληματικά, αυτά που αρνούνται να καταταχθούν, να ζήσουν ως βιολογικοί πολίτες.

Η επιστήμη και η τεχνολογία αποτελούν τώρα τους βασικούς πόλους μέσω των οποίων υλοποιούνται οι στρατηγικές δημιουργίας βιολογικών πολιτών. Η διαδικασία αυτή συνίσταται στην αναδιαμόρφωση του τρόπου με τον οποίο κατανοείται η ιδιότητα του πολίτη από τις αρχές, καθώς και του τρόπου με τον οποίο οι κρατικές υπηρεσίες αντιμετωπίζουν τους πολίτες¹¹⁴.

Πολιτικές αρχές, ιατρικός κλάδος, νομικοί, εργοδότες, ασφαλιστικές εταιρείες, κατηγοριοποιούν τους ανθρώπους και τους εντάσσουν σε ομάδες ατόμων με χρόνιες ασθένειες, ειδικές ανάγκες, κωφούς, τυφλούς, ψυχοπαθείς, υπερτασικούς, διαβητικούς, κ.α. Οι κατηγορίες αυτές προσφέρουν το υλικό για διαγνώσεις, ερμηνείες, δικανικούς λόγους, διαφόρων ομάδων ειδικών και επαγγελματιών.

Βιολογικές και βιοιατρικές μέθοδοι, τρόποι επικοινωνίας, δημιουργούν πολίτες μέσω μελετών, διαβουλεύσεων, υπολογισμών και στρατηγικών¹¹⁵.

Η δημιουργία βιοπολιτικών πολιτών περιλαμβάνει και την εγκαθίδρυση, εσωτερίκευση ενός νέου τρόπου με τον οποίο το άτομο αντιλαμβάνεται τον εαυτό του. Οι πολίτες αυτοί, χρησιμοποιούν στην επικοινωνία τους, βιολογικά χρωματισμένους όρους, για να περιγράψουν πλευρές του εαυτού τους ή της ταυτότητάς τους, για να εκφράσουν τα συναισθήματά τους, την

---

¹¹⁴Rabinow, 1996.

¹¹⁵Rose – Novas, 2003.

ευτυχία, την ασθένεια ή τη στεναχώρια. Περιγράφουν τους εαυτούς τους ως ευπαθείς στο άγχος, ως έχοντες κληρονομικότητα σε καρδιακές παθήσεις, ή ως άτομα με ιστορικό σχιζοφρένειας στο οικογενειακό τους δέντρο. Οι ορισμοί αυτοί και οι υπολογισμοί που τους συνοδεύουν αποτελούν οδηγούς πράξης, συμπεριφοράς, προσδιορίζουν καταστάσεις και περιβάλλοντα επικίνδυνα για τα άτομα αυτά, ιδεατούς τρόπους ζωής και συνύπαρξης που ενισχύονται από την εκπαίδευση σε θέματα υγείας, τις ιατρικές συμβουλές, τα βιβλία γραμμένα από ειδικούς, τα ντοκουμέντα που προβάλλονται από την τηλεόραση. Συνδέονται με ομάδες υποστήριξης στο διαδίκτυο και επιστημονική γνώση στους τομείς που τους ενδιαφέρουν, στους τομείς της υγείας, της φαρμακευτικής, της γενετικής, της ιατρικής.

Εμπλεκόμενοι στα θέματα αυτά, η γλώσσα που χρησιμοποιούν για να κατανοήσουν και να περιγράψουν τον εαυτό τους, είναι αυξανόμενα βιολογική. Η αντιμετώπιση μιας ασθένειας σημαίνει και την εμπλοκή στην ιατρική φιλολογία, στα τελευταία συγγράμματα, ώστε να κατανοηθεί η πορεία και τα στάδια της ασθένειας, να επιτευχθεί η καλύτερη δυνατή αντιμετώπισή της, να συζητηθεί και ίσως να διαπραγματευθεί με τον υπεύθυνο ιατρό. Οι ενέργειες τους εκτείνονται από την πολιτική δράση ως τη χρηματοδότηση επιστημονικών ερευνών, συμμετοχή σε κλινικές έρευνες, προσφορά αίματος ή δείγματος ιστών, με την προσδοκία της ανεύρεσης θεραπείας ασθενειών που σήμερα είναι ανίατες ή δύσκολα θεραπεύσιμες. Δημιουργείται έτσι μια ‘πολιτική οικονομία της ελπίδας’¹¹⁶, όρος που εισάγεται από τον Novas¹¹⁷ και περιλαμβάνει ένα καθεστώς πιθανοτήτων, προβλέψεων, προσδοκιών, που απαιτεί για να υλοποιηθεί δράση και επαγρύπνηση στο παρόν για να εξασφαλιστεί ένα καλύτερο μέλλον.

---

¹¹⁶ Η πολιτική δράση και χρηματοδότηση ερευνών από ομάδες πολιτών, οι τρόποι με τους οποίους η καθημερινότητα εγκλωβίζεται σε μια οικονομία παραγωγής ευζωίας, υγείας και ζωτικότητας, δημιουργίας κοινωνικών κανόνων και αξιών.

¹¹⁷ Rose - Novas, 2003.

Αυτή η ‘πολιτική οικονομία της ελπίδας’¹¹⁸ πραγματώνεται συχνά σε συνθήκες δυστυχίας, ιδιωτικότητας, ανισότητας, χρωματίζεται από το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, τις οικονομικές και προσωπικές δυσκολίες της φροντίδας αγαπημένων προσώπων, της έλλειψης κρατικής χρηματοδότησης των επιστημονικών ερευνών, των διακρίσεων και της άνισης μεταχείρισης εκείνων που υποφέρουν, από τις ασφαλιστικές εταιρείες και τους εργοδότες.

---

¹¹⁸ Rose – Novas, 2003.

B. Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΜΙΑΣ ΝΕΑΣ ΗΘΙΚΗΣ

Για αρκετούς αιώνες, βιβλία, οδηγοί και εγχειρίδια, εκπαίδευαν και προσανατόλιζαν τους ανθρώπους, διαμορφώνοντας το συναισθηματικό τους κόσμο, χαλιναγωγώντας τα ένστικτά τους, επιστώντας την προσοχή γύρω από ηθικά ζητήματα. Τα τελευταία εξήντα χρόνια όμως, υπήρξαν κώδικες, γλώσσες, τεχνικές που εισήγαγαν νέους τρόπους, με τους οποίους οι άνθρωποι επιχειρηματολογούν, ορίζουν τον εαυτό τους σύμφωνα με ένα νέο ηθικό κώδικα, κανονίζουν τη συμπεριφορά τους και κρίνουν τη ζωή τους, απορρίπτουν ή αποδέχονται συγκεκριμένους ηθικούς στόχους.

Ο Foucault προσδιόρισε την «ηθική ουσία» του ανθρώπου ως τον παράγοντα που τον καθοδηγεί στη σχέση με τον εαυτό του (γενετική ταυτότητα, αναπαραγωγή, υγεία) και στις σχέσεις με τους άλλους (συγγένεια, γάμος, παιδιά)¹¹⁹. Σήμερα, η «ηθική ουσία» του ανθρώπου διαμορφώνεται από τους κανόνες της γενετικής που καθιερώνουν μια νέα ‘γλώσσα του εαυτού’¹²⁰ με σχηματικούς όρους που μιλούν για ελευθερία, αυτονομία, επιλογή, αυτοολοκλήρωση. Είναι οι τρόποι με τους οποίους το ήθος της ανθρώπινης ύπαρξης καθοδηγείται με κριτήριο ένα μέσο όρο που μπορεί να συμπλεύσει με τις προστακτικές της διακυβέρνησης¹²¹.

Η διαχείριση της ζωής αντιμετωπίζεται με θεραπευτικούς όρους σε μια γενικευμένη κατάσταση ‘ψυχολογικοποίησης’¹²² του υποκειμένου με την ατομικότητα, την ελευθερία και τη δυνατότητα επιλογής να συνδέονται στενά με την ενσωμάτωση της

---

¹¹⁹ Dreyfus – Rabinow, 1983.

¹²⁰ Rose, 1996..

¹²¹ Rose, 2001.

¹²² Ψυχολογικοποίηση: όρος που εισάγεται από τον Rose (1991), για να περιγράψει την αυξανόμενη εισβολή της ψυχολογίας και των ειδικών της, στη καθημερινότητα των ανθρώπων, στη διαχείριση του σώματος, των συναισθημάτων, στις μορφές επικοινωνίας. Επιτυγχάνεται με πρακτικές που εξετάζουν και ‘βελτιώνουν’ τον εαυτό, με μεθόδους ενδοσκόπησης, παρατήρησης και επέμβασης στη σκέψη.

αυτοεπιτήρησης, του αυτοέλεγχου. Η αυτογνωσία δεν προσεγγίζεται πια χωρίς τη βοήθεια των ειδικών και των μέσων, των εργαλείων, που αυτοί μας προμηθεύουν.

Η ιλιγγιώδης πρόοδος της βιοτεχνολογίας προκάλεσε τόσα ηθικά διλήμματα και προβλήματα ώστε ένας νέος διεπιστημονικός κλάδος εμφανίσθηκε, η βιοηθική. Πρόκειται ουσιαστικά για ένα διεπιστημονικό λόγο και διάλογο (discourse), για μια δραστηριότητα και πρακτική που ερευνά και συζητεί τα προβλήματα που αναφύονται από την πρόοδο της ιατρικής επιστήμης, της βιολογίας και της γενετικής μηχανικής και έχουν κυρίως να κάνουν με τις εφαρμογές της βιοτεχνολογίας στο γονότυπο του ανθρώπου και τις επιπτώσεις τους γενικότερα στον άνθρωπο από ηθική, θρησκευτική, κοινωνική, πολιτική και νομική σκοπιά και γενικώς με την ανθρώπινη ως ‘Ανθρώπινη’ και όχι ως μετα-ανθρώπινη επιβίωση.

Η βιοηθική έρχεται να προστατεύσει το άτομο από την αναγωγή στα γονίδιά του και να κατοχυρώσει την αξιοπρέπεια, την αυτονομία, την ελευθερία και την πνευματικότητά του. Η ηθική συνδέεται άμεσα με τη γενετική, λόγω των ιδιότυπων ιδιοκτησιακών και διαχειρισιακών προβλημάτων των γενετικών πληροφοριών, το ενδεχόμενο νέων γενετικών διακρίσεων που θα σήμαιναν κοινωνικό στιγματισμό και αποκλεισμό, αλλά και λόγω των κινδύνων της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης με ευγονικές συνιστώσες και με τον κίνδυνο σύγχυσης και μετάλλαξης των ειδών που εγκυμονεί¹²³. Ο κλάδος αυτός, κατά βάση χρησιμοποιεί ως κριτήριο αξιολόγησης και ελέγχου των τεχνο-επιστημονικών επιτευγμάτων τον σεβασμό των ανθρώπινων δικαιωμάτων, που πιστεύεται ότι διακυβεύεται από τη βιοτεχνολογική επανάσταση¹²⁴. Ο σεβασμός των ανθρώπινων δικαιωμάτων μπορεί να αποτελέσει τη θεωρητική υποδομή που είναι αναγκαία στη βιοηθική, στα πλαίσια μιας οικουμενικής μινιμαλιστικής ηθικής.

Μια ηθική ανθρώπινων δικαιωμάτων που δεν δέχεται διαβαθμίσεις, μπορεί να αποτελέσει το οδόφραγμα απέναντι σε

---

¹²³ Δραγώνα – Μονάχου, 2002.

¹²⁴ Δραγώνα – Μονάχου, 2002.

κάθε εχθρική της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ενέργεια, μπορεί να αντισταθμίσει την έλλειψη νομικής κατοχύρωσης και να αντικρούσει όλες τις ιδεολογίες που τα αντιστρατεύονται. Τα προβλήματα που τίθενται στην ανθρωπότητα δεν είναι μόνο 'βιοηθικά', αλλά κατ' εξοχήν 'βιοπολιτικά' και 'βιοκοινωνικά' και εντοπίζονται στη διατύπωση και διεκδίκηση νέων δικαιωμάτων ενός μεταβαλλόμενου ανθρώπου.

Πενήντα περίπου χρόνια μετά την 'Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων', το 1997, το Συμβούλιο της Ευρώπης προχώρησε στην 'Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική'¹²⁵. Στα άρθρα της σύμβασης, τα συμβαλλόμενα μέρη δεσμεύονται να προστατεύουν την αξιοπρέπεια και την ταυτότητα όλων των ανθρώπινων όντων, καθώς και το σεβασμό της ακεραιότητας και των δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών, αναφορικά με την εφαρμογή στην πράξη της βιολογίας και της ιατρικής. Επίσης, απαγορεύεται κάθε διάκριση με βάση τη γενετική κληρονομιά, ενώ επισημαίνεται πως μόνο προληπτικοί, διαγνωστικοί και θεραπευτικοί σκοποί δικαιολογούν παρέμβαση στο ανθρώπινο γονιδίωμα.

Η ηθική έγινε βιοηθική ως 'ηθική του ανθρώπινου σώματος' και της προστασίας του από την ξέφρενη μεταχείριση της βιοϊατρικής και της βιοτεχνολογίας. Τα προβλήματα εξετάζονται και οι λύσεις αναζητούνται μέσα στο σύστημα κανόνων συμπεριφοράς που παραδοσιακά συγκροτούν την 'ηθική'.

Το κρίσιμο γνώρισμα της ηθικής, αυτό που τη διαχωρίζει από το άλλο σύστημα κανόνων συμπεριφοράς που ονομάζεται δίκαιο, είναι ότι στην ηθική λείπει το στοιχείο του άμεσου καταναγκασμού που χαρακτηρίζει το δίκαιο. Η ρευστότητα των ηθικών κανόνων στην αντιμετώπιση των προβλημάτων που γεννώνται από τη σύγχρονη βιολογία, οδηγεί στο αίτημα για σαφέστερους κανόνες, εξοπλισμένους με κυρώσεις, δηλαδή για κανόνες δικαίου¹²⁶.

Από τα μεγαλύτερα επιτεύγματα της γενετικής είναι η ικανότητά της να προβλέπει ότι ορισμένες ασθένειες θα πλήξουν

---

¹²⁵ <http://europa.eu.int/hellas>, 24/07/2007.

¹²⁶ Κουμάντος, 2003.

κάποιο άτομο στο μέλλον, με σημαντική χρονικά, ακρίβεια. Αυτό πετυχαίνεται με τη συλλογή πληροφοριών που περιέχονται στο ανθρώπινο γονιδίωμα και αφορά κληρονομικές ασθένειες. Η πιο σπουδαία από αυτές, λόγω της διάδοσης και της βαρύτητάς της είναι η νόσος Αλτσχάϊμερ, που συνιστά μια κατάσταση άνοιας, απώλειας βασικών λειτουργιών της συνείδησης¹²⁷. Από τη νόσο υπολογίζεται πως προσβάλλεται το 1% του πληθυσμού και τρόπος θεραπείας δεν υπάρχει. Το μεγάλο ηθικό πρόβλημα που τίθεται, αφορά την τύχη της πληροφορίας, αν οι εξετάσεις δείξουν ότι η νόσος πράγματι θα εκδηλωθεί στο μέλλον. Θα δημοσιοποιηθεί σε ενδιαφερόμενους τρίτους όπως εργοδότες, ασφαλιστικές εταιρείες, συγγενείς, πρόσωπα που πρόκειται να συνάψουν κάποιο στενό δεσμό με τον μέλλοντα ασθενή ή όχι;

Με τον τρόπο αυτό, ένα νέο, προβληματικό επικοινωνιακό περιβάλλον, δημιουργείται για το υποκείμενο, τον αποδέκτη των γενετικών πληροφοριών. Καθώς οι γενετικές πληροφορίες σχετίζονται με την κληρονομικότητα, διαμορφώνουν τις σχέσεις μεταξύ των μελών μιας οικογένειας και δημιουργούν το ηθικό δίλλημα πληροφόρησης ή αποκλεισμού από τις γενετικές πληροφορίες, για παράδειγμα των παιδιών από τους γονείς¹²⁸. Για τους ανθρώπους που πρέπει να διαχειριστούν γενετικά κρίσιμες πληροφορίες, η σχετική γνώση αποκτά πρωτεύουσα αξία στο σχεδιασμό της ζωής τους και σε αποφάσεις που έχουν να κάνουν με την εκπαίδευση, το επάγγελμα, τις σχέσεις, τα παιδιά τους. Η επιλογή φαντάζει θεμελιώδης και η γνώση απαραίτητη για να παρθεί η σωστή απόφαση. Όταν η γενετική πληροφορία γίνεται ικανή να ορίσει τη ζωή του ατόμου, η αποκάλυψη της, (της πληροφορίας), εντάσσεται στην περιοχή των δικαιωμάτων, το δικαίωμα να γνωρίζει, το δικαίωμα να επιλέγει, το δικαίωμα να μη γνωρίζει, το δικαίωμα της άγνοιας που τροφοδοτείται από το φόβο για τις συνέπειες, το φόβο για το μέλλον και τη μεταχείριση που του

---

¹²⁷ www.geneticsandociety.org, 12/05/07.

¹²⁸ Novas – Rose, 2000.

επιφυλάσσεται από τους άλλους, την οικογένεια, τους φίλους, τους εργοδότες, τους δασκάλους, τους ασφαλιστές¹²⁹.

Πέρα από τα οικονομικά συμφέροντα υπάρχουν και τα ανθρώπινα ενδιαφέροντα, όπως πέρα από τις ηθικές ευαισθησίες υπάρχουν και οι σχετικές νομικές διατάξεις (προσωπικά δεδομένα), που, καταρχήν, απαγορεύουν τη γνωστοποίηση σε τρίτους πληροφοριών για την υγεία ενός προσώπου¹³⁰. Έτσι, δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση στις πληροφορίες αυτές, εργοδότες, ασφαλιστές, εταιρείες ή διαφημιστές φαρμακευτικών προϊόντων. Ένα άλλο παράδειγμα αφορά τις περιπτώσεις εκείνες που τμήματα ή στοιχεία του ανθρώπινου σώματος, μπορούν να γίνουν αντικείμενο εμπορικών συναλλαγών. Οι ιατρικοί κανόνες και η ιατρική δεοντολογία δεν φαίνεται να αποτελούν ασφαλιστικές δικλείδες, προπάντων σε περιπτώσεις μεγάλης φτώχειας, λαών ή ανθρώπων. Η ιερότητα του ανθρώπινου σώματος είναι αδιαπραγμάτευτη και η πώληση ή αγορά στοιχείων που το απαρτίζουν, πράξη εξαιρετικά μειωτική για τον άνθρωπο.

Ένας άλλος τομέας εφαρμογής αφορά τους γενετικά μεταλλαγμένους οργανισμούς, όπου οι κίνδυνοι για την υγεία και το περιβάλλον μπορεί να είναι μεγάλοι και ανεπανόρθωτοι καθώς τα μεταλλαγμένα γονίδια κληρονομούνται επ' άπειρον. Η πρακτική που έχει επικρατήσει ως σήμερα, είναι η πληροφόρηση του καταναλωτικού κοινού μέσω σημάτων στα προϊόντα και ουσιαστικά η μετακίνηση της ευθύνης στον καταναλωτή, αν αυτός αποφασίσει να δεχθεί την εισαγωγή στον οργανισμό του, προϊόντων με γονίδια διαφορετικά από εκείνα που προβλέπονται από τη φυσική τάξη πραγμάτων¹³¹.

Νομικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα που αρχικά ήταν συνδεδεμένα με τις ικανότητες και τις υποχρεώσεις ατόμων – κοινωνών μιας πολιτικής ένωσης, αποκτούν τώρα μια βιολογική διάσταση. Τα άτομα φαίνεται πως έχουν αποκτήσει ένα είδος 'βιολογικής υπηκοότητας', ένα παγκόσμιο δικαίωμα στην προστασία, τουλάχιστον της ζωής και της αξιοπρέπειας της ζωτικής, σωματικής ύπαρξης¹³².

---

¹²⁹ Novas – Rose, 2000.

¹³⁰ Κουμάντος, 2003.

¹³¹ Κουμάντος, 2003.

¹³² Rose, 2001.

Γ. ΒΙΟΜΕΤΡΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΣΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΣΩΜΑ.

Στις σύγχρονες κοινωνίες εμφανίζεται μια νέα μορφή κοινωνικού ελέγχου που στηρίζεται στην Επιστημονική Διοίκηση, δικαιώνοντας τον Taylor και τους επιγόνους του, που πίστευαν πως η ορθολογική διοίκηση θα μπορούσε να επεκταθεί και πέρα από το χώρο εργασίας, σε άλλες κοινωνικές δραστηριότητες¹³³.

Ο νέος κοινωνικός έλεγχος είναι εμπνευσμένος και από το Πανοπτικόν του Jeremy Bentham, ένα μηχανισμό στον οποίο κεντρική θέση έχει ο επόπτης που με τη βοήθεια μηχανημάτων βλέπει χωρίς να τον βλέπουν, με σκοπό κάθε άνθρωπος να γίνεται αντικείμενο παρατήρησης για το μεγαλύτερο δυνατό χρονικό διάστημα. Ο Bentham διατύπωσε τα σχέδιά του στα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα και σήμερα το παράδειγμά του ακολουθεί ο κοινωνικός έλεγχος, με ταυτόχρονη επιτήρηση και παρατήρηση, απομόνωση και διαφάνεια, εξατομίκευση και συνολικό άθροισμα, εμπλουτισμένος με νέες μεθόδους και τεχνικές όπως αυτές των βιομετρικών στοιχείων¹³⁴.

Η βιομετρία συνίσταται στην αποθήκευση σε ένα μέσο, (έξυπνη κάρτα, γραμμωτός κώδικας, απλό έγγραφο), ενός ή περισσοτέρων φυσικών χαρακτηριστικών ενός ατόμου (δακτυλικά αποτυπώματα, αναγνώριση προσώπου, ίρις του οφθαλμού), που επιτρέπουν να επαληθευθεί ότι αυτός που φέρει ένα έγγραφο είναι πράγματι ο κάτοχός του. Δεδομένου ότι το βιομετρικό στοιχείο είναι χαρακτηριστικό ενός και του αυτού προσώπου, αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την διεργασία αναγνώρισης ενός χρήστη.

---

¹³³ Poster – Webster – Johes, 2003.

¹³⁴ Robins – Webster, 2002.

Οι νομικές όψεις των βιομετρικών εφαρμογών είναι ιδιαίτερα σημαντικές και άμεσα συνδεδεμένες με το κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι. Όταν υπάρχει αδυναμία συλλογής δακτυλικών αποτυπωμάτων, προσφέρεται τώρα, η δυνατότητα αξιοποίησης του γενετικού αποτύπωματος, που προκύπτει από την ανάλυση άλλων στοιχείων του ανθρώπινου σώματος όπως το αίμα, το δέρμα ή το σάλιο. Το γενετικό αποτύπωμα παρέχει απόλυτα αρνητική βεβαιότητα και θετική βεβαιότητα μόνο σχετική, κάτω από προϋποθέσεις, καθώς για τη παραδοχή της ταυτοποίησης χρειάζονται και άλλα στοιχεία¹³⁵. Στα Ευρωπαϊκά δικαστήρια, η πρακτική δείχνει πως τα βιομετρικά στοιχεία γίνονται αποδεκτά ως αποδεικτικά στοιχεία χωρίς επιφυλάξεις¹³⁶, ενώ σε ορισμένες χώρες κάποιοι τρόποι επιβεβαίωσης απαιτούνται ως όριο ελευθερίας της δικαστικής κρίσης.

Καθώς το γενετικό αποτύπωμα δεν διαφέρει στην ουσία από το δακτυλικό αποτύπωμα, είναι αναγκαία, μια σωστή εκτίμηση των κινδύνων που συνδέονται με τη χρησιμοποίησή του. Ο κίνδυνος είναι ότι το γενετικό υλικό, κατάλληλα επεξεργασμένο, μπορεί να δώσει κι άλλες πληροφορίες για την προσωπικότητα του ατόμου, την κατάσταση της υγείας του και ενδεχομένως της οικογένειάς του.

Παράγοντες που πρέπει να λαμβάνουμε υπ' όψη στη συζήτηση για τις επιδράσεις των βιομετρικών εφαρμογών στο κοινωνικό σύνολο, είναι η σαφήνεια των σκοπών, οι στόχοι των εφαρμογών, η διαλειτουργικότητα και ισορροπία της διαδικασίας, τα βιομετρικά στοιχεία ως μέσα για αλλότριες φιλοδοξίες ή βλέψεις, ο ανθρώπινος παράγοντας, η κοινωνική ενσωμάτωση και ο κοινωνικός αποκλεισμός, οι επιδράσεις που μπορεί να έχουν στο ισχύον καθεστώς εμπιστοσύνης ανάμεσα στον πολίτη και το κράτος.

Ακόμα κι αν συμφωνήσουμε για την αναγκαιότητα της βιομετρίας σε ορισμένες όψεις της κοινωνικής ζωής, θα πρέπει να αναζητήσουμε τρόπους για να αποτρέψουμε την επέκταση ίδιων

---

¹³⁵ Κουμάντος, 2003.

¹³⁶ <http://europa.eu.int/hellas/emails/email310305b.htm>, 24/07/07.

πρακτικών σε πεδία όπου δεν υπάρχει κοινωνική συναίνεση. Ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας εγκαινιάζει μια άνευ προηγουμένου παρείσφρηση του κράτους στο σώμα των πολιτών, από τη σταδιακή εισαγωγή του ελέγχου της ίριδας των ματιών μέχρι την αρχειοθέτηση πληροφοριών για την υγεία, τη διατροφή και τα βιομετρικά χαρακτηριστικά των ταξιδιωτών. Όταν τα στοιχεία αυτά μοιράζονται μεταξύ τραπεζών δεδομένων, αλλά και μεταξύ αυτών και κρατικών υπηρεσιών, ανακύπτουν θέματα θεμελιώδη, σαν αυτά της προστασίας των δεδομένων και της ιδιωτικότητας¹³⁷.

Οι νέες τεχνολογίες διευρύνουν και επιτείνουν την εκλογίκευση του ελέγχου με τη συνδρομή φορέων προπαγάνδας, δημοσίων σχέσεων και διαφήμισης, αλλά και μηχανισμών μυστικότητας, ασφάλειας και λογοκρισίας. Με τα συστήματα αναγνώρισης της φωνής, των δακτυλικών αποτυπωμάτων, της ίριδας, του προσώπου, του DNA ενός ατόμου, μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι υπάρχουν πολύ υψηλά επίπεδα ασφάλειας, όμως παρά την εξάπλωση των μεθόδων αυτών η νομοθεσία που προβλέπει τη χρήση τους στον δημόσιο και στον ιδιωτικό χώρο, είναι αμελητέα¹³⁸.

Δεν υπάρχει καμιά πρόβλεψη για το ενδεχόμενο συγκέντρωσης δύναμης, για την παραπέρα αθέμιτη χρησιμοποίηση των προσωπικών δεδομένων, για τη χρησιμοποίηση της βιομετρίας στον ιδιωτικό τομέα, στον εργασιακό χώρο, δεν υπάρχει πρόβλεψη προστασίας των υποκειμένων από τη διάθεσή τους να εμπορευθούν την ίδια τους την ιδιωτικότητα. Σήμερα κιόλας, ορισμένες Αμερικανικές επιχειρήσεις παρουσιάζουν στους πελάτες τους την επιλογή να διαθέσουν τα δακτυλικά τους αποτυπώματα με αντάλλαγμα την γρηγορότερη παραλαβή *cheeseburgers*¹³⁹!. Η επιλογή προσφέρεται σαν μια πρόχειρη απόφαση με ασήμαντες συνέπειες, πρακτικές ή ηθικές και οι πελάτες δεν ενημερώνονται για τις ζημίες που μπορούν να προκύψουν. Έτσι, δεν είναι δύσκολο

---

¹³⁷ Robins – Webster, 2002.

¹³⁸ www.jrc.es – Paul de Hert – Biometrics: legal issues and implications, 19/09/2007.

¹³⁹ <http://fpvte.nist.gov/>, 22/09/2007.

να φαντασθεί κανείς, ανθρώπους να διαθέτουν τα βιομετρικά τους στοιχεία, χωρίς δεύτερη σκέψη, κάτω από την πίεση του χρόνου.

Στην Ευρώπη, κέντρα διασκεδάσεως χρησιμοποιούν βιομετρικά στοιχεία προκειμένου να επιτρέψουν την είσοδο, που φαντάζει ως ανταμοιβή και προνόμιο στους νέους, οι οποίοι θεωρούν εντελώς ανώδυνη την εγγραφή τους σε βιομετρικά συστήματα¹⁴⁰.

Η νέα τεχνολογία προπορεύεται συνεχώς σε συστήματα ασφαλείας που δεν τοποθετούνται μόνο σε αντικείμενα αλλά και σε ανθρώπους. Παραδείγματα τέτοιων τεχνολογιών αποτελούν οι αισθητήρες, τα RFIDs, τα εμφυτεύματα, τα ενσύρματα και ασύρματα δίκτυα επικοινωνιών, συστήματα κλειστών κυκλωμάτων τηλεόρασης. Τα RFIDs (Radio Frequency Identification) χρησιμοποιούνται ευρέως σε πολυκαταστήματα. Είναι κλίπς τα οποία τοποθετούνται στα ρούχα και είναι συνδεδεμένα με σύστημα ασφαλείας στο κατάστημα για περίπτωση κλοπής¹⁴¹.

Ο επιστημονικός και διοικητικός ορθολογισμός παίρνει τη θέση της πολιτικής και της λογικής. Η πολιτική αντιπαράθεση και η διαφωνία στη δημόσια σφαίρα μοιάζουν αναποτελεσματικές, δίνουν την εντύπωση ότι αποτελούν ένα ενοχλητικό φραγμό στην ορθολογική διοίκηση της κοινωνίας. Ο Habermas επινοεί τον όρο «επαναφεουδαλισμός» για να προσδιορίσει τη διαδικασία με την οποία η πολιτική αντιπαράθεση εκφράζεται με όρους των εταιρειών και του κράτους, ενώ οι άνθρωποι βρίσκονται στο περιθώριο με αποτέλεσμα να κυριαρχούν οι μεγάλες επιχειρήσεις¹⁴² και ο διάλογος της δημόσιας σφαίρας να παραχωρεί τη θέση του στην ορθολογική και Επιστημονική Διοίκηση της κοινωνίας από τεχνικούς και γραφειοκράτες.

Η προστασία των πολιτών παραχωρεί τη θέση της στην διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας, άμυνας και κυρίως πρόληψης, δίωξης εγκληματικών πράξεων και αδικημάτων, ώστε να γίνεται εφικτή η πάταξη της τρομοκρατίας. Αντικείμενα παρατήρησης είναι τόσο η κινητή τηλεφωνία και τα μηνύματα μέσω κινητών, όσο και οι αυτόματοι τηλεφωνητές ή τα fax. Η ταυτότητα του

---

¹⁴⁰ <http://fpvte.nist.gov/>, 22/09/07.

¹⁴¹ <http://www.bhc.gr>, 25/09/07.

¹⁴² Habermas, 1994.

κάθε ηλεκτρονικού υπολογιστή είναι μοναδική και αποτελεί την πρωταρχική πληροφορία που θα περάσει στις μηχανές υποκλοπής, για την έρευνα διάφορων στοιχείων.

Η βιομετρία, πέρα από βασική πρακτική εξουσίας στην κοινωνία ελέγχου, είναι σήμερα η έκφραση μιας γενικευμένης υποψίας που εγκληματοποιεί όλους τους πολίτες, με στόχο να τους ελέγξει και να τους εκμεταλλευθεί, με μεθόδους ιδιαίτερα ταπεινωτικές για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Οι βιομετρικές πρακτικές στην πλειοψηφία τους αδυνατούν να αποτρέψουν την πρώτη τέλεση ενός αδικήματος ή τρομοκρατικής ενέργειας, είναι όμως απολύτως αποτελεσματικές για τον μαζικό έλεγχο των ατόμων. Οι εξελίξεις αυτές, οδήγησαν τον Agamben στην παρατήρηση ότι ‘την ημέρα που ο βιομετρικός έλεγχος θα έχει επικρατήσει και που η επιτήρηση μέσω κάμερας θα έχει καθιερωθεί σε κάθε δρόμο, κάθε κριτική και διαφωνία θα έχει γίνει αδύνατη’¹⁴³.

---

¹⁴³<http://www.babylonia.gr>, 15/01/07. Απόσπασμα από δήλωση αλληλεγγύης του Giorgio Agamben προς τους Γάλλους φοιτητές με αφορμή τις ταραχές του 2006 στο Παρίσι.

Δ. ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

Από τη δεκαετία του 1980 ο όρος ‘παγκοσμιοποίηση’ γίνεται αρκετά δημοφιλής και χρησιμοποιείται στους ακαδημαϊκούς κύκλους, προκειμένου να αναπαραστήσει την όψη ενός κόσμου, οι πτυχές του οποίου είναι αλληλένδετες με διάφορους τρόπους, αλλά και για να προβληθεί η πεποίθηση πως ένας αυξανόμενος αριθμός ζητημάτων δεν μπορεί να εξετάζεται πια σε αποκλειστικά τοπικό επίπεδο. Η παγκοσμιοποίηση συνδέθηκε με ευέλικτες και εκτεταμένες φόρμες παραγωγής, με την ταχύτατη κίνηση του κεφαλαίου, των πληροφοριών και των αγαθών, την αποεθνικοποίηση του κεφαλαίου, το ξεπέραςμα των διαχωρισμών στην κουλτούρα, τη διείσδυση στις τοπικές κοινωνίες παγκόσμιων μέσων επικοινωνίας¹⁴⁴. Σε αυτό το περιβάλλον, οι θετικοί όροι λειτουργίας του παραδείγματος εξουσίας είναι το σύστημα και η ιεραρχία, η συγκεντρωτική κατασκευή κανόνων και η ευρεία παραγωγή νομιμότητας που απλώνεται στον παγκόσμιο χώρο.

Η διαφορά από τα προηγούμενα εξουσιαστικά παραδείγματα είναι η παραδοχή μιας μόνο θεσπισμένης εξουσίας, η οποία είναι υπερκαθορισμένη απέναντι στα κυρίαρχα εθνικά κράτη, αλλά και σχετικά αυτόνομη από αυτά, λειτουργώντας ως κέντρο της νέας παγκόσμιας τάξεως, ασκώντας σε αυτήν αποτελεσματική ρύθμιση και όποτε κριθεί απαραίτητο, εξαναγκασμό¹⁴⁵. Μια δεύτερη παραδοχή είναι ότι η εξουσία αυτή, δεν κυριαρχεί μόνο λόγω της ισχύος που διαθέτει, αλλά και λόγω της ικανότητάς της να παρουσιάζει αυτή την ισχύ ως υπηρετούσα το δίκαιο και την ειρήνη. Συγκροτείται βάσει της ικανότητάς της να επιλύει

---

¹⁴⁴ Κατσούλης, Ανανιάδη, Ιωαννίδης, 2003.

¹⁴⁵ Hardt & Negri, 2002.

συγκρούσεις, κατόπιν εκκλήσεως μάλιστα, μιας ή περισσοτέρων από τις πλευρές που εμπλέκονται. Εδώ γίνεται πολύ σημαντική η λειτουργία της εξαίρεσης, καθώς η εξουσία που πραγματοποιεί την επέμβαση, πρέπει να μπορεί να ορίζει, κατ' εξαίρεση κάθε φορά τα αιτήματα της επέμβασης και να μπορεί να κινητοποιεί δυνάμεις για τη διευθέτηση των κρίσεων. Η επέμβαση αποκτά εξαιρετικό χαρακτήρα, διαμορφώνεται ένα νέο δίκαιο που εμπεριέχει την καταστολή και τη ρητορική βία, προβάλλοντας την ανάγκη αποκατάστασης της κοινωνικής ισορροπίας.

Οι Hardt & Negri χρησιμοποιούν τον όρο 'αυτοκρατορία' προκειμένου να περιγράψουν την επικράτηση και κυριαρχία των Η.Π.Α στον παγκόσμιο χώρο. Το μοντέλο αυτής της νέας 'αυτοκρατορικής' εξουσίας προσδιορίζεται από την ικανότητά της να επιβάλει την εξαίρεση από τη μια και να αναπτύσσει στρατιωτική δύναμη από την άλλη¹⁴⁶. Το υπερεθνικό δίκαιο που η εξουσία αυτή καθιερώνει, διεισδύει στο εσωτερικό δίκαιο των εθνικών κρατών, το αναδιαμορφώνει και το μετασχηματίζει, καθιερώνοντας το δικαίωμα της επέμβασης προκειμένου να επιλυθούν προβλήματα ή να επιβληθεί η ειρήνη. Αυτό το δικαίωμα επέμβασης, στο παρελθόν είχε παραχωρηθεί μόνο στα Ηνωμένα Έθνη για τη διαφύλαξη της διεθνούς τάξεως. Η σύγχρονη αναδιαμόρφωσή του, αποτελεί ένα ποιοτικό άλμα, όπου πίσω από την επέμβαση, βρίσκεται ένα μόνιμο καθεστώς εκτάκτου ανάγκης και εξαίρεσης, το οποίο λειτουργεί με την επίκληση θεμελιωδών αξιών δικαιοσύνης¹⁴⁷. Οι ορισμοί και το περιεχόμενο της δικαιοσύνης και της τάξεως, είναι και αυτοί υπό διαπραγμάτευση, από τη νέα τάξη. Η άσκηση της υλικής βίας συνοδεύεται από την επίκληση ιδεολογικών αρχών περισσότερο και λιγότερο από την προβολή στρατιωτικών απειλών ή προκλήσεων.

Έχοντας εγκαθιδρύσει τη δική της ηθική, το δικό της δίκαιο, χρησιμοποιεί νόμιμη βία για να επιβληθεί ολοκληρωτικά. Καταφέρνει ορισμένες φορές να πάρει στο πλευρό της κάποιες μη κυβερνητικές οργανώσεις, οι οποίες, επειδή ακριβώς δεν

---

¹⁴⁶ Hardt & Negri, 2002.

¹⁴⁷ Agamben, 2004.

ελέγχονται άμεσα από κυβερνήσεις, υποτίθεται ότι ενεργούν με βάση την ηθική, εντοπίζοντας καθολικές ανάγκες και υπερασπίζοντας τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η ηθική επέμβαση προηγείται και ανοίγει το δρόμο για τη στρατιωτική επέμβαση που υπαγορεύεται μονομερώς από τις Ηνωμένες Πολιτείες, οι οποίες κινητοποιούν συμμάχους εναντίον εχθρών που προσδιορίζονται ως τρομοκράτες. Ο χαρακτηρισμός αυτός αποτελεί εννοιολογική και ορολογική απλούστευση, ριζωμένη στην αστυνομική νοοτροπία.

1. Ο έλεγχος της οικονομίας.

Η κυρίαρχη εξουσία προωθεί την παγκοσμιοποίηση των παραγωγικών δικτύων και αγκαλιάζει κάθε είδους σχέσεις στη δική της παγκόσμια τάξη, αναπτύσσοντας παράλληλα μια ισχυρή αστυνομική λειτουργία εναντίον εκείνων που την απειλούν. Δίπλα στους υπερεθνικούς κανονιστικούς θεσμούς, τον Ο.Η.Ε, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, τη Παγκόσμια Τράπεζα, υπάρχουν τεράστιες υπερεθνικές εταιρείες, οι οποίες οικοδομούν τον ιστό του βιοπολιτικού κόσμου. Αν και η οργάνωση του κεφαλαίου προσέβλεπε ανέκαθεν σε όλο τον πλανήτη, μόνο στο δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα, οι πολυεθνικές εταιρείες άρχισαν να δομούν βιοπολιτικά τα πλανητικά εδάφη. Οι μεγάλες αυτές οικονομικές δυνάμεις δεν παράγουν μόνο αγαθά, αλλά και υποκειμενικότητες, ανάγκες, λόγους, κοινωνικές σχέσεις, σώματα. Μέσα από την άνιση κατανομή της εργατικής δύναμης, τον επιμερισμό των πλουτοπαραγωγικών πόρων, την ιεραρχική οργάνωση της παγκόσμιας παραγωγής, δομούν και διαρθρώνουν εδάφη και πληθυσμούς, καθορίζοντας τη νέα βιοπολιτική δόμηση του κόσμου. Οι Ηνωμένες Πολιτείες συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο αριθμό των εταιρειών αυτών διαδίδοντας τις αντιλήψεις τους στον αναπτυσσόμενο κόσμο και μαζί αμερικανικές νομικές πρακτικές, καθιστώντας το αμερικανικό επιχειρηματικό δίκαιο, ένα είδος παγκόσμιου κοινού δικαίου¹⁴⁸.

---

¹⁴⁸ Sassen, 2003.

Τα κράτη γίνονται απλά όργανα καταγραφής των ροών των αγαθών, των χρημάτων και των πληθυσμών που οι εταιρείες θέτουν σε κίνηση. Η πιο ολοκληρωμένη μορφή αυτού του κόσμου, παρουσιάζεται από τη νομισματική σκοπιά καθώς κάθε βιοπολιτική μορφή εμφανίζεται ενδεδυμένη ένα χρηματικό μανδύα¹⁴⁹.

Ο σχηματισμός της παγκόσμιας κεφαλαιαγοράς αντιπροσωπεύει μια συγκέντρωση ισχύος που έχει την ικανότητα να επηρεάζει την οικονομική πολιτική και κατ' επέκταση τη γενικότερη πολιτική των εθνικών κυβερνήσεων. Οι αγορές αυτές, μπορούν να υπερψηφίζουν ή να καταψηφίζουν κυβερνητικές οικονομικές πολιτικές, να εξαναγκάζουν τις κυβερνήσεις να υιοθετούν κάποια μέτρα ή να αποκλείουν κάποια άλλα. Οι επενδυτές, διακινώντας μέσα κι έξω από τις χώρες τεράστια ποσά, 'ψηφίζουν' με την πρακτική τους δράση. Αν και η δύναμη που διαθέτουν οι αγορές αυτές διαφέρει σημαντικά από τη δύναμη που διαθέτει το εκλογικό σώμα, έχουν αναδειχθεί σε ένα είδος παγκόσμιου διασυνοριακού οικονομικού εκλογικού σώματος, όπου το δικαίωμα ψήφου εξασφαλίζεται από τη δυνατότητα κατοχής κεφαλαίου¹⁵⁰.

Πόλεις με υψηλό επίπεδο ανάπτυξης, όπως η Νέα Υόρκη, το Παρίσι, το Άμστερνταμ γίνονται τόποι συγκέντρωσης των παγκόσμιων χρηματοοικονομικών αγορών, παράγοντας κεντρικές λειτουργίες διεύθυνσης και συντονισμού των παγκόσμιων οικονομικών συστημάτων. Αποτελούν τον πυρήνα ελέγχου της πληροφοριακής ροής και τα σημεία όπου οι στρατηγικές της αγοράς, του σχεδιασμού και της έρευνας, των ασφαλειών και των προτεραιοτήτων στις επενδύσεις, σχεδιάζονται και εκτελούνται.

Η μετατόπιση από τη βιομηχανία στην κοινωνία της πληροφορίας, είναι που διακρίνει βιομηχανικές πόλεις σαν το Μάντσεστερ και το Ντητρόιτ, από τις παγκόσμιες πόλεις σαν τη Νέα Υόρκη και το Τόκιο. Οι παγκόσμιες πόλεις συγκεντρώνουν οικονομικά και πολιτιστικά ιδρύματα και θεσμούς, η λειτουργία των οποίων αντανάκλα τις ανάγκες και τις φιλοδοξίες υψηλού εισοδήματος καταναλωτών, την ίδια ώρα που τομείς όπως η υγεία και η παιδεία υφίστανται περικοπές και ιδιωτικοποιήσεις. Οίκοι ελέγχου πιστοληπτικής αξιοπιστίας ή εκτίμησης των ομολόγων,

---

¹⁴⁹ Hardt & Negri, 2002.

¹⁵⁰ Sassen, 2003.

διαδραματίζουν όλο και πιο σημαντικό ρόλο στην παγκόσμια οικονομία, λειτουργώντας ως επιτηρητές πρόσβασης στα επενδυτικά κεφάλαια και η παγκόσμια κεφαλαιαγορά μοιάζει να μην είναι τίποτα άλλο παρά ένα τεράστιο χρηματικό απόθεμα, το οποίο διατίθεται στους επενδυτές για να το αξιοποιήσουν όπως επιθυμούν.

2. Ο έλεγχος της κίνησης

Οι διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης είναι αυτές που καθορίζουν και τις κατευθύνσεις της μετανάστευσης¹⁵¹, δημιουργώντας θυελλώδη ρεύματα μετακινήσεων που απαιτούν συγκεκριμένες οικονομικές πολιτικές και αποφάσεις.

Στις παγκόσμιες πόλεις παρατηρείται μετανάστευση ειδικευμένων στελεχών από όλο τον κόσμο, που έλκονται από τις επιχειρήσεις και τους υψηλούς μισθούς. Υπάρχει μια ομοιομορφοποίηση των υπαλλήλων αυτών που συνιστούν μια 'τάξη' που ακολουθεί την αποεθνικοποίηση, την απορρύθμιση και κάθε χαρακτηριστικό της οικονομικής παραγωγής. Η εκμετάλλευση που φέρνει η παγκοσμιοποίηση απεικονίζεται στους εργάτες με χαμηλή ή ανύπαρκτη εξειδίκευση, που μεταναστεύουν σε οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες. Η είσοδός τους στη χώρα μπορεί να γίνεται με νόμιμο ή παράνομο τρόπο, μακριά από φίλους και δίκτυα γνωριμιών, μένουν εκτεθειμένοι στις χειρότερες εργασιακές συνθήκες στοιβαγμένοι στα γκέτο, γύρω από τις πόλεις, χωρίς καμιά πρόνοια ή υποστήριξη.

Με πλάγιους, ολοκληρωτικούς και ορισμένες φορές δόλιους τρόπους, η σύγχρονη επιτήρηση εισάγει μια νέα συνείδηση στα σώματα και οργανώνει κριτήρια ένταξης ή αποκλεισμού¹⁵², με τα σύνορα των κρατών να είναι η ζώνη όπου εκφράζεται η δύναμη και η ουσία της βιοπολιτικής καθώς η δυνατότητα κίνησης εξαρτάται από την επιλογή και τον διαχωρισμό εξατομικευμένων υπηκόων από μαζικοποιημένους αλλοδαπούς.

---

¹⁵¹ Papastergiadis, 1991.

¹⁵² Rose, 1999.

Η ελεύθερη κίνηση υπαγορεύεται από την παγκοσμιοποιημένη καπιταλιστική μηχανή και ολόκληρος ο πλανήτης μοιάζει να μοιράζεται στα δύο. Από τη μια υπάρχουν αυτοί που κατέχουν διαβατήρια της Ευρώπης, της Αμερικής, της Αυστραλίας, του Καναδά και από την άλλη εκείνοι που τα στερούνται, μια διαφορά τεράστια όταν πρόκειται κανείς να διασχίσει τα σύνορα¹⁵³. Η βιοπολιτική των συνόρων είναι ιδιαίτερα, ο έλεγχος εκείνων των ανθρώπων που περιμένουν να αποκτήσουν μια ζωή πηγαίνοντας σε μια άλλη χώρα, ο έλεγχος εκείνων που δεν τους αναγνωρίζεται το δικαίωμα στη ζωή και ορισμένες φορές, η διαχείριση του θανάτου. Εκατοντάδες μετανάστες ναυαγούν, πνίγονται στη θάλασσα (π.χ. στα στενά του Γιβραλτάρ όπου έγιναν ο μεγαλύτερος μαζικός τάφος τις τελευταίες δεκαετίες), ασφυκτιούν και πεθαίνουν κλεισμένοι σε νταλίκες (Κινέζοι μετανάστες στο λιμάνι του Ντόβερ), ή σκοτώνονται στα σύνορα (Μεξικό)¹⁵⁴. Είναι η διαχείριση των ανθρώπων που εντάσσονται στο καθεστώς της γυμνής, φονεύσιμης, χωρίς αξία ζωής.

Η βιοπολιτική των συνόρων είναι επίσης ο έλεγχος της ζωής εκείνων που έχουν τις προϋποθέσεις ένταξης στη βιοπολιτική πραγματικότητα. Η διαχείριση της μιζέριας, της δυστυχίας, γίνεται μια εξαιρετικά επικερδής ενασχόληση, καθώς στο όνομα του ελέγχου και της ασφάλειας επενδύονται τεράστια ποσά στις τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνίας¹⁵⁵. Πειθαρχία και έλεγχος συγχωνεύονται στο βασίλειο της βιοπολιτικής, με ιδανικό πεδίο εφαρμογής τα σύνορα των κρατών.

3. Ο έλεγχος της πληροφορίας

Η ανάπτυξη επικοινωνιακών δικτύων βρίσκεται σε σχέση αιτίας και αποτελέσματος με την ανάδυση της νέας παγκόσμιας τάξης¹⁵⁶, καθώς η επικοινωνία εκφράζει και οργανώνει το κίνημα της παγκοσμιοποίησης, ελέγχοντας την έννοια και την κατεύθυνση του

---

¹⁵³ Ajana, 2005.

¹⁵⁴ Ajana, 2005.

¹⁵⁵ Rose, 1999.

¹⁵⁶ Robins – Webster, 2002.

φαντασιακού. Οι βιομηχανίες επικοινωνιών ελέγχουν τη συμβολική και το φαντασιακό, θέτοντας τα στην υπηρεσία της εξουσίας και τα ενσωματώνουν στην ίδια τη λειτουργία της. Νομιμοποιώντας τον εξουσιαστικό μηχανισμό παράγουν δικές τους εικόνες αυθεντίας, αναπτύσσοντας γλώσσες αυτοεπικύρωσης και συνεχούς επιβεβαίωσης. Στις γλώσσες αυτές οι πολυπλοκότητες εξαλείφονται, η ταυτότητα και η ιστορία διαλύονται με την προβολή της καθολικής υπηκοότητας, του ενοποιημένου κόσμου.

Ο Harold Lasswell, από τις αρχές κιόλας του εικοστού αιώνα, υποστήριζε ότι το μεγαλύτερο μέρος αυτού που άλλοτε μπορούσε να επιτευχθεί με τη βία και τον εκφοβισμό, τώρα μπορεί να επιτυγχάνεται με την επιχειρηματολογία και την πειθώ¹⁵⁷.

Η θέση του εστιάζεται περισσότερο στην πειστική χρήση των διαύλων επικοινωνίας για τη χειραγώγηση της κοινής γνώμης και την κατασκευή της συναίνεσης. Με την αύξουσα σημασία των ροών της πληροφορίας, η παρουσία της προπαγάνδας και του ελέγχου της πληροφορίας γίνεται όλο και πιο συστηματική.

Καθώς ο έλεγχος είναι το χαρακτηριστικότερο στοιχείο των σημερινών κοινωνιών είναι φυσικό οι νέες τεχνολογίες να χρησιμοποιούνται προς την κατεύθυνση αυτή, να διευρύνουν και να επιτείνουν την εκλογίκευση του ελέγχου¹⁵⁸. Το σύστημα διαχείρισης και ελέγχου των πληροφοριών λειτουργεί μέσω των θεσμών της ενεργού πειθούς, τη διαφήμιση και τις δημόσιες σχέσεις και ενισχύεται από τους μηχανισμούς μυστικότητας, ασφάλειας και λογοκρισίας, οι οποίοι προσπαθούν να περιορίσουν τη πρόσβαση του κοινού σε κατηγορίες 'εμπιστευτικών' πληροφοριών.

Ραγδαίες εξελίξεις προς την εμπορικότητα και την εμπορευματοποίηση της πληροφορίας υποτάσσουν τη ροή των πληροφοριών σε επιχειρηματικές αξίες και προτεραιότητες, διαμέσου των δυνάμεων της αγοράς, των ευρεσιτεχνιών, των πνευματικών δικαιωμάτων. Έπειτα, στις περισσότερες περιπτώσεις, η εξάπλωση της πληροφορίας γίνεται από

---

¹⁵⁷ Lasswell, 1977.

¹⁵⁸ Robins – Webster, 2002.

επιχειρηματικά και πολιτικά συμφέροντα μέσω σφυγμομετρήσεων, ερευνών αγοράς και κοινωνικών ερευνών.

Στην πρωτοποριακή του μελέτη για τις βιομηχανίες των πληροφοριών, ο Herbert Schiller περιγράφει τον έλεγχο της πληροφορίας και τον ιδεατό μηχανισμό, ως ένα σύστημα ‘διοίκησης της νόησης’¹⁵⁹. Οι Nye και Owens, ακαδημαϊκός ο πρώτος, στρατιωτικός ο δεύτερος, συνυπέγραψαν ένα άρθρο στην επιθεώρηση *Foreign Affairs*, όπου προβάλλουν τη θέση ότι ο εικοστός πρώτος αιώνας θα είναι η περίοδος της μεγαλύτερης υπεροχής της Αμερικής και αυτό το αποδίδουν στο ότι οι Η.Π.Α έχουν περισσότερες δυνατότητες από οποιαδήποτε άλλη χώρα να πολλαπλασιάσουν την ισχύ των πηγών σκληρής (hard) και μαλακής (soft) ισχύος διαμέσου της πληροφορίας. Η ‘σκληρή ισχύς’ αφορά τα εξελιγμένα στρατιωτικά συστήματα που ενσωματώνουν πάντα την αιχμή των τεχνολογιών της πληροφορικής και της επικοινωνίας, ενώ η ‘μαλακή ισχύς’ αφορά την αξιοποίηση του συγκριτικού πλεονεκτήματος στη δημιουργία, την επεξεργασία και τη διασπορά της πληροφορίας¹⁶⁰.

Η λογική του ελέγχου και της διαχείρισης της πληροφορίας, είναι μια αναπόσπαστη και συστημική πλευρά του σύγχρονου κράτους που στον διοικητικό και γραφειοκρατικό του πυρήνα υιοθετεί πρακτικές ολοκληρωτισμού¹⁶¹. Ο ορθολογικός και επιστημονικός συντονισμός του έθνους – κράτους, απαραίτητος για τη συνοχή και την αναπαραγωγή του, αυτο-εκφράζεται ως έλεγχος και κυριαρχία.

---

¹⁵⁹ Schiller, 1973.

¹⁶⁰ Nye – Owens, 1996.

¹⁶¹ Giddens, 1985.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΜΙΑ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Ο ΒΙΟΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΣΤΗΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ.

Το ερώτημα που τίθεται εδώ είναι εάν και κατά πόσο μπορούμε να εντοπίσουμε την εφαρμογή των βιοπολιτικών αρχών στον έλεγχο των συνόρων, την είσοδο και έξοδο των οικονομικών μεταναστών, τη διαμονή τους και ένταξη στο κοινωνικό σύνολο μιας ευρωπαϊκής χώρας όπως η Ελλάδα. Να εντοπίσουμε δηλαδή, την ύπαρξη ή την απουσία παραγόντων στη μεταναστευτική πολιτική της χώρας, που θα μπορούσαν να ενταχθούν στα πλαίσια του βιοπολιτικού παραδείγματος και να οδηγήσουν σε διάκριση ή αποκλεισμό μέσα από άξονες που αφορούν το σώμα, την υγεία, τη γλώσσα, την κίνηση, τα γενετικά χαρακτηριστικά. Για να οδηγηθούμε σε συμπεράσματα θα εξετάσουμε το ρόλο και τη λειτουργία μιας βασικής συνιστώσας της βιοπολιτικής, τους επιστημονικούς λόγους που γίνονται κανόνες, νόμοι και ρυθμίζουν με λεπτομέρεια την καθημερινή πράξη της ατομικής και συλλογικής ύπαρξης. Σκοπός μας δεν είναι να δηλώσουμε τι είναι το δίκαιο, αλλά πως οι νομικοί κανόνες φαίνεται να

χρησιμοποιούνται σύμφωνα με τις παραδοχές των θεωρητικών της βιοπολιτικής (Foucault, Agamben, Rose).

Στην σύγχρονη εποχή, οι πειθαρχικές τεχνικές είναι το υπόστρωμα κάθε νομικής ελευθερίας, καθώς επιβάλουν νόρμες και όχι νόμους, νόρμες που εγκαθίστανται στο εσωτερικό των νόμων και γίνονται το πραγματικό τους περιεχόμενο. Το δίκαιο, οι νόμοι, όλο το σύμπλεγμα των θεσμών, των συστημάτων και των κανονισμών των υπεύθυνων για την εφαρμογή τους, μεταβιβάζει και κινητοποιεί σχέσεις κυριαρχίας που έχουν να κάνουν με την καθυπόταξη των υποκειμένων στις αμοιβαίες τους σχέσεις. Ο νομοθέτης αναγνωρίζει τις κρίσιμες τομές στη συνέχεια της ζωής, ο άνθρωπος γίνεται πρόσωπο, φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων μέσω αυτού, μόνο με την παρέμβασή του. Οι νομικές διαδικασίες χάνουν την αυτονομία τους, καθώς στο εσωτερικό τους εγκαθίστανται πειθαρχικοί μηχανισμοί οι οποίοι καλύπτουν τα κενά που αφήνουν οι γενικοί κανόνες. Τη θέση του φυσικού ή θεσμοποιημένου νόμου παίρνει ο νορματικός νόμος, που σε αντίθεση με τον φυσικό έχει θετικά χαρακτηριστικά, δηλαδή παραγωγικά, διαχειριστικά, ρυθμιστικά.

Οι νόρμες είναι κανόνες, προσταγές που καθορίζουν τη δράση, υποχρεώνοντας τους ανθρώπους να συμμορφωθούν, προσδοκίες που δείχνουν ποια οφείλει να είναι η συμπεριφορά των μελών μιας κοινωνικής ομάδας. Όταν οι νόρμες εσωτερικεύονται, δεν υπάρχει ανάγκη εξωτερικών αμοιβών ή ποινών. Το σύστημα που ελέγχει την τήρηση της νόρμας είναι το πειθαρχικό ποινικό σύστημα. Όλα τα πειθαρχικά συστήματα έχουν στο εσωτερικό τους ένα ποινικό υποσύστημα¹⁶². Το πειθαρχικό ποινικό σύστημα διευθετεί το πεδίο της μη εφαρμογής της νόρμας, της μη υπακοής στη νόρμα μέσω της πειθαρχικής τιμωρίας. Οι πειθαρχικές τεχνικές σφυρηλατούν την εξουσία της νόρμας, με σκοπό να πετύχουν την καθολική συμμόρφωση σε αυτήν, παράγοντας την ομογενοποίηση και συγχρόνως την εξατομίκευση των ανθρώπων.

Η συστατική αρχή του κοινωνικού είναι η εξουσία, ο νόμος είναι δευτερεύων, μεταλλάξιμος. Η εξουσία είναι εγγενής,

---

¹⁶² Foucault, 2005

πρωταρχική στο κοινωνικό πεδίο και το δικαιοσύνη σύστημα, το πεδίο του νόμου, είναι μόνιμοι συντελεστές αυτών των σχέσεων κυριαρχίας, αυτών των πολύμορφων τεχνικών καθυπόταξης.¹⁶³ Βέβαια, κάθε απόπειρα σύλληψης της ουσίας ή κάθε αναζήτηση κρίσιμων τομών, ενέχει κάποιο στοιχείο αυθαιρεσίας. Τέτοιες αυθαιρεσίες είναι συνηθισμένο να τις διαπράττει ο νόμος και να τις περιβάλει με το κύρος του θεσμοθετημένου εκφραστή των κοινωνικών αντιλήψεων και της κοινωνικής βούλησης.

Η εξουσία είναι προγενέστερη του νόμου και οι πολυάριθμες διακλαδώσεις της κατακλύζουν τον κοινωνικό ιστό. Για το λόγο αυτό οι νομικές – εξισωτικές διαδικασίες, είναι διαδικασίες ολοποίησης, διαδικασίες ενότητας. Πρόκειται όμως, για μια πλαστή ενότητα, αφηρημένη, που προσδιορίζει τα άτομα με καθολικούς κανόνες, αποκρύπτοντας και παραποιώντας την κοινωνική πραγματικότητα.

---

¹⁶³ Foucault, 1991.

A. ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ, ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ.

Οι παράγοντες που είναι ικανοί να οδηγήσουν σε μια διαδικασία κοινωνικού αποκλεισμού κατατάσσονται επίσημα σε τέσσερις κατηγορίες¹⁶⁴. Μία από αυτές είναι η υγεία, ένας τομέας καθοριστικός για την πρόοδο και την ενσωμάτωση όλων, αλλά κυρίως αυτών που ανήκουν στις λεγόμενες ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, όπως είναι οι μετανάστες, οι πρόσφυγες και οι τσιγγάνοι.. Τόσο η προσβασιμότητα στις υπηρεσίες Υγείας όσο και η συνολική φυσική κατάσταση και η ψυχολογική υγεία είναι στοιχεία τα οποία είναι ικανά, να οδηγήσουν σε κοινωνικό αποκλεισμό. Η μελέτη και η καταπολέμηση των ανισοτήτων και των διακρίσεων που υφίστανται οι μετανάστες αποτελεί μια πρόκληση τόσο σε Ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Με τον όρο ‘κοινωνικός αποκλεισμός’ δεν προσεγγίζουμε μια μετρήσιμη κατάσταση, αλλά περισσότερο, μια διαδικασία και το αποτέλεσμα αυτής. Ερμηνεύοντας την Πράσινη Βίβλο της Ε.Ε. καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός νοείται ως η παρεμπόδιση απορρόφησης κοινωνικών και δημόσιων αγαθών, κοινωνικού και δημόσιου πλούτου¹⁶⁵. Σημασία δεν έχει το γεγονός ότι κατέστη αδύνατη για ένα άτομο η πρόσβαση σε κάποιες υπηρεσίες, σε κάποιες συγκεκριμένες περιπτώσεις, σημασία έχει η μη προσβασιμότητα (η συστηματική αφαίρεση της δυνατότητας για πρόσβαση) σε αυτές τις υπηρεσίες, η οποία έχει

---

¹⁶⁴ Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στο Λάακεν τον Δεκέμβριο του 2001 υιοθέτησε 18 κοινούς στατιστικούς δείκτες για την κοινωνική ενσωμάτωση, έτσι ώστε να εφικτή η διακρατική αποτίμηση των αντίστοιχων εθνικών πολιτικών. Οι 18 αυτοί δείκτες αντιστοιχούν σε τέσσερις βασικούς τομείς της κοινωνικής ενσωμάτωσης: η φτώχεια, η απασχόληση, η εκπαίδευση και η υγεία. Στο <http://www.inegsee.gr/enimerwsi-112-doc3.htm>, 20/01/08.

¹⁶⁵ Τσιάκαλος, 2001.

τελικά ως συνέπεια την μη απόλαυση των αντίστοιχων υπηρεσιών. Η παρεμπόδιση αυτή μπορεί να είναι θεσμικής διάστασης, να προέρχεται από το νόμο ή να εφαρμόζεται στην πράξη ως προϊόν κοινωνικών πρακτικών.

Επιχειρώντας μια γενική ερμηνεία του όρου θα λέγαμε πως περιγράφουμε με τον όρο μια ή περισσότερες διαδικασίες που τελούνται σε μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο σε μία ορισμένη κοινωνία και έχουν ως τελικό αποτέλεσμα τη συστηματική αδυναμία άσκησης δικαιωμάτων, απόλαυσης κοινωνικών αγαθών ή αδυναμίας πρόσβασης στις κοινωνικές υπηρεσίες εξαιτίας μιας ιδιότητας ή ενός χαρακτηριστικού ενός ατόμου¹⁶⁶. Αν ένας μετανάστης στην Ελλάδα στερείται στην πράξη συστηματικά τη δυνατότητα περίθαλψης σε δημόσια κέντρα υγείας, βιώνει μια διαδικασία αποκλεισμού όσον αφορά στην πρόσβαση στις κοινωνικές υπηρεσίες και την ίδια στιγμή στερείται ένα δημόσιο αγαθό ή καλύτερα, δεν του επιτρέπεται να ασκήσει ένα κοινωνικό δικαίωμά του.

Σύμφωνα με τον ορισμό της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας, η υγεία είναι μια κατάσταση πλήρους φυσικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας και δεν συνίσταται μόνο στην απουσία ασθένειας ή αναπηρίας¹⁶⁷. Συστατικά της έννοιας είναι η κοινωνική πρόοδος και η ευημερία, έτσι ώστε ο μακροχρόνια άνεργος ή αυτός που βιώνει μια κατάσταση φτώχειας δεν μπορεί να θεωρηθεί απόλυτα υγιής.

Η ελληνική έννομη τάξη προστατεύει την υγεία σαν δικαίωμα. Στο Σύνταγμα, στο άρθρο 21, προβλέπεται ότι 'Το κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των απόρων'. Άλλα νομικά κείμενα συγκεκριμενοποιούν την προστασία του δικαιώματος της υγείας, όπως το προεδρικό διάταγμα 95/2000 με τίτλο 'Αποστολή του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας'¹⁶⁸, όπου στόχος του υπουργείου διακηρύσσεται η ισότητα στην παροχή του υψηλότερου δυνατού

---

¹⁶⁶ Τσιάκαλος, 2001.

¹⁶⁷ www.health.in.gr/article, 24/01/08.

¹⁶⁸ ΦΕΚ Α' 76, 10.03.2000.

επιπέδου υπηρεσιών και αγαθών υγείας ανάλογα με τις ανάγκες κάθε ατόμου.

Η κατάσταση της υγείας και η δυνατότητα πρόσβασης σε υπηρεσίες υγείας, ενδέχεται να τροφοδοτήσει μια διαδικασία κοινωνικού αποκλεισμού. Μια τέτοια διαδικασία από την άλλη πλευρά, είναι πιθανόν να επηρεάσει την υγεία του προσώπου που την βιώνει και να επιταχύνει με τον τρόπο αυτό τον κοινωνικό αποκλεισμό του. Για παράδειγμα, το γεγονός και μόνο ότι ένας μακροχρόνια άνεργος μετανάστης διαμένει σε παράπηγμα κάτω από άθλιες συνθήκες υγιεινής, αρκεί ώστε να αυξηθούν σημαντικά οι πιθανότητες να ασθενήσει. Ο αυξημένος κίνδυνος για ασθένεια είναι από μόνος του στοιχείο-αφετηρία μιας διαδικασίας κοινωνικού αποκλεισμού, ενώ η ίδια η ασθένεια μπορεί να πυροδοτήσει μια άλλη διαδικασία κοινωνικού αποκλεισμού, είτε στο επίπεδο της προσβασιμότητας στις υπηρεσίες υγείας με σκοπό την θεραπεία, είτε σε αυτό της προσβασιμότητας σε άλλο παράγοντα κοινωνικής ενσωμάτωσης, όπως είναι η ικανότητα προς εργασία¹⁶⁹.

Όσον αφορά την προσβασιμότητα στις υπηρεσίες υγείας, ο νόμος στη χώρα μας προβλέπει ότι για την παροχή νοσοκομειακής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης απαιτείται βιβλιάριο υγείας, η έκδοση του οποίου γίνεται με σημαντική καθυστέρηση από την ημερομηνία κατάθεσης των δικαιολογητικών για την ανανέωση των αδειών εργασίας. Κατά το διάστημα αυτό που διαρκεί πολλές φορές ως και έξι μήνες, και απουσία νόμιμης άδειας εργασίας, οι ασφαλιστικοί φορείς δεν ασφαλίζουν τους ενδιαφερόμενους αλλοδαπούς. Μια άλλη μεγάλη καθυστέρηση σημειώνεται στην απόκτηση του πιστοποιητικού υγείας, απαραίτητου δικαιολογητικού για το παραδεκτό της αίτησης για ανανέωση της άδειας. Οι ρυθμίσεις αυτές αποτελούν την αφετηρία και την εφαρμογή μιας διαδικασίας κοινωνικού αποκλεισμού, θεσμοποιημένου και κατοχυρωμένου με νομικής ισχύος παρεμβάσεις από τη μεριά της πολιτείας. Από τη μια πλευρά επιδιώκεται να αποθαρρυνθούν οι μετανάστες να ξεκινήσουν μια

---

¹⁶⁹ Καυάλης, 2003.

επίπονη και δαπανηρή προσπάθεια νομιμοποίησης, κάτι που θα έχει ως συνέπεια την καθολική αδυναμία πρόσβασης στα τακτικά ιατρεία του νοσοκομείου. Από την άλλη, ακόμα και για αυτούς που αποκτούν τις άδειες, η πρόσβαση αναστέλλεται για μεγάλα χρονικά διαστήματα, ενώ επιβαρύνονται και με την προκαταβολή μεγάλου μέρους του εκτιμώμενου κόστους.

Είναι επίσης δυνατή, η λήψη περιοριστικών μέτρων εναντίον του αλλοδαπού για λόγους δημόσιας υγείας, ενώ για τους ίδιους λόγους επιτρέπεται η διοικητική απέλαση αλλοδαπού εφόσον πάσχει από νόσημα που μπορεί να αποτελέσει κίνδυνο για τη δημόσια υγεία σύμφωνα με τα διεθνή δεδομένα και την Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας και αρνείται να συμμορφωθεί προς τα μέτρα που καθορίζονται από τις ιατρικές αρχές αν και του έχει παρασχεθεί η απαραίτητη πληροφόρηση (άρθρο 10 του Ν.3386/2005).

Ένας σημαντικός διαχωρισμός που γίνεται στον τελευταίο νόμο για τη μετανάστευση Ν3386 / 2005¹⁷⁰, είναι αυτός μεταξύ εκείνων που είναι υπήκοοι κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εκείνων που δεν ανήκουν σε κάποιο κράτος-μέλος της Ε.Ε. Μόνο οι τελευταίοι θεωρούνται ως μετανάστες κατά τη μετακίνησή τους, ενώ το ίδιο ισχύει και για την ιατροφαρμακευτική τους περίθαλψη. Είναι μια αλλαγή νομικού χαρακτηρισμού που συνοδεύεται όμως από ένα τελείως διαφορετικό σύστημα μεταχείρισης σε θέματα κίνησης, διαμονής, εργασίας, προσβασιμότητας σε υπηρεσίες υγείας¹⁷¹. Για παράδειγμα, μια γυναίκα αφρικανικής καταγωγής, μουσουλμάνα στο θρήσκευμα, η οποία εγκαθίσταται σε μια επαρχιακή πόλη της Ελλάδας, είναι σχεδόν βέβαιο ότι στον τομέα της προληπτικής γυναικολογικής εξέτασης δεν θα αισθάνεται ιδιαίτερα άνετα. Συχνά οι γυναίκες διέπονται από απόγνωση, βιώνοντας μια διαδικασία με ανυπολόγιστες συνέπειες στην εξασφάλιση της προοπτική γέννησης ενός υγιούς παιδιού, καθώς παραβιάζεται στην πράξη το δικαίωμά τους να ζήσουν την περίοδο

---

¹⁷⁰ http://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/2_nomothesia_artl_current.php, 03/02/08.

¹⁷¹ Ο κυρίαρχος επιστημονικός λόγος είναι ο ιατρικός που θεσμοποιείται μέσα από το νόμο, συνεπικουρούμενος από αστυνομικά μέτρα. Εκτενέστερη αναφορά στις σελ.16-20, του θεωρητικού μέρους της εργασίας.

της εγκυμοσύνης με σιγουριά και ασφάλεια για την σωματική και ψυχολογική τους ισορροπία.

Άλλος παράγοντας που επηρεάζει την ισότιμη πρόσβαση των μεταναστών στις υπηρεσίες υγείας είναι η γλώσσα¹⁷². Τόσο η κατανόηση του συγκεκριμένου προβλήματος υγείας ή της προτεινόμενης θεραπευτικής αγωγής, όσο και η ανάπτυξη της αναγκαίας εμπιστοσύνης ανάμεσα στον ασθενή και το ιατρικό προσωπικό, αποτελούν απαραίτητα στοιχεία για την ολοκληρωμένη και ορθή αντιμετώπιση κάθε περιστατικού. Ο έλεγχος της γλωσσικής έννοιας και του νοήματος, καθώς και των δικτύων επικοινωνίας, συνδέεται άμεσα με τις καθημερινές εμπειρίες των μεταναστών, καθώς και η ελεύθερη πρόσβαση στη γνώση, την πληροφορία και τα συναισθήματα, στα βασικότερα δηλαδή, μέσα της βιοπολιτικής παραγωγής.

Σε συνταγματικό επίπεδο, η αρχή της ισότητας αποτελεί μια από τις κεντρικές συνιστώσες των δημοκρατικών πολιτευμάτων. Στο άρθρο 5 του ελληνικού συντάγματος με τίτλο 'Γενική και προσωπική ελευθερία' αναφέρεται ότι «όλοι όσοι βρίσκονται στην ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, χωρίς διάκριση εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων». Στο ίδιο άρθρο προστέθηκε μία παράγραφος από τη Ζ Αναθεωρητική Βουλή των Ελλήνων¹⁷³, σύμφωνα με την οποία «Καθένας έχει δικαίωμα στην προστασία της υγείας και της γενετικής του ταυτότητας. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία κάθε προσώπου έναντι των βιοϊατρικών παρεμβάσεων. Με αυτόν τον τρόπο, κατοχυρώνεται στην Ελλάδα η άσκηση όλων των ατομικών δικαιωμάτων μεταξύ των οποίων και το κοινωνικό δικαίωμα στην προστασία της υγείας, το οποίο τελεί υπό την μέριμνα του κράτους. Οποιοσδήποτε βρίσκεται στη χώρα μας απολαμβάνει χωρίς διάκριση την άσκηση του δικαιώματος αυτού. Εντούτοις, σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα υπάρχουν πολλές

---

¹⁷² Η γλώσσα, η εργασία, παράγουν μια βαθύτερη υποκειμενικότητα και υποδεικνύουν τρόπους αντιμετώπισης των προβλημάτων της καθημερινής ζωής. Αναλυτικότερη έκθεση της άποψης του Foucault στη σελ.44-46 του θεωρητικού μέρους της εργασίας.

¹⁷³ ΦΕΚ Α' 84, 17/04/2001.

εκδοχές σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της μη διάκρισης και ο τομέας της υγείας δεν αποτελεί εξαίρεση από την πραγματικότητα, την οποία κατά κύριο λόγο βιώνουν τα μέλη των κοινωνικά ευπαθών ομάδων. Ανεξάρτητα από τη νομική προστασία, κατά την εφαρμογή μιας διάταξης μπορεί να παρεμβάλλονται πράξεις, παραλείψεις ή καταστάσεις που να ακυρώνουν στην πράξη την απόδοση της προστασίας αυτής¹⁷⁴.

Μια ευεργετική ρύθμιση του Ν.3386/2005 που καθιερώθηκε ήδη από τον νόμο 2910/2001 (άρθρο 37) είναι η δυνατότητα χορήγησης άδειας παραμονής για λόγους ανθρωπιστικής φύσης. Πρωτοπόρα για τα ελληνικά δεδομένα διάταξη δίνει τη δυνατότητα δωρεάν θεραπευτικής αγωγής, νοσοκομειακής και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης σε αλλοδαπούς οικονομικούς μετανάστες που έχουν μολυνθεί από τη λοίμωξη HIV ή άλλα λοιμώδη νοσήματα. Για το διάστημα που διαρκεί η θεραπευτική αγωγή, δικαιούνται προσωρινής άδειας παραμονής και εργασίας, αποτελώντας σημαντική εξαίρεση σε όσα ισχύουν για την πρόσβαση των ανεπίσημων αλλοδαπών σε δωρεάν υπηρεσίες υγείας, αφού καλύπτει όσους δεν διαθέτουν καθόλου έγκυρη άδεια παραμονής και εργασίας ή η ισχύς αυτών έχει λήξει.

Σημαντική πρόοδος έχει σημειωθεί γενικότερα στα θέματα των οροθετικών ασθενών στη χώρα μας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εγκύκλιος Υ1/3239/4.7.2000 του Υπουργείου Υγείας¹⁷⁵, στην οποία αναφέρεται ότι όλοι οι άνθρωποι, μεταξύ των οποίων οι μετανάστες, έχουν το δικαίωμα σε περίθαλψη και το δικαίωμα να αποφεύγουν τη μόλυνση. Ειδικότερα για τους αλλοδαπούς μετανάστες (παρ. 49-55), δεν επιτρέπεται η εξέταση για ανίχνευση αντισωμάτων του ιού του AIDS ως προϋπόθεση εξόδου ή εισόδου, ανεξάρτητα από τη χώρα προορισμού ή προέλευσης. Το ίδιο ισχύει για την παροχή άδειας παραμονής και την απέλαση ή την άρνηση παροχής ασύλου ή άλλη δυσμενή μεταχείριση εις βάρος ατόμου που έχει προσβληθεί από

---

¹⁷⁴ Η ακύρωση αυτή της προστασίας της υγείας, η αδυναμία άσκησης του δικαιώματος πρόσβασης στις υπηρεσίες υγείας, μπορεί να συνιστά έκφραση της κατάστασης εξαίρεσης, έτσι όπως αυτή προσδιορίζεται από τον Agamben. Παρουσίαση της συλλογιστικής του στις σελ.12-14, και σελ.71-73 του θεωρητικού μέρους της εργασίας.

¹⁷⁵ <http://lawdb.intrasoftnet.com>, 10/02/08.

τον ιό, ανεξαρτήτως χώρας προέλευσης. Ακόμα, στον τομέα της κοινωνικής ασφάλισης και στις υπηρεσίες πρόνοιας, οι εξετάσεις και η χορήγηση φαρμάκων, πρέπει να είναι δωρεάν, χωρίς διάκριση λόγω χρώματος, φύλου, θρησκείας.

Τα παραπάνω συνιστούν διάψευση του βιοπολιτικού μοντέλου, καθώς, τουλάχιστον από την πλευρά του νομοθέτη δεν παράγεται επιστημονικός λόγος που ερμηνεύει και αναλύει σε μια διαχωριστική βάση με σκοπό να διαμορφώσει νέες κατηγορίες και ταξινομήσεις, νέα προβλήματα που οδηγούν σε διάκριση και αποκλεισμό. Δεν είναι ενεργός δηλαδή, ο πρώτος άξονας προσδιορισμού της βιοεξουσίας σύμφωνα με τον Foucault, που αφορά τα πεδία της γνώσης, αλλά ούτε και ο δεύτερος άξονας, εκείνος που μέσω της νομοθεσίας, αποβλέπει στη ρύθμιση και στον έλεγχο καθιερώνοντας διακρίσεις σε συγκεκριμένα πεδία της καθημερινής πρακτικής όπως η υγεία και η σεξουαλικότητα¹⁷⁶.

---

¹⁷⁶ Ο προσδιορισμός της βιοεξουσίας από τον Foucault παρουσιάζεται εκτενέστερα στις σελ. 9-11 του θεωρητικού μέρους της εργασίας.

B. ΟΙ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ

Ιστορικά, ο πρώτος σχετικός νόμος, ήταν ο ν.3275/1925 ‘περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι’ και ίσχυσε μέχρι την αντικατάστασή του από τον νόμο 4310/1929 με τίτλο ‘Περί εγκαταστάσεως και κινήσεως αλλοδαπών εν Ελλάδι, αστυνομικού ελέγχου, διαβατηρίων, απελάσεων και εκτοπίσεων’ ο οποίος ίσχυσε μέχρι το 1991 με κάποιες τροποποιήσεις¹⁷⁷. Οι διατάξεις του απαγόρευαν την είσοδο στην Ελλάδα με σκοπό την εργασία για όσους δεν είχαν εκ των προτέρων εφοδιαστεί με την άδεια εργασίας την οποία εξέδιδε ο Υπουργός Εσωτερικών και μετά το 1936 ο Υπουργός Εργασίας.

Μετά από 62 χρόνια ο νόμος αυτός αντικαθίσταται από τον ν.1975/1991¹⁷⁸, ο οποίος συμπίπτει χρονικά με την εμφάνιση των πρώτων μαζικών ρευμάτων μεταναστών που ακολούθησαν τις αλλαγές στις χώρες του ανατολικού μπλόκ. Μέσω αυτού, πραγματοποιήθηκε μια πρώτη βεβιασμένη αντίδραση σε ένα νέο φαινόμενο, δείγμα της άγνοιας των αρμοδίων για τη μετανάστευση αρχών, αλλά και της διάθεσης να αντιμετωπιστούν οι μετανάστες ως κίνδυνος και όχι ως νέα πραγματικότητα για τη χώρα.

Συγκεκριμένα διατηρείται η απαγόρευση εισόδου χωρίς την προαπαιτούμενη άδεια εργασίας, ετήσιας αρχικά διάρκειας, επί τη βάση της οποίας εκδιδόταν και η άδεια παραμονής που προστάτευε τους εργαζομένους και τους εργοδότες τους από αυστηρές κυρώσεις που συνόδευαν την ανεπίσημη εργασία. Στόχος ήταν να αποφευχθεί η δημιουργία της εντύπωσης ότι μπορεί εύκολα κανείς να αναζητήσει εργασία στην Ελλάδα δια της νομίμου οδού και για αυτό οι υπεύθυνοι της μεταναστευτικής πολιτικής φρόντισαν να πλαισιώσουν τις προϋποθέσεις απόκτησης των αδειών εργασίας και

---

¹⁷⁷ Καψάλης Α., Κατσορίδας Δ., 2004.

¹⁷⁸ ΦΕΚ Α’ 184, 21/11/1999.

παραμονής με τη συγκέντρωση όσο το δυνατόν περισσότερων δικαιολογητικών εγγράφων. Επιπρόσθετα, ο αριθμός των αλλοδαπών μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '80, ήταν τόσο ασήμαντος, που δεν προκαλούσε ανησυχίες στο κράτος, η νομιμότητα ή μη της παραμονής τους στο ελληνικό έδαφος. Το ίδιο συμβαίνει και με την κοινή γνώμη, άλλωστε, όπως υπογραμμίζεται από τους Μαυράκη, Παρανόγλου και Παύλου (2001), η έκφραση «λαθρομετανάστες» ήταν ανύπαρκτη μέχρι τότε. Ο υπερβολικά μεγάλος αριθμός υπηρεσιών (υπουργεία, αστυνομικές υπηρεσίες, ΟΑΕΔ κ.α.) που εμπλέκει, καθιστά τον έλεγχο και το χειρισμό της εισόδου και της παραμονής αλλοδαπών μια πραγματικά δαιδαλώδη κατάσταση. Πρόκειται περισσότερο για μια αστυνομικού τύπου προσέγγιση, καθώς μέσω του νόμου, παραχωρείται η διαχείριση της μετανάστευσης στο Υπουργείο Δημόσιας Τάξης. Ενδεικτικά, ο νομοθέτης προβλέπει τη δημιουργία ειδικών ομάδων για τη «δίωξη παράνομων αλλοδαπών» αφενός, και για την «απέλασή» τους αφετέρου. Αυτή η πρώτη προσέγγιση, η οποία ευθυγραμμίζεται με την αντίστοιχη της Ε.Ε., καθρεφτίζει μια αμυντική στάση απέναντι στη μετανάστευση.

Ο συνδυασμός αστυνομικών μέτρων και γραφειοκρατικών μηχανισμών αποδείχθηκε αναποτελεσματικός, αφού δεν συνέβαλε ούτε στην αναχώρηση των μεταναστών, ούτε και στην αποτροπή της εισόδου νέων, αναγκάζοντας το κράτος να υιοθετήσει το Πρώτο Πρόγραμμα Νομιμοποίησης. Η υλοποίησή του περιελάμβανε δύο φάσεις: κατά την πρώτη φάση (προεδρικό διάταγμα. 358/1997)¹⁷⁹, έγινε η 'καταγραφή των αλλοδαπών που διαμένουν παράνομα στην Ελλάδα και είτε απασχολούνται είτε αναζητούν απασχόληση'. Όσοι ανταποκρίθηκαν απέκτησαν τη λευκή κάρτα, την κάρτα προσωρινής άδειας παραμονής που επέιχε και θέση προσωρινής άδειας εργασίας. Με τη διαδικασία αυτή, μόνο το 40% των αλλοδαπών που συμμετείχαν στο πρόγραμμα νομιμοποιούνται, οι υπόλοιποι παραμένουν στη χώρα σε καθεστώς παρανομίας.

---

¹⁷⁹ ΦΕΚ Α' 240, 28/11/1997.

Ένα χρόνο μετά την εφαρμογή του Πρώτου Προγράμματος Νομιμοποίησης ακολουθεί, η εφαρμογή του «μαζικού ελέγχου νομιμότητας», ο οποίος βαπτίζεται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης ως ‘επιχείρηση σκούπα’. Έχει ως στόχο την «εκκαθάριση» της χώρας από τους παράνομα διαμένοντες μετανάστες και ως αποτέλεσμα τη σύλληψη και την απέλαση δεκάδων χιλιάδων αλλοδαπών, σύμφωνα με τη λογική της «μηδενικής ανοχής»¹⁸⁰. Μέχρι το 2001 περισσότεροι από δύο εκατομμύρια μη νόμιμα διαμένοντες στη χώρα αλλοδαποί απελαύνονται¹⁸¹, ενώ πρέπει να συνεκτιμηθεί το γεγονός ότι το 1999 η Ελλάδα κατείχε την πρώτη θέση στην Ευρώπη με ποσοστό 46% στην αναλογία φυλακίσεων ημεδαπών και αλλοδαπών. Σύμφωνα με την έκθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου του 2001, το 25% (μέσος όρος) των τροφίμων φυλακών σε κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι αλλοδαποί, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό σχεδόν διπλασιάζεται στην Ελλάδα¹⁸².

Στην περίπτωση αυτή, που αφορά την ελεύθερη ή όχι κίνηση των μεταναστών στη χώρα μας και που ο νόμος εφαρμόζεται στην πράξη και όχι στο επίπεδο των προθέσεων, φαίνεται να υπάρχει εκείνο το οργανικό θεσμικό σύνολο που περιγράφει ο Foucault, σύνολο που εμπεριέχει πειθαρχικούς και ρυθμιστικούς μηχανισμούς που έχουν να κάνουν με τον αστυνομικό έλεγχο από τη μια και με την υγιεινή, την ασφάλιση, την οικογένεια, από την άλλη, συγκροτώντας το θεωρητικό σχήμα της ‘βιοεξουσίας’¹⁸³. Υπάρχουν στρατηγικές που αποβλέπουν στη ρύθμιση μέσω της νομοθεσίας και της πολιτικής, πεδία γνώσης και επιστημονικοί

---

¹⁸⁰ Στο άρθρο των Γ. Μαρνέλλου, Κ. Κυριακόπουλου αποτυπώνονται τα χαρακτηριστικά του «μαζικού ελέγχου νομιμότητας». Οι δημοσιογράφοι σημειώνουν: «Επιχείρηση ‘σκούπα’ για λαθρομετανάστες και ειδικά Αλβανούς, ξεκινά το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης, υλοποιώντας εισηγήσεις των επιτελικών στελεχών της αστυνομίας. Ανώτατα πολιτικά στελέχη του μεγάρου της Κατεχάκη έχουν δώσει εντολές να ξεκινήσουν αμέσως οι επιχειρήσεις. Σύμφωνα με το σχέδιο, θα απελαύνονται αμέσως όσοι δεν διαθέτουν νομιμοποιητικά έγγραφα, αλλά και όσοι παρουσιάζουν έστω και τυπικές ελλείψεις σε διαδικασίες που ήδη έχουν ξεκινήσει για τη νομιμοποίησή τους. Θα εκδιώκονται επίσης και όσοι έχουν νομιμοποιητικά έγγραφα, αλλά δεν μπορούν να αποδείξουν κατά τη στιγμή του ελέγχου τους, ότι ισχύουν οι προϋποθέσεις που έχουν δηλώσει. Θα επιδειχθεί ανοχή μόνο σε όσους αποδεδειγμένα ζουν φιλήσυχα και είναι οικογενειάρχες. Κυβερνητικοί παράγοντες γνωρίζουν, όπως λένε, ότι σε τέτοιες περιπτώσεις μπορεί να γίνουν και αδικίες. Ωστόσο, είναι αποφασισμένοι, για λόγους δημοσίου συμφέροντος και ασφάλειας, να προχωρήσουν στην υλοποίηση των σκληρών αυτών μέτρων». Βλ. Γ. Μαρνέλλος, Κ. Κυριακόπουλος, στο <http://archive.enet.gr/1999/05/030/online/keimena/fpage/fpage.htm>, 18/02/08.

¹⁸¹ Baldwin Edwards, 2004.

¹⁸² European Parliament, “Report on the situation as regards fundamental rights in the EU”, (21.06.2001), www.europa.eu.int. Doc A5-0223/2001 rev, final, 24/02/08.

¹⁸³ Λεπτομερέστερη έκθεση του θεωρητικού πλαισίου που ανήκει στον Foucault, σελ. 9-11 της παρούσης εργασίας.

λόγοι που καθιερώνουν κανονικότητες, μορφές υποκειμενοποίησης, αντίληψης του εαυτού και της ζωής. Όλα όσα δηλαδή αποτελούν τους άξονες του εξουσιαστικού παραδείγματος στον Foucault.

B.1. Ο ΝΟΜΟΣ 2910/2001

Με τον νόμο αυτό ανοίγεται ο δρόμος για το Δεύτερο Πρόγραμμα Νομιμοποίησης, ενώ βασικά του σημεία αποτελούν σταθμό στη θεσμοθέτηση μιας νομοθεσίας για τη μετανάστευση.

Τα σημεία αυτά είναι:

A) Η ανάθεση στο Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης του συντονισμού της μεταναστευτικής πολιτικής.

B) Η σύσταση, σε κάθε περιφερειακή διεύθυνση αλλοδαπών και μετανάστευσης, τριμελούς Επιτροπής Μετανάστευσης, που γνωμοδοτεί κατόπιν συνεντεύξεων με τον ενδιαφερόμενο, για την χορήγηση ή ανανέωση της άδειας παραμονής.

Γ) Το άρθρο 19 καθορίζει τη διαδικασία χορήγησης άδειας για την παροχή εξαρτημένης εργασίας σε αλλοδαπό. Η χορήγηση άδειας εργασίας αποτελεί προϋπόθεση για την άδεια εισόδου και άδεια παραμονής. Για αυτόν τον λόγο, η ισχύς της σύμβασης για την απασχόληση του αλλοδαπού τελεί υπό την αναβλητική αίρεση της χορήγησης της άδειας παραμονής.

Ο Νόμος 2910 αποδεικνύει τη σύγχυση που διατηρείται μεταξύ μεταναστευτικής και αντιεγκληματικής/ ποινικής πολιτικής, καθώς άρθρα του νόμου (19 μέχρι 24), συνδυάζονται με τα Προεδρικά Διατάγματα του 1997, που έχουν σκοπό τη νομιμοποίηση μέσω απογραφής, των αλλοδαπών που διαμένουν ήδη στην Ελλάδα, υπό παράνομο καθεστώς. Επιπλέον, θεσπίζονται μια σειρά από δικαιώματα, όπως η πρόσβαση όλων των αλλοδαπών παιδιών στην εκπαίδευση, τα ίσα εργασιακά και ασφαλιστικά δικαιώματα μεταξύ Ελλήνων και αλλοδαπών τρίτων χωρών, η διευκόλυνση στις διαδικασίες οικογενειακής επανένωσης. Τέλος, ξενοφοβικές ή

ρατσιστικές συμπεριφορές-πράξεις θεωρούνται για πρώτη φορά ποινικά αδικήματα.

Από την άλλη πλευρά, το κείμενο του νόμου παραμένει ελλιπές σε ότι αφορά βασικά δικαιώματα, καθώς θέτει πολλούς περιοριστικούς όρους και προϋποθέσεις. Για παράδειγμα, στην περίπτωση της συμμετοχής των αλλοδαπών παιδιών στην εκπαίδευση, θέτει ως όρο την προσκόμιση εγγράφων, που οι γονείς δεν είναι πάντα σε θέση να διαθέσουν, με αποτέλεσμα να αποκλείονται αρκετά παιδιά αλλοδαπών από τα σχολεία της χώρας.

Η δεύτερη φάση νομιμοποίησης ξεκίνησε το Σεπτέμβριο του 2001, όταν όσοι είχαν προσωρινή κάρτα παραμονής, κλήθηκαν να ανανεώσουν την αίτησή τους, για να αποκτήσουν άδεια παραμονής για ένα χρόνο και να καταθέσουν αίτηση για απόκτηση άδειας εργασίας. Λόγω των γραφειοκρατικών προβλημάτων που ανέκυψαν κατά την εφαρμογή του, ο νόμος τροποποιήθηκε δεκάδες φορές στα τέσσερα χρόνια εφαρμογής του¹⁸⁴.

Σύμφωνα με τους όρους της εγκυκλίου 37/10014/04 του Υπουργείου Δικαιοσύνης οι υπήκοοι των οκτώ νέων ευρωπαϊκών χωρών-μελών, θα τυγχάνουν ίσης μεταχείρισης με τους υπηκόους της ΕΕ των 15, με την προϋπόθεση ότι διαθέτουν στοιχεία που αποδεικνύουν τη δωδεκάμηνη νόμιμη παραμονή και εργασία τους στη χώρα¹⁸⁵. Το Φεβρουάριο του 2005 η ελληνική νομοθεσία με τον νόμο 3304/2005 ενσωματώνει τις ευρωπαϊκές οδηγίες 43/2000 και 78/2000 για ίση μεταχείριση στην εργασία, στην απασχόληση και στην παροχή αγαθών και υπηρεσιών. Σύμφωνα με το άρθρο 16 του νόμου: «όποιος παραβιάζει την κατά τον παρόντα νόμο απαγόρευση της διακριτικής μεταχείρισης για λόγους εθνοτικής ή φυλετικής καταγωγής ή θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, κατά τη συναλλακτική διάθεση αγαθών ή προσφορά υπηρεσιών στο κοινό,

---

¹⁸⁴ Βλ. κείμενο «Ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο, ν.2910/2001, ενοποιημένη έκδοση με τις πρόσφατες τροποποιήσεις», στο www.imepo.gr/documents/N2910.PDF, 17/10/07.

¹⁸⁵ www.hlhr.gr, 22/10/07.

τιμωρείται με φυλάκιση 6 μηνών μέχρι 3 ετών και με χρηματική ποινή 1.000 έως 5.000 ευρώ»¹⁸⁶.

B.2. Ο ΝΟΜΟΣ 3386/2005

Ο νόμος 3386/2005¹⁸⁷ με τίτλο «είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια», προαναγγέλλει ένα τρίτο πρόγραμμα νομιμοποίησης και ορίζει τις νέες προϋποθέσεις για την απόκτηση άδειας παραμονής.

Στην εισηγητική Έκθεση του Νόμου αναφέρονται οι εξής επιδιώξεις¹⁸⁸:

A) Η ανάληψη μιας στρατηγικής πρωτοβουλίας για τη διαχείριση της μεταναστευτικής ροής

B) Η εντατικοποίηση των ελέγχων ώστε να αποφευχθούν τα φαινόμενα ανεξέλεγκτης εισόδου και εξόδου αλλοδαπών από τη χώρα

Γ) Η οριστική καταγραφή των παρανόμως διαμενόντων και η κοινωνική ένταξη των νομίμων μεταναστών.

Ο νόμος αποκλείει από το δικαίωμα στη νομιμοποίηση όσους διαμένουν χρόνια στην Ελλάδα αλλά δεν κατέχουν τα απαραίτητα δικαιολογητικά (διαβατήριο, ταυτότητα) και στη χώρα προέλευσής τους δεν υπάρχει ελληνικό προξενείο ή πρεσβεία. Ανάλογα λοιπόν, με τη χώρα προέλευσης, εντάσσονται ή αποκλείονται από τη διαδικασία.

Πρόκειται για ρύθμιση σύμφυτη με τη βιοπολιτική των συνόρων, καθώς καθιερώνονται διακρίσεις ανάλογα με τη χώρα καταγωγής, διακρίσεις που διευκολύνουν ή δυσχεραίνουν την κίνηση των ατόμων στην προσπάθειά τους για αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής¹⁸⁹.

Με σχετικές διατάξεις, ο νόμος επιβάλλει σε κάθε εργαζόμενο αλλοδαπό να δηλώνει στο δημαρχείο του τόπου διαμονής του τη φύση

---

¹⁸⁶ Ο νόμος 3304/2005 για ίση μεταχείριση στην εργασία, την απασχόληση και την παροχή αγαθών και υπηρεσιών, είναι διαθέσιμος στην ιστοσελίδα www.disabled.gr, 20/10/07.

¹⁸⁷ http://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/2_nomothesia_artl_current.php, 25/01/08.

¹⁸⁸ Καψάλης Α., 2004.

¹⁸⁹ Περισσότερα για τη βιοπολιτική των συνόρων στις σελ. 67-68, του θεωρητικού μέρους της εργασίας.

της εργασίας του και του παρέχεται άδεια παραμονής ισχύος ενός έτους για τη συγκεκριμένη εργασία που δήλωσε και για το νομό που υπάγεται η εργασία του. Στην περίπτωση που επιθυμεί να αλλάξει τόπο ή αντικείμενο εργασίας έχει υποχρέωση να το δηλώσει στις αρμόδιες αρχές και να καταθέσει εκ νέου αίτηση άδειας παραμονής, καθώς η άδεια που του έχει χορηγηθεί παύει να ισχύει.

B.3. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΓΚΥΚΛΙΟΥ Υ4α/οικ.8992

Στις 13 Ιουλίου του 2000 κοινοποιήθηκε από το Υπουργείο Υγείας στους προέδρους και τα διοικητικά συμβούλια των νοσοκομείων του Εθνικού Συστήματος Υγείας και στο Εθνικό Κέντρο Άμεσης Βοήθειας, η εγκύκλιος Υ4α/οικ.8992¹⁹⁰ με τίτλο ‘Ιατροφαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη αλλοδαπών’, όπου γινόταν μια προσπάθεια ρύθμισης των προϋποθέσεων πρόσβασης στις δημόσιες υπηρεσίες υγείας για όλους τους αλλοδαπούς που βρίσκονται στη χώρα μας. Στο εισαγωγικό τμήμα της εγκυκλίου αναπτύσσεται η δικαιολογητική βάση για την ανάγκη δραστηρικής παρέμβασης από την πλευρά του Υπουργείου, όπου, εμφανίζονται οι αλλοδαποί στο σύνολό τους ως η αιτία της ‘μαύρης τρύπας’ των νοσοκομείων της χώρας. Η εν λόγω πρωτοβουλία παρουσιάζεται σαν η έσχατη λύση προκειμένου να προστατευθούν τα συμφέροντα του Έλληνα φορολογούμενου, εις βάρος του οποίου νοσηλεύονταν δωρεάν αλλοδαποί που δεν έχουν αυτό το δικαίωμα, επιβαρύνοντας τον κρατικό προϋπολογισμό. Σύμφωνα με την εγκύκλιο, υπήρχε λαθρεμπόριο υγείας στο οποίο συμμετείχαν αλλοδαποί με δύο τρόπους. Είτε έκαναν πανάκριβες εγχειρήσεις ερχόμενοι στην Ελλάδα ως τουρίστες με αποκλειστικό σκοπό την δωρεάν νοσηλεία, είτε πλαστογραφούσαν βιβλιάρια οικονομικής αδυναμίας ή και βιβλιάρια ασφαλιστικών φορέων με τα οποία παρέχεται δωρεάν ιατροφαρμακευτική και νοσηλευτική περίθαλψη από τα νοσοκομεία του ΕΣΥ.

¹⁹⁰ <http://www.inegsee.gr/enimerwsi-112-doc3.htm>, 25/01/08.

Για τον τερματισμό του φαινομένου της ‘κερδοσκοπίας ολίγων επιτηδείων’ καθώς στο κύκλωμα συμμετέχουν γιατροί και διοικητικοί υπάλληλοι, λαμβάνονται δραστικά μέτρα τα οποία πλήττουν το σύνολο των μεταναστών που διαβιούν στη χώρα μας. Στο εξής για την παροχή περίθαλψης απαιτείται ισχύον ταξιδιωτικό έγγραφο με προξενική θεώρηση σε ισχύ και για την εισαγωγή τακτικών περιστατικών προκαταβάλλεται υποχρεωτικά από τους ίδιους, τους ασφαλιστικούς τους φορείς ή τις ασφαλιστικές εταιρείες το 50% του εκτιμώμενου κόστους περίθαλψης και νοσηλείας. Σε όλες τις περιπτώσεις τακτικού ή έκτακτου περιστατικού, τηρείται κανονικά η διαδικασία είσπραξης νοσηλίων. Ταυτόχρονα οι ιατροί αναλαμβάνουν να ελέγχουν τα ‘νομιμοποιητικά’ ως προς την παραμονή έγγραφα των αλλοδαπών που προσέρχονται στα εξωτερικά ή τακτικά ιατρεία¹⁹¹.

Οι διατάξεις αυτές δεν εφαρμόστηκαν ούτε για μία μέρα. Τα σωματεία των νοσοκομειακών γιατρών και των εργαζομένων στα νοσοκομεία αρνήθηκαν με πλήθος ανακοινώσεων και εκδηλώσεων να συμμορφωθούν επικαλούμενοι εκτός από ανθρωπιστικούς λόγους και τον όρκο του Ιπποκράτη που απαγορεύει την οποιαδήποτε κατάδοση ασθενούς. Τριάντα μήνες αργότερα, κάτω από το βάρος και της αντίδρασης της κοινής γνώμης, το Υπουργείο Υγείας με νέα εγκύκλιο καταργεί και επισήμως την υποχρέωση των ιατρών να ειδοποιούν τις αρμόδιες αρχές στην περίπτωση που αντιληφθούν ότι πρόκειται για ανεπίσημο μετανάστη¹⁹².

Στο συγκεκριμένο εμπειρικό παράδειγμα, για την περίοδο και τον τύπο της κοινωνικής οργάνωσης στην οποία αναφερόμαστε, χωρίς πρόθεση γενίκευσης, θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε την επαλήθευση της θέσεως του Foucault για την ελευθερία του υποκειμένου και της δυνατότητας του να αναλαμβάνει αυτόνομη δράση, σε αντίθεση με τη θέση του Althusser ο οποίος στερεί από

---

¹⁹¹ Διαπιστώνουμε εδώ, τη συνδρομή και τη συνεργασία πειθαρχικών και ρυθμιστικών μηχανισμών, όπως αυτή περιγράφεται από τον Foucault, ως βασική συνιστώσα ιατρικοποίησης της κοινωνίας στο έργο του *Birth of the Clinic*, 1975. Περισσότερα για τη θέση του αυτή στις σελ. 16-23 του θεωρητικού μέρους της εργασίας.

¹⁹² Καψάλης, 2003.

το υποκείμενο κάθε πιθανότητα ελευθερίας ή αυθυπαρξίας¹⁹³. Υπάρχει λοιπόν δυνατότητα διαφυγής από τον βιοπολιτικό ιστό, μια και η εξουσία δεν είναι μόνο η δυνατότητα απόφασης αλλά και η πρακτική, η υλοποίηση της απόφασης που εντάσσεται στο επίπεδο της δραστηριότητας των υποκειμένων και των ομάδων¹⁹⁴.

Γ. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ

Όσον αφορά τη δυνατότητα οικογενειακής επανένωσης του μετανάστη, απαιτείται η προσκόμιση αποδεικτικών στοιχείων νόμιμης και συνεχούς διαμονής στη χώρα τα δύο τελευταία χρόνια και φορολογική δήλωση που αποδεικνύει ότι διαθέτει σταθερές χρηματικές πηγές για τη συντήρηση των μελών της οικογένειάς του. Το κεφάλαιο XII του νόμου 3386 υπενθυμίζει το δικαίωμα στην ισότιμη συμμετοχή των μεταναστών στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ζωή της χώρας, με παράλληλη προσπάθεια για διατήρηση της εθνικής τους ταυτότητας, ενώ προαναγγέλλει ένα «Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης», το οποίο αποτελείται από τις εξής συνιστώσες: α) την πιστοποιημένη γνώση της ελληνικής γλώσσας, β) την επιτυχή παρακολούθηση εισαγωγικών μαθημάτων ιστορίας, πολιτισμού, τρόπου ζωής της ελληνικής κοινωνίας, γ) την ένταξη στην ελληνική αγορά εργασίας και δ) την ενεργό κοινωνική συμμετοχή. Όμως, υπάρχει ασάφεια σχετικά με τη χρηματοδότηση του προγράμματος, το χρόνο έναρξης του και τη διάρκειά του. Επίσης, δεν προβλέπεται κανένα πολιτικό δικαίωμα στους νόμιμα διαμένοντες αλλοδαπούς, δεν γίνεται αναφορά συμμετοχής σε εκλογικές διαδικασίες, αντίθετα με σχετική Οδηγία της Ε.Ε. που προβλέπει το δικαίωμα εκλογιμότητας στις εθνικές εκλογές.

---

¹⁹³ Αναλυτική παρουσίαση των θέσεων του Foucault και του Althusser για την ελευθερία του υποκειμένου στο Κεφάλαιο 2, σελ.44-46, της παρούσης εργασίας.

¹⁹⁴ Πρόκειται ουσιαστικά για μια επαλήθευση της άποψης του Foucault για την φύση της εξουσίας. Περισσότερα στο κεφάλαιο 1, σελ.5-8, του θεωρητικού μέρους της εργασίας.

Δεν υπάρχουν διατάξεις σχετικές προς το δικαίωμα απόκτησης της ελληνικής υπηκοότητας και είναι ξεκάθαροι οι περιορισμοί στην ελευθερία μετακίνησης και εργασίας των αλλοδαπών τρίτων χωρών, αφού τους υποχρεώνει να διαμένουν και να εργάζονται με συγκεκριμένη ειδικότητα, αυτοί και τα μέλη της οικογένειάς τους, στο νομό για τον οποίο εκδόθηκε η άδεια παραμονής και εργασίας. Καμία αναφορά δεν γίνεται για τα παιδιά των μεταναστών, την εκπαίδευσή τους, τα πολιτικά τους δικαιώματα, την προστασία τους από την απέλαση.

Βέβαια, την κοινωνική ένταξη των μεταναστών, κάνει αδύνατη η εφαρμογή οδηγιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως αυτή (Α6-Ο339/2007), που προβλέπει απέλαση από την Ε.Ε. όλων των «χωρίς χαρτιά» μεταναστών και ταυτόχρονα παρατείνει τον χρόνο κράτησης μέχρι την απέλαση από 3 μήνες σε 18, επιβάλλοντας επιπρόσθετα πενταετή απαγόρευση εισόδου¹⁹⁵. Η κράτηση ενός ανθρώπου ως την απέλασή του, το διάστημα που μεσολαβεί, μεταφέρει το άτομο στην ‘γκρίζα ζώνη’ ύπαρξης και ανυπαρξίας, απουσίας πολιτικής και κοινωνικής υπόστασης, αποδίδοντας στη ζωή του την «ιερότητα» για την οποία μιλά ο Agamben¹⁹⁶. Άλλο σημαντικό σημείο της οδηγίας είναι ότι ορίζει σαφώς πως η επιστροφή των «χωρίς χαρτιά» μεταναστών, μπορεί να μην γίνεται αποκλειστικά στη χώρα προέλευσής τους, «αλλά και σε τρίτη χώρα, με την οποία έχουν αναπτύξει δεσμούς». Αν λοιπόν ψηφιστεί η οδηγία, ένας μετανάστης ή πρόσφυγας από το Αφγανιστάν ή το Ιράκ, θα μπορεί να κρατηθεί φυλακισμένος μέχρι και ενάμιση χρόνο και στη συνέχεια να απελαθεί στη Λιβύη. Για τα επόμενα πέντε χρόνια, αν αποπειραθεί να ξαναμπει σε χώρα της Ε.Ε. θα απελαύνεται αμέσως χωρίς καμιά δυνατότητα αντίδρασης¹⁹⁷.

Η οδηγία που ψηφίστηκε στην οριστική της μορφή στις 18/6/2008, αφήνει περιθώριο δύο ετών στις χώρες της Ε.Ε για να την εφαρμόσουν και έχει στόχο ως το 2010 να υπάρξει κοινή πολιτική για το άσυλο και την μετανάστευση στην Ευρωπαϊκή

¹⁹⁵ http://athens.indymedia.org/front.php3?lang=el&article_id=849157, 4/4/2008

¹⁹⁶ Οι έννοιες της “ιερής ζωής – homo sacer” στις σελ.13-14 του θεωρητικού μέρους της εργασίας.

¹⁹⁷ <http://www.clandestina.org>, 5/4/2008

Ένωση¹⁹⁸. Η πρόβλεψη που αφορά τον υπερβολικό χρόνο κράτησης των 18 μηνών μπορεί να οδηγήσει σε δημιουργία μικρών «Γκουαντάναμο» ανά την Ευρώπη, στα οποία θα κρατούνται οι παράνομοι μετανάστες εν όψει της απέλασής τους, ενώ δεν περιλαμβάνει εγγυήσεις για τα παιδιά. Ενώ η Δύση προστατεύει πρόσφυγες που απειλούνται για πολιτικούς ή θρησκευτικούς λόγους, δεν παρέχει ανάλογη προστασία σε αυτούς των οποίων η ζωή απειλείται εξαιτίας της ακραίας φτώχειας, των λιμών, ασθενειών και επιδημιών, κινδύνους από τους οποίους οι άνθρωποι έχουν εξίσου το δικαίωμα να διαφύγουν¹⁹⁹.

Η Διεθνής Αμνηστία καταδίκασε την οδηγία υπογραμμίζοντας πως δεν εγγυάται την ασφάλεια και την αξιοπρέπεια των μεταναστών, επιδεινώνοντας τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται οι μετανάστες στα κράτη – μέλη και δημιουργώντας ένα εξαιρετικά κακό παράδειγμα για άλλες περιοχές του κόσμου²⁰⁰.

---

¹⁹⁸ www.in.gr, 19/6/2008

¹⁹⁹ Είναι εμφανές εδώ η σημασία του πληθυσμού, ως μονάδα βιοπολιτικής προσέγγισης και ανάλυσης, όπου η προσπάθεια εξασφάλισης και νομιμοποίησης όλων των συνθηκών που ευνοούν την ανάπτυξή του, όπως η υγεία και η οικονομία, αποτελούν σταθερές παραμέτρους της εξουσίας. Αναλυτικότερα για τον χαρακτήρα της βιοεξουσίας στις σελ. 10-11 του θεωρητικού μέρους της εργασίας.

²⁰⁰ www.amnesty.org.gr, 19/7/2008

Δ. Η ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΒΙΟΜΕΤΡΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

Μια σειρά προτάσεων για βιομετρικούς ελέγχους, επεξεργάζονται την περίοδο αυτή, επιτροπές της Ευρωπαϊκής Ένωσης που συνεργάζονται σε θέματα ασφαλείας μεταξύ των κρατών-μελών, μετανάστευσης και φύλαξης εξωτερικών συνόρων της κοινότητας²⁰¹. Η σύγχρονη τεχνολογία, με τη χρήση βιομετρικών στοιχείων στα διαβατήρια και τις θεωρήσεις παρέχει σαφώς ενισχυμένες δυνατότητες για αποτελεσματικότερο έλεγχο στα σύνορα.

Τον Οκτώβρη του 2005 άρχισε να λειτουργεί πειραματικά η αστυνομική υπηρεσία για τη διαχείριση της επιχειρησιακής συνεργασίας στα εξωτερικά σύνορα με την επωνυμία 'FRONTEX', αντανακλώντας το όραμα των ηγετών της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη δημιουργία ενός ολοκληρωτικού συστήματος διαχείρισης των συνόρων για τον εικοστό πρώτο αιώνα²⁰². Η βάση δεδομένων διαθέσιμου τεχνικού εξοπλισμού της FRONTEX περιλαμβάνει προς το παρόν πάνω από εκατό σκάφη, αλλά και αεροπλάνα, ελικόπτερα, εκατοντάδες εξαρτήματα εξοπλισμού ελέγχου συνόρων, όπως κινητές μονάδες ραντάρ, οχήματα, θερμικές κάμερες και κινητούς ανιχνευτές καρδιακού παλμού. Στην

---

²⁰¹ portal.kathimerini.gr/4Dcgi/_w_articles_kathextra-20 12/12/2007-215086_32k, 24/01/08.

²⁰² <http://athens.indymedia.org>, 29/01/08.

πρόσφατη σύνοδο της Ε.Ε. στην Λιουμπλιάνα στην οποία μετείχε ο Έλληνας υπουργός Εσωτερικών, διεκδικήθηκε επιτακτικά από τη χώρα μας να λειτουργήσει στον Πειραιά το ένα από τα δύο μεγάλα περιφερειακά επιχειρησιακά κέντρα της FRONTEX, ενώ η Ελλάδα έχει ήδη αναλάβει την προεδρία της διοργάνωσης της 3^{ης} συνόδου του Παγκόσμιου Φόρουμ για τη Μετανάστευση και την Ανάπτυξη, το φθινόπωρο του 2009²⁰³.

Τον Μάρτιο του 2008 οι προτάσεις του επίτροπου Δικαιοσύνης της ΕΕ Fratini, αφορούν ριζική ενίσχυση των συνοριακών ελέγχων, με τους ταξιδιώτες που εισέρχονται στην ΕΕ να δίνουν ψηφιακά δακτυλικά αποτυπώματα²⁰⁴. Η πρόταση περιλαμβάνει δορυφορικό σύστημα επιτήρησης των περιοχών μέσω των οποίων κινούνται πρόσφυγες και οικονομικοί μετανάστες, ένα υπερσύστημα διαρκούς επιτήρησης των συνόρων, αλλά και τη λεπτομερή καταγραφή των στοιχείων όλων όσων επισκέπτονται την ΕΕ. Πρόκειται για την ενίσχυση των μέσων επιτήρησης των εξωτερικών συνόρων, με τη συνδρομή της ήδη υπάρχουσας, επίσημης υπηρεσίας ελέγχου «Frontex». Το υπερσύστημα ονομάζεται «Eurossur» και θα επιτρέπει τη διαρκή επιτήρηση συνόρων με δορυφορικά, εναέρια, επίγεια και πλωτά μέσα, παρέχοντας συνεχή κάλυψη όλων όσοι προσεγγίζουν ή διέρχονται τα σύνορα, σε οποιοδήποτε σημείο τους, με στόχο τον έγκαιρο εντοπισμό, ταυτοποίηση, παρακολούθηση και σύλληψη των λαθρομεταναστών αλλά και κάθε λογής κακοποιών ή λαθρεμπόρων.

Στο όλο εγχείρημα αποδίδεται και μια ανθρωπιστική διάσταση καθώς προβάλλεται ο ισχυρισμός ότι με την έγκαιρη σύλληψη μεταναστών θα προλαμβάνονται ανθρώπινες τραγωδίες που συνοδεύουν τις προσπάθειές τους να περάσουν τα σύνορα. Προτείνεται η δημιουργία ‘ηλεκτρονικού βιβλίου’ άμεσης και πλήρους ταυτοποίησης εισερχομένων και εξερχομένων, ώστε να εντοπίζονται όσοι παραμένουν για χρονικό διάστημα μεγαλύτερο από εκείνο που τους έχει επιτραπεί. Επίσης, η δημιουργία λεπτομερούς «φακέλου» κάθε επισκέπτη, που θα περιλαμβάνει

---

²⁰³ <http://www.bbc.co.uk/greek/domesticnews/story>, 4/4/2008.

²⁰⁴ <http://www.oneearth.gr/cgi-bin/oneearth/pages/3rdpagenew.pl?arcode=080218080339>, 28/3/2008.

πλήρη βιομετρικά δεδομένα, στοιχεία από την αεροπορική εταιρεία που τον μετέφερε (κατά το αμερικανικό πρότυπο), στοιχεία που προκύπτουν από την έκδοση βίζας. Ο ίδιος φάκελος θα περιλαμβάνει το πλήρες ταξιδιωτικό 'ιστορικό' κάθε επισκέπτη και το κατά πόσο υπήρξε νομοταγής σε προηγούμενες επισκέψεις του. Εμπνευσμένο από τα αντίστοιχα μέτρα που υιοθέτησαν οι ΗΠΑ, το σύστημα θα αποθηκεύει 19 είδη δεδομένων, δηλαδή ηλεκτρονικές διευθύνσεις, τηλέφωνα κ.α. για διάστημα 13 ετών.

Μέσα στο 2008 πρόκειται να εγκριθεί επίσημα το σύστημα πληροφοριών για τις θεωρήσεις με την επωνυμία VIS, όπου θα εισαχθούν εξαρχής βιομετρικά αναγνωριστικά στοιχεία. Όλοι οι υπήκοοι τρίτων χωρών που είναι υπόχρεοι θεώρησης, θα πρέπει να παρέχουν τα βιομετρικά δεδομένα τους που προορίζονται για το σύστημα πληροφοριών για τις θεωρήσεις κατά την υποβολή της αίτησης σε προξενείο κράτους-μέλους. Τα συνοριακά σημεία διέλευσης θα είναι εξοπλισμένα με τις απαραίτητες συσκευές για την επαλήθευση της ταυτότητας του κατόχου της θεώρησης με βάση αυτά τα δεδομένα. Το σύστημα εισόδου/εξόδου της Ε.Ε. προβλέπεται να καταστεί λειτουργικό μέχρι το 2015. Η χρήση βιομετρικών στοιχείων θα επιτρέπει τον εντοπισμό ατόμων 'χωρίς χαρτιά' στην περιοχή εφαρμογής της συνθήκης Schengen. Οι αστυνομικοί θα διαθέτουν μια φορητή συσκευή, η οποία θα τους επιτρέπει να παίρνουν δακτυλικά αποτυπώματα επί τόπου. Μέσα σε λίγα δευτερόλεπτα θα διασταυρώνονται τα στοιχεία οποιουδήποτε ατόμου έχει περάσει τα σύνορα της Ευρώπης²⁰⁵.

Προς το παρόν, η εφαρμογή βιομετρικών στοιχείων στον τομέα της κίνησης των μεταναστών στη χώρα μας είναι υποτυπώδης καθώς τα παραπάνω αποτελούν προτάσεις προς επεξεργασία, με ξεκάθαρη όμως την πρόθεση να υλοποιηθούν και να υιοθετηθούν από κάθε χώρα – μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

---

²⁰⁵ http://athens.indymedia.org/front.php3?lang=el&article_id=849157, 29/01/08.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αναμφίβολα, η νέα εξουσιαστική πρακτική εμπεριέχει στοιχεία βιοπολιτικής ως βασικά μέρη του κορμού της, ενώ υπάρχει μια διαρκής μετεξέλιξη, καθώς τα τρία στοιχεία που συνθέτουν τον βιοπολιτικό κόσμο – η γνώση των ζωτικών διαδικασιών της ζωής, οι ρυθμιστικές σχέσεις κυριαρχίας, οι τρόποι υποκειμενοποίησης – όπως και οι ποικίλοι συνδυασμοί τους, βρίσκονται σε συνεχή μετασχηματισμό. Δυναμικές αλλαγές πραγματοποιούνται σε κάθε μια από τις τρεις συνιστώσες και ο ρόλος των αλλαγών αυτών δεν είναι εύκολο να αποτιμηθεί.

Παράδειγμα αποτελεί ο τομέας της γενετικής, όπου βρισκόμαστε μπροστά στην εκτύλιξη μιας διαδικασίας ιστορικών αλλαγών που οι κατευθύνσεις τους δεν είναι ακόμα ξεκάθαρες. Η ολική εξήγηση της κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας με οδηγό τις εξελίξεις στη γενετική είναι μάλλον υπερβολή, όμως μέσω των εξελίξεων αυτών μπορούμε να αναγνωρίσουμε κοινωνικές σχέσεις και ατομικές συμπεριφορές, να ανιχνεύσουμε πολιτικές λειτουργίες.

Πολύπλευρες και πολυπαραγοντικές διαδικασίες ιατροποίησης θεσμοθετούνται μέσω των νέων κοινωνικών μορφών τεχνολογικής βιοϊατρικής. Μετασχηματισμοί γίνονται

ορατοί μέσα από την πολιτική και οικονομική αναδιαμόρφωση του τομέα της βιοϊατρικής, την έμφαση στην υγεία και την εποπτεία, την ιατρική γνώση και τη διαχείριση της ιατρικής πληροφορίας και τέλος μέσα από τον μετασχηματισμό των σωμάτων και την παραγωγή νέων ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων.

Εκφάνσεις της ζωής που άλλοτε ήταν παραδομένες στη μοίρα, σήμερα γίνονται αντικείμενα επιλογής και διαπραγμάτευσης, συνθέτοντας ένα νέο χώρο ελπίδας ή και φόβου γύρω από τη γενετική και σωματική ατομικότητα. Ένα νέο «καθεστώς εαυτού» εμφανίζεται και καθοδηγεί το υποκείμενο να καθορίσει ενεργά τη ζωή του μέσα από πλήθος επιλογών²⁰⁶. Νέοι τύποι συλλογικοτήτων, οι βιοκοινότητες, συγκροτούνται και συσπειρώνονται γύρω από γενετικά – βιολογικά χαρακτηριστικά, αναπτύσσοντας νέους κώδικες επικοινωνίας, νέες πρακτικές²⁰⁷.

Η σχέση πολίτη και κράτους αποκτά κι αυτή, μια ιδιαίτερη βιοπολιτική διάσταση, κάνοντας τη ζωή των πολιτών όλο και πιο διαπραγματεύσιμη, εφαρμόζοντας σε αυτήν πρακτικές ελέγχου και τεχνικές που άλλοτε ήταν αδιανόητες. Ο πόλεμος ενάντια στην τρομοκρατία σηματοδοτεί την εδραίωση της νέας βιοπολιτικής εποχής και η κατάσταση εξαίρεσης το δεσπόζον παράδειγμα διακυβέρνησης της σύγχρονης πολιτικής²⁰⁸. Λειτουργώντας ενάντια στη φιλελεύθερη παράδοση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών η ‘αυτοκρατορία’ των Η.Π.Α. εκδίδει στρατιωτικές διαταγές με τις οποίες συλλαμβάνονται ύποπτοι αλλοδαποί, απογυμνώνονται από κάθε νομική υπόσταση και συνιστούν οντότητες που το δίκαιο αδυνατεί να κατονομάσει ή να ταξινομήσει, ‘ούτε αιχμάλωτοι, ούτε κατηγορούμενοι, είναι απλώς κρατούμενοι και υπάγονται σε μια καθαρή de facto κυριαρχία’²⁰⁹. Συνεχείς εξουσιαστικές πρωτοβουλίες καταλήγουν σε εδαφικές κατατμήσεις και καθολική καταστολή.

Σε ένα μετα-δημοκρατικό πλαίσιο, υποχωρεί η παράδοση της λαϊκής κυριαρχίας και το ιδεώδες της ισότητας, τα πολιτικά

---

²⁰⁶ Rose – Novas, 2003.

²⁰⁷ Rabinow, 1996.

²⁰⁸ Agamben, 2005.

²⁰⁹ Agamben, 2004.

δικαιώματα παραχωρούνται δευτερευόντως, σύμφωνα με βιοπολιτικές στρατηγικές και υπολογισμούς²¹⁰.

Επομένως οι μετανάστες, συνιστούν και αυτοί ένα νέο τύπο συλλογικότητας, που έχει τα χαρακτηριστικά της «βιοκοινωνικότητας»²¹¹, έτσι όπως προσδιορίζεται ο όρος από τον Rabinow, ομάδων δηλαδή που συγκροτούνται γύρω από βιολογικές θεματικές και έχουν κοινή ταυτότητα, υιοθετούν μορφές ακτιβισμού, δραστηριοποιούνται στο διαδίκτυο²¹², θέτουν νέα ερωτήματα και διεκδικούν τα δικά τους δικαιώματα. Η εθνική καταγωγή, η προέλευση, είναι ο βιολογικός όρος που τους συνδέει σε μια κοινότητα και τους διαφοροποιεί από άλλες, με αναγκαστικά διαφορετικές ερμηνείες της ζωής, προσδοκίες, αντίληψης του εαυτού. Κινούνται έτσι, ανάμεσα στο στιγματισμό και τον αποκλεισμό ή την ενσωμάτωση, ενταγμένοι σε μια ειδική κατηγορία ανθρώπων που έχουν το δικό τους λόγο αλλά και για τους οποίους αρθρώνονται ‘ειδικοί’ λόγοι, πολιτικών, νομικών, επιστημόνων. Οι επιλογές των μεταναστών, η ατομικότητά τους, η ελευθερία τους, λειτουργούν μέσα σε ένα ξεχωριστό πλαίσιο επιτήρησης και ελέγχου.

Εκατομμύρια μετανάστες, τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Αμερική, διαμένουν χωρίς να έχουν πλήρη πολιτικά δικαιώματα, χωρίς άδεια παραμονής στις χώρες που ζουν και εργάζονται. Είναι σήμερα ξεκάθαρο πως πρέπει να επικρατήσουν μεταναστευτικές πολιτικές που θα κινούνται στα πλαίσια της διεθνούς αλληλεγγύης και θα αποβλέπουν στο κοινωνικό και οικονομικό όφελος, σαν αντισταθμιστικό παράγοντα, των χωρών υποδοχής των μεταναστών. Απαιτείται ένα δικαιότερο μεταναστευτικό σύστημα και βελτίωση των δικαιωμάτων και του επιπέδου ζωής των μόνιμων ή προσωρινών μεταναστών. Αυτό σημαίνει εφαρμογή πολιτικών πολυπολιτισμικότητας, υπηκοότητα για τους μόνιμους μετανάστες και τα παιδιά τους.

---

²¹⁰ Zizek, 2003.

²¹¹ Περισσότερα για τις «βιοκοινωνικότητες» στις σελ.47-48 του θεωρητικού μέρους της εργασίας.

²¹² Ο δικτυακός τόπος www.clandestina.org είναι τόπος έκφρασης ή διαμαρτυρίας και για τους μετανάστες που ζουν στην Ελλάδα.

Η πραγματικότητα όμως, κινείται στην εντελώς αντίθετη κατεύθυνση, ο έλεγχος εντατικοποιείται στα σύνορα με τη συνδρομή της τεχνολογίας και την εισαγωγή των βιομετρικών στοιχείων στις μεθόδους εποπτείας . Στη χώρα μας, η εθνική καταγωγή, η υγεία, η γλώσσα, ως βιοπολιτικές συνιστώσες μπορούν να αποτελέσουν παράγοντες διάκρισης ή αποκλεισμού στον κοινωνικό και εργασιακό χώρο. Η ελληνική νομοθεσία αντιμετώπισε στο παρελθόν το φαινόμενο της μετανάστευσης συγχέοντας την αντεγκληματική και τη μεταναστευτική πολιτική, στο πέρασμα όμως των χρόνων υπήρξαν σαφείς βελτιώσεις αν και στις μέρες μας εξακολουθεί να διατηρείται μια προσέγγιση αστυνομικού τύπου, πλαισιωμένη από γραφειοκρατικούς μηχανισμούς που δυσκολεύουν τη νομιμοποίηση των μεταναστών. Ο νόμος 3386/2005 για πρώτη φορά συμπεριλαμβάνει στις επιδιώξεις του την κοινωνική ένταξη – ενσωμάτωση των μεταναστών, εντατικοποιώντας όμως, από την άλλη πλευρά τον έλεγχο που αφορά την είσοδο και έξοδο τους από τη χώρα, ίσως σε μια προσπάθεια εναρμόνισης με τη σχετική ευρωπαϊκή κοινοτική πολιτική.

Οι βελτιώσεις σε σχέση με το προηγούμενο νομοθετικό πλαίσιο είναι σαφείς, καθώς οι διαδικασίες απλοποιούνται, τουλάχιστον στο επίπεδο των υπηρεσιών και της γραφειοκρατίας, όμως, παραμένει εξαιρετικά αυστηρός ως προς τις προϋποθέσεις νομιμοποίησης. Κυριότερη επιδίωξη διαφαίνεται ότι είναι ο χειρισμός των αλλοδαπών ως φτηνού εργατικού δυναμικού, κυρίως στον πρωτογενή τομέα της παραγωγής, καθώς περιορίζει βασικά εργασιακά δικαιώματα, όπως αυτό της εξεύρεσης εργασίας, ανεξαρτήτως ειδικότητας, σε όλη την περιφέρεια της χώρας.

Γενικότερα θα λέγαμε ότι το νέο νομοθετικό πλαίσιο φαίνεται να αποτελεί μέρος μιας οικονομικής πολιτικής που στοχεύει στην αποσπασματική ενίσχυση συγκεκριμένων κλάδων της ελληνικής οικονομίας, χωρίς όμως να εντάσσεται αυτή σε ένα ευρύτερο πλαίσιο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, το οποίο πραγματικά θα μπορούσε να ωθήσει σε ουσιαστική και μακρά οικονομική ανάπτυξη της χώρας και ταυτόχρονα ουσιαστική

πολιτισμική ενσωμάτωση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Arendt H.**, 2003, «Οι τεχνικές των κοινωνικών επιστημών και η μελέτη των στρατοπέδων συγκέντρωσης», Σύγχρονα Θέματα τ.83
- Althusser Louis**, 1978, Για τον Μάρξ, Αθήνα:Γράμματα
- Agamben G.**, 2005 (1995), Homo Sacer: Κυρίαρχη εξουσία και γυμνή ζωή,
Αθήνα:Scripta.
- Agamben G.**, 2004, «Κατάσταση εκτάκτου ανάγκης», Σύγχρονα Θέματα τ.85
- Ajana Btihaz**, 2005, Surveillance and Biopolitics, Electronic Journal of Sociology.
- Adorno T., Horkheimer M.**, 1996, (1947), Διαλεκτική του διαφωτισμού, Νήσος.
- Billings, P.R. Kohn, M.A. de Guevas, M. Beckwith, J. Alper J.S and Natowitz, MR.**, 1992, 'Discrimination as a consequence of genetic testing', American Journal of Human Genetics, 50 (3): 476 – 482.

- Baldwin Edwards.**, 2004, ‘Albanian emigration and the greek labor market: economic symbiosis and social ambiguity’ στο South East Europe Review, 2004.
- Braun B.**, 2007, “Biopolitics and the molecularization of life”, Cultural geographies, Vol.14, p. 6 -28.
- Γεωργούλας Σπράτος**, 2001, «Η νέα μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και η νομιμοποίησή της», στο «Μετανάστες στην Ελλάδα», εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, σελ. 119 – 226.
- Dreyfus Hubert & Rabinow Paul**,1983, Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics, Brighton, Sussex: The Harvester Press
- Deleuze Gilles**,2005, Φουκώ, ΠΛΕΘΡΟΝ
- Duarte A.**, 2005, ‘Hanna Arendt. Biopolitics and dissemination of violence: the Arendtian critique of the present’, www.hannaharendt.net
- Δοξιάδης Κύρκος**, 1992, Υποκειμενικότητα και εξουσία, Για τη θεωρία της ιδεολογίας, ΠΛΕΘΡΟΝ
- Δραγώνα – Μονάχου.**, 2002, Ηθική και Βιοηθική, Επιστήμη και Κοινωνία, τ.8-9, σ. 1-27, ΣΑΚΚΟΥΛΑ.
- Farber P. L.**, 2005, Review Article: ‘From Darwin to Hitler: Evolutionary Ethics, Eugenics and Racism in Germany’, Journal of the History of Biology, 38:390-391
- Foucault Michel**, 1982, (1976), Ιστορία της Σεξουαλικότητας, Τόμος 1, Η Δίψα της Γνώσης, ΡΑΠΠΑ.
- Foucault Michel**, 1989, (1984), Ιστορία της Σεξουαλικότητας, Τόμος 2, Η Χρήση των απολαύσεων, ΡΑΠΠΑ
- Foucault Michel**, 1987, (1969), Η Αρχαιολογία της Γνώσης, Εξάντας
- Foucault Michel**, 1975, (1963), The Birth of the Clinic: an Archaeology of Medical Perception, New York, Vintage Books
- Foucault Michel**, 2005, (1975), Επιτήρηση και τιμωρία, Η Γέννηση της φυλακής, ΡΑΠΠΑ
- Foucault Michel**, 1991, Η μικροφυσική της εξουσίας, ΥΨΙΛΟΝ
- Foucault Michel**, 2002, (1997), Για την υπεράσπιση της κοινωνίας, ΨΥΧΟΓΙΟΣ

- Furst J.**, 2003, 'Euthanasia Fatal Medicine: Modern Eugenics', Ivy Journal of Ethics, Vol.3 (1): 16-17
- Gabe J., Bury, M. and Elston, M., A.** (2004), Key Concepts in Medical Sociology, London: Sage Productions
- Garland A.**, 1999, 'Genetics, Eugenics and the Medicalization of Social Behaviour: Lessons from the past', Endeavour, Vol.23 (1): 10-19
- Giddens Antony.**, 1985, The Nation State and Violence, Cambridge, Polity Press.
- Clarke, A. E., Shim, J., K., Mamo, L., Fosket, J., R., and Fishman, J., R.**,
 "Biomedicalization: Technoscientific Transformations of Health, Illness, and U.S. Biomedicine", American Sociological Review, Vol. 68, No. 2. (Apr. 2003), p. 161-194.
- Conrad, P.**, (1992), "Medicalization and Social Control", Annual Review of Sociology, Vol. 18, p. 209 – 232.
- Conrad, P., Kern, R.** (1986) (επιμ.) The Sociology of Health and Illness: Critical Perspectives, New York: St. Martin's Press.
- Conrad, P., Schneider, J. W.** (1980), Deviance and Medicalization: From Badness To Sickness, St Louis: C.V. Mosby.
- Conrad, P., Gabe, J.** (1999), "Introduction: Sociological Perspectives on the new genetics: an overview", Sociology of Health and Illness, τόμος 5, τεύχος 21, σ. 505 – 516.
- Gordon Colin, Leo Marshall, John Meplam, Kate Soper**, 1980, Michel Foucault – Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972 – 1977, Brighton, Sussex, The Harvester Press
- Habermas J.**, 1994, Αγώνες αναγνώρισης στο δημοκρατικό κράτος δικαίου, ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ-ΛΙΒΑΝΗ.
- Hardt & Negri.**, 2002, (2000), Αυτοκρατορία, SCRIRTA.
- Jones., C., Porter, R.** (1994), Reassessing Foucault: Power, medicine and the body, New York: Routledge.
- Hert de Paul.**, 2005, Biometrics, legal issues and implications, active available at www.jrc.es

- Κατσούλης Ηλίας, Ανανιάδη Μπλάνκα, Ιωαννίδης Σταύρος.,** 2003, ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ- Οικονομικές, Πολιτικές, Πολιτισμικές Όψεις, Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ.
- Καψάλης Απόστολος,** 2003, «Συμπεράσματα της διημερίδας της ΓΣΕΕ με θέμα ‘Για μια κοινή μεταναστευτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης’», Ενημέρωση του ΙΝΕ – ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ, τεύχος 92, Φεβρουάριος 2003, σελ. 2-9.
- Καψάλης Α.,** 2004, Ο Νόμος 3386/2005: Το ‘νέο’ θεσμικό πλαίσιο για την μετανάστευση, Ενημέρωση, Τεύχος 104, Έκδοση Ινστιτούτο Εργασίας, ΓΣΕΕ, Μάρτιος 2004.
- Καψάλης Α., Κατσορίδας Δ.,** 2004, ‘Σύνοψη του νομικού καθεστώτος παραμονής και εργασίας των μεταναστών εργαζομένων στην Ελλάδα’, Ενημέρωση, Τεύχος 104, Έκδοση Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Kershaw Ian.,** 2002, (2000), Χίτλερ 1936 – 1945, ΝΕΜΕΣΙΣ.
- Κουμάντος Γιώργος.,** 2003, Προβλήματα βιοηθικής, ΠΟΛΙΣ.
- Lasswell D. Harold.,** 1977, (1934) ‘The Vocation of Propagandists’ στο On Political Sociology, Chicago, University of Chicago Press, p.234.
- Μαυράκης Αθ., Παρσάνογλου Δ., Παύλου Μ. (επιμ). (2001),** «Μετανάστες στην Ελλάδα», Εταιρεία Πολιτικού Προβληματισμού ‘Νίκος Πουλαντζάς’, εκδ. Ελληνικά Γράμματα.
- Macherey Pierre.,** 2005, Ο Φουκώ με τον Ντελέζ, Η αιώνια επιστροφή του αληθούς, ΠΛΕΘΡΟΝ.
- Martin, A., P.,** (1999), “Genes as drugs: the social shaping of gene therapy and the reconstruction of genetic disease”, *Sociology of Health and Illness*, τόμος 21, No.5.
- Martin, E.,** 1992, “The end of the Body”, *American Ethnologist*, Vol.19, No, 1. p.121 – 140.
- Nettleton, S.,** 2002, Κοινωνιολογία της Υγείας και της Ασθένειας, μτφ. Ανθή Βακάκη, πρόλογος: Δημοσθένης Αγραφιώτης, Αθήνα: τυπωθήτω
- Norris A.,** 2000, ‘Giorgio Agamben and the Politics of the Living Dead’, *Diacritics* 30,4: 38-58.

- Novas C., & Rose N.**, 2000, 'Genetic Risk and the Birth of Somatic Individual', *Economy and Society*, Vol.29 (4): 485-513.
- Nye Joseph & Owens William.**, 1996, "America's Information Edge", *Foreign Affairs*, Vol.75, No.2, p.20-36.
- Πάγκαλος Κωνσταντίνος.**, 2003, 'Νέα Γενετική – Νέα Ευγονική, Αρχές και αξίες για την οικοδόμηση της Ευρώπης', http://www.bioethics.org.gr/013_SinedrioPag.html
- Papastergiadis Nikos.**,1991, *The turbulence of migration*, Polity Press.
- Poster Mark, Webster Frank, Johes Steve.**, 2003, *Η Ψηφιακή Πρόκληση, ΜΜΕ και Δημοκρατία*, Επιμέλεια: Ρ. Παναγιωτοπούλου, ΤΥΠΩΘΗΤΩ.
- Rabinow Paul.**, 1996, *Making PCR: A Story of Biotechnology*, Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Rabinow Paul.**, 1997, *Ethics, Subjectivity and Truth*, New York, The Free Press.
- Rabinow P. & Rose N.**, 2003, 'Thoughts on the Concept of Biopower Today', web publication, available at www.molsci.org/files/Rose_Rabinow_Biopower_Today
- Robins Kevin & Webster Frank.**, 2002,(1999), *Η Εποχή του Τεχνοπολιτισμού*, ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗΣ.
- Rose Nikolas.**, 1996, "Power and Subjectivity: Critical History and Psychology", web publication, available at <http://www.academyanalyticarts.org/rose1.htm>
- Rose Nikolas.**, 1999, *Powers of Freedom: Reframing Political Thought*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Rose Nikolas.**, 2000, 'The biology of Culpability: Pathological Identity and Crime Control in a Biological Culture', *Theoretical Criminology* 4 (1): 5-34
- Rose Nikolas.**, 2001, "The Politics of Life Itself", *Theory, Culture and Society*, SAGE, London, Thousand Oaks and New Delhi, Vol.18, (6), 1-30.

Rose N. & Miller P., 1992, “Political Power Beyond The State: Problematics of Government”, *British Journal Of Sociology*, 43,2, 172-205.

Rose N. & Novas C., 2003, “Biological Citizenship”, *Global Anthropology*, Blackwell.

Rose N. & Rabinow P., 2003, *FOUCAULT TODAY*, The Essential Foucault: Selections from the Essential Works of Foucault, 1954-1984, New York, New Press.

Sassen Saskia., 2003, (1996), *Χωρίς Έλεγχο; Η εθνική κυριαρχία, η μετανάστευση και η ιδιότητα του πολίτη την εποχή της παγκοσμιοποίησης*, ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ.

Schiller I. Herbert., 1973, *The Mind Managers*, Beacon Press.

Skinner D., 2006, “Racialized Futures: Biologism and the Changing Politics of Identity”, *Social Studies of Science*, 36/3, 459-488.

Τσιάκαλος Γιώργος, 2001, «Κοινωνικός αποκλεισμός: Ορισμοί, πλαίσιο και σημασία» στο Κασιμάτη Κούλα (επιμ.) ‘Κοινωνικός αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία’, ΚΕΚΜΟΚΟΠ, εκδ. Gutenberg, σελ. 39-65.

Weber Max., 1964, *The Theory of Social and Economic Organization*, Gleonce, Free Press.

Zizek Slavoj., 2003, *Καλωσορίσατε στην έρημο του πραγματικού!*, SCRIPTA.

ΠΗΓΕΣ

NΟΜΟΘΕΣΙΑ

ΦΕΚ Α 240, 28/11/1997

ΦΕΚ Α 184, 21/11/1999

ΦΕΚ Α 76, 10.03.2000

ΦΕΚ Α 84, 17/04/2001

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

www.abc.net.au/science

www.amnesty.org.gr
http://athens.indymedia.org/front.php3?lang=el&article_id=849157,
<http://archive.enet.gr/1999/05/30/on-line/keimena/fpage.htm>
www.babylonia.gr
http://www.bbc.co.uk/greek/domesticnews/story/2005/11/printable/051103_operation_a
www.bhc.gr
www.breggin.com/Mehlerart.html
www.bioethics.org.gr/013
<http://www.clandestina.org>
www.disabled.gr
<http://europa.eu.int/hellas>
<http://fpvte.nist.gov>
<http://www.inegsee.gr/enimerwsi-112-doc3-htm>
www.in.gr
www.imepo.gr/documents/N2910.PDF
www.jrc.es- Paul de Hert – Biometrics: legal issues and implications, 2005
www.health.in.gr/article
www.health.in.gr/narticle.asp%3Farc
www.hihr.gr
[www.genetics and society.org](http://www.geneticsandsociety.org)
http://lawdb.intrasoftnet.com/nomos/2_nomothesia_artl_current.php
<http://www.oneearth.gr/cgi-bin/oneearth/pages/3rdpagenew.pl?arcode=080218080339>,
portal.kathimerini.gr/4Dcgi/_w_articles_kathextra_20
en.wikipedia.org/wiki/sickle_cell_disease
www.who.int/makingpregnancysafer/en